

HILTON

KAPTEN ANTON IRV

*Kõrge Kõnasele O. Jao üsle 2
- aadressil
S. P. L. L.*

KAPTEN

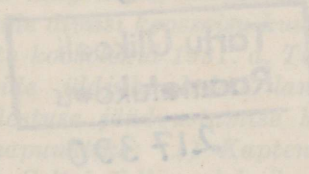
1.24.35.

ANTON IRV

**„Eesti ei unusta oma kangelasi.
Elagu Eesti, vaba ja rippumatu!“**

(Kapten Irve päevakäsust soomus-
rongide divisjonile Vabariigi 1. aasta-
päeva puhul 24. II 1919)

Major Paul Villemi

KAPTEN IRVE

SOOMUSRONGLASTE SELTSI VÄLJAANNE

1 9 3 5

KAPTEN

ANTON IRV

„Eesti elu on üks ja see on Eesti elu.“
Eesti elu on üks ja see on Eesti elu.
Eesti elu on üks ja see on Eesti elu.
Eesti elu on üks ja see on Eesti elu.
Eesti elu on üks ja see on Eesti elu.

Major Paul Villemi

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

217390

SOOITSIOLOGIAALNE SELTSI VALAJANE

Osaühing „Ilutrükk“, Tartu, 1935.

S A A T E K S.

Kapten Irve eluloo kirjutamise ja väljaandmise vajadust on rõhutatud aastate jooksul pärast Vabadussõda nii A. Irve maailmasõja-aegsete kui ka vabadussõja-aegsete kaasvõitlejate poolt. Selle teostamise on võtnud oma tegevuskavva ka mitmesugused organisatsioonid, nagu: 1) Kapten Irve Mälestuse Jäädvustamise Komitee (Tapal soomusrongi-rügemendi juures); 2) „Vabadussõjas langenud kapten Anton Irve mälestuse jäädvustamise Selts“ (Viljandis), mille põhikirjas seisab tegevuseesmärgi ühe punktina „Kapten Irve eluloo kirjutamine ja isikliste mälestuste materjalide kogumine ning nende kirjastamine“; 3) Soomusrongide diviisi koosseisu kuulunud väeosade esindajate koosolekul 1931. a. Tallinnas oli soomusrongide üldjuhi kohal langenud kapten Irve mälestuse jäädvustamise küsimus päevakorra peapunktiks; 4) Kapten Irve Soomusronglaste Seltsi üldkoosolekuil on järjekindlalt otsustatud lugeda esmajärgulise tähtsusega ülesandeks kapten Irve eluloo koostamine ja kirjastamine.

Ülaltoodud eesmärgi taotlemiseks on rohkesti teotsenud soomusronglane major

P. Villemi. Kohe pärast Vabadussõda hakkas ta teenistusalaalse kõrvalhuvina koguma soomusrongide tegevuse kohta käivaid materjale, pühendades eritähelpanu kapten Irve tegevust iseloomustavate dokumentide ja sõjamälestuste kogumisele. P. Villemil õnnestus üles leida 1922. aastal kapten Irve üks vabadussõja-aegseid päevikuid, mis oli kuidagi sattunud Tallinna raudteelaste kätte. Seda päevikut kasutatakse nüüd Vabadussõja ajaloo komitees soomusrongide tegevuse algperioodi uurimisel kui üht väärtuslikemat dokumenti. Kapten Irve vanemad andsid lahkesti P. Villemile kõik A. Irve päevikud varemast ajast ja rikkaliku kogu kirju kodustele. Ka paljud A. Irve maailmasõja-aegsed ja vabadussõja-aegsed kaasvõitlejad on lahkesti jutustanud oma mälestusi kapten Irvest. Peale selle on P. Villemil olnud kasutada Vabadussõja Ajaloo Komitee arhiivis leiduvad dokumendid.

Nende materjalide varal möödunud suvel major P. Villemil osutuski võimalikuks kirjutada kapten Irve elulugu.

Eluloo kirjutaja on arvanud õigustatuks avaldada teoses rohkesti väljavõtteid A. Irve päevikuist ja kirjadest ning vabadussõja-aegseist dokumentidest, mis annavad täpsaima ning tõetruuma ülevaate A. Irve tegevusest ja võimaldavad lugejal vahetult astuda ühendusse A. Irve mõtlemisviisiga ja tõekspidamistega. Töös on kapten Irve kaasvõitlejate tegevust kirjeldatud vaid niivõrt, kuivõrt see oli vajalik A. Irve tegevuse selgitamiseks.

Meie vabadusvõitlejate ennastohverdavat isamaalsust olid tunduvalt kasvatanud noores eas loetud Ed. Bornhöhe „Tasuja“, „Villu võitlused“ ja teised kangelas tegusid kirjeldavad teosed. Dokumentaalseil andmeil rajanev kapten Irve elulugu saagu samuti tõhusaks teguriks meie isamaa-armastuse süvendamisel, eriti noorsoo keskel.

Kapten Irve Soomusronglaste Seltsi juhatus loeb oma meeldivaks kohuseks, avaldada siinkohal tänu kõigile, kes on selle töö koostamisel ja väljaandmisel kaasa aidanud.

Seltsi juhatus julgeb loota, et Raamatuaasta puhul väljaantav „Kapten Anton Irve elulugu“ leiab lugejaskonnalt lahkete vastuvõttu, mis võimaldab kiiremalt asuda ka meie teiste lahingukangelaste elulugude väljaandmisele.

Kapten Irve Soomusronglaste
Seltsi juhatus.

Tallinnas, novembris 1935.

I.

A. IRVE PÖLVNEMINE.

Irvede sugukonna põliseks elamispaigaks, vähemalt 1732. aastast alates, on olnud Loodi vald Viljandimaal.

Säilinud arhiivandmete põhjal tuleb kapten Irve vanimaks teadaolevaks esiisaks lugeda Petso Johanit, Petso talu peremeest, kes kaudsete arvutuste järgi võis olla sündinud aa. 1680—1700 vahel. Petso Johani kohta leiame ainsa viite tema pojapoja Christopher'i sünniteates, Paistu vanas kirikuraamatus nr. 5, lk. 244. Seal leidub sissekanne, et 21. jaanuaril 1778. aastal¹ Loodis sündinud Christopheri isa on Petso Johani poeg Kild ja ema Ann.

Seega Irvede sugukonna hälliks tuleb lugeda Petso talu Loodi vallas. See talu püsib praegugi sama nimetuse all looduslikult kaunis kohas, kuid on juba ammu siirdunud teise sugukonna kätte.

Kes olid Petso Johani vanemad ja kas nad asusid samas Petso talus, selle kohta pole läinud korda saada andmeid ei meie ega Rootsi arhiividest. Samuti ei selgita revisjonikirjad

¹ Kuni 1918. a. andmed vana kal. järgi.

ega sünniregistrid, kas Petso Johanil peale ühe poja oli veel teisi lapsi.

Kild (kapten Irve vana-vana-vanaisa) on revisjonikirjade andmeil sündinud 1732. aastal Loodis. 1795. a. revisjonikirjadest selgub, et Kild seisis hingekirjas Paistu kihelkonnas

Petso talu.

A. Irve esivanemate asukoht käesoleval ajal.

(kuulus tookord Pärnu maakonna alla), Loodi vallas, talus nr. 31, kus oli peremeheks Petso Peter. Kild oli selles talus sulaseks. On võimalik, et talu peremeheks oli mõni tema vanem vend, kellele toleaegsete traditsioonide kohaselt isa pärandas Petso talu.

1782. a. revisjoni ajal on Kild olnud 50 aastat vana ja tema naine Ann 45-aastane. Siit sai megi kätte nende sünniaastad. Kild sündis

1732. a. ja tema naine Ann 1737. aastal. 1795. aasta revisjoni ajal on nad mõlemad juba surnud. Petzo talus elas ainult nende poeg Juhan (23 a. vana) oma perekonnaga, kuna teine poeg Christopher, teisiti märgitud ka „Ristohver“ ja „Ristor“ (kapten Irve vana-vanaisa), oli 17 a. vanusena poisiks Tombi Tarto talus ja 13-aastane tütar Eppo oli karjaseks Petzo Jüri talus.

Näeme, et Kild'i lapsed jäid varakult orvuks ja pidid üsna noorelt minema teenistusse võõraste juurde.

Umbes 1810. aastal Christopher abiellus Kupu talust pärineva neiu Annaga. Sellest abielust sündisid neile viis last: esimesena poeg Jaak (kpt. Irve vanaisa), sünd. 6. oktoobril 1811. a. Virrohindrekul, ja tütred Mari, Els, Ann ja Mall.

Christopher suri 51 aasta vanuselt 1829. aastal.

1826. aastal, mil toimus perekonnanimede panek Loodi vallas, võtsid Kild'i pojad Johan ja Christopher oma lastega endile perekonnanimeks Irv, mis mitmel puhul kirikuraamatuis esineb ka Hirv'ena.

Jaak Irv abiellus 30-aastasena Tagametsalt pärineva talutütre Anno Tustiga, kes oli sündinud 30. VII 1819 Vardi vallas Tagametsal. Sellest abielust sündisid neile Lutsu talus, kus Jaak oli sulaseks, üheksa last — 4 poega ja 5 tütart. Viienda lapsena sündis poeg Hans (kpt. Irve isa) — 26. märtsil 1854. a.

Jaak Irv olnud väheldase kasvuga, punaka habemega, tõsise ja heasüdamliku iseloomuga

mees. Ta olnud kirjaoskamatu, kuid „Meie Isa“ palvet lugenud. Tema naine Ano (Anu) olnud tumedajuukseline ja tugeva kehaehitusega, kirjaoskaja, armastanud laulda ja õpetanud seda ka lastele.

Jaak suri 52 aasta vanuses, kui poeg Hans oli alles 9-aastane. Seejärel Hansu ema, kes elas 25 aastat lesena, siirdus Madise talust oma venna Peetri juurde Ähvardi tallu.

Ähvardil käis Hans karjas ja kolm talve Loodi vallakoolis. 16. eluaastast alates oli ta sulaseks mitmes talus, kuni viimaks rentis Jänese talult üheks aastaks 15 vakamaad põldu ja asus elama omal käel. Hiljemini elas ta 4 aastat Kaubi vallas Pärnumaal, kus rentis mõisa talust 10 vakamaad põldu. Rendi tasuks raius mõisale 100 sülda puid aastas.

Seejärel siirdus Hans Irv Viljandi valla Ruudi külla, kus rentis ühe osa Sillaotsa talust ja abiellus, olles 26-aastane, Sillaotsa peremehe Jaan Oja kasutütre Mari Laine'ga. Hansul ja Maril oli 4 last:

1. Jaan, sünd. 6. XII 1880 (peab praegu kpt. Irve autasutalu).
2. Johan, sünd. 12. V 1884, surn. 1886.
3. Hans (hiljemini Anton), sünd. 5./17. sept. 1886. a. Sillaotsal, langes 27. apr. 1919. a.
4. Anna, sünd. 15. VI 1890, surn. 1907.

Hans Irv ostis viimaks oma rendikoha pärisomandiks, makstes selle eest 1200 rublat. Koha suurus oli: 26 vakamaad põldu, 4 vakam.

heinamaad, 5 vakam. karjamaad ja 1 vakam. turbasood.

Hans Irve esimene abielu kestis üle 47 aasta. Tema naine Mari suri 1927. a. Paar aastat hiljemini Hans abiellus teiskordselt, olles ise 75 aastat vana. Suri H. Irv 31. mail 1935. a., saades 81 aastat vanaks.

Kapten Irve isa oli samuti väikest kasvu. Tundsin teda kui erksat ja elurõõmsat, kuid kindla iseloomuga eesti meest. Ta oli ikka lahkelt ning sõbralikult naerva näoga ja armastas vahetevahel heita nalja. Hans Irv oli salvitud ap. õigeusku 1903. aastal, tuli aga tagasi Viljandi ev.-lut. maakogudusse 1921. a. Mõni aasta enne surma on ta sageli käinud ka palvevendade tundides, kuid et seal on peetud üsna suuresti silmas maisi huve ja hakatud H. Irvelt ikka rohkem ja rohkem toetust nõudma, mis on tekitanud lahkhelisid, siis Irv hakkas järjekindlalt käima kirikus. Praost J. Lattiku tõendusel Hans Irv on ilmunud kirikusse aegsasti ja istunud alati oma kindlal kohal, kätt kõrva juures hoides, et paremini kuulda.

Kapten Irve ema oli töökas, lahke ja heasüdamlik perenaine ning hoolitseja lasteema.

Seega saaksime kapten A. Irve põlvnemise kohta järgmise redeli:

1. PETSJO JOHAN (sünd. ca. 1680—1700).
2. KILD (sünd. 1732. a., suri 1782. ja 1795. a. vahel) ja tema naine ANN (sünd. 1737. a., suri 1782. ja 1795. a. vahel).
3. CHRISTOPHER (alias Ristohver ja Ristor,

sünd. 21. I 1778, suri 1829. a.) ja tema naine ANN (sünd. 1774. a., suri 1839. a.).

1826. aastast alates perekonnanimeks I R V.

4. JAAK IRV (sünd. 6. X 1811, suri 19. III 1863) ja tema naine ANU (Ano), neiuna Tusti (sünd. 30. VII 1819, suri 1889. a.).

5. HANS IRV (kirikukirjades „Hirv“, sünd. 26. III 1854, suri 31. V 1935) ja tema naine MARI, neiuna Laane (sünd. 1. X 1852, suri 16. IX 1927).

6. ANTON (HANS) IRV (sünd. 5./17. IX 1886, langes 27. IV 1918).

Nägime, et kapten Irv põlvneb puhtal kujul eesti rahvusest. Tema esivanemate elu, peamiselt taluteenijatena, polnud kaugeltki kerge, — see sisaldas rohkesti võitlust eluraskustega. Ent visa töö ja seejuures optimistlik ellusuhtumine karastasid meeste tahte jõudu ja püsivust, missugused iseloomuomadused pärandati ka kapten Irvele.

II.

A. IRVE LAPSEPÕLV JA KOOLI- AASTAD.

Hans (pärast Anton) Irv sündis 17. septembril (u. k. j.) 1886. a. Viljandi valla Ruudi külas väikese rendikoha pidaja pojana.

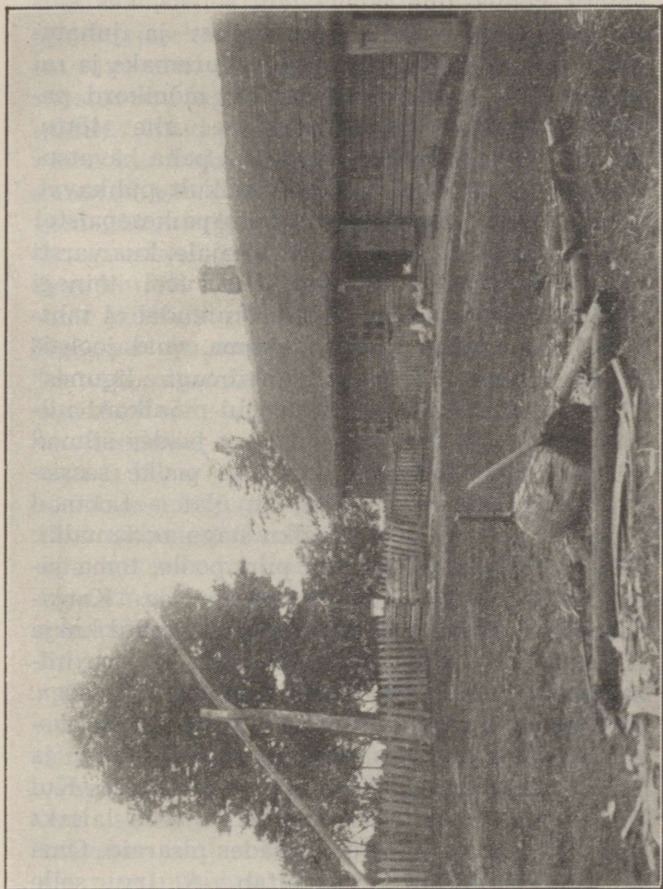
Tulevase sõjakangelase lapsepõlv ei tundnud varalist küllust ega jõukate vanemate tavalisi hellitusi. Oma mälestustes lapsepõlvest ta kirjutab ise, et kui kõht oli täis ja piiramatu vabadus looduses liikuda, — mida paremat võis siis veel himustadagi. A. Irve lapsepõlve mängukaaslasteks olid peamiselt lähedaste talude perepojad. Tihti hommikust õhtuni joosti liblikate, kiilide ja teiste putukate järel, korjati lilli ja otsiti linnupesi. Viimaseid mitte kurja mõttega, vaid oldi arvamusel, et kes rohkem linnupesi teab, see on tublim poiss. Kuid kurvastuseks juhtus ka seda, et poiste arvates nende jälgi mööda leidsid röövlinnud laululindude pesad üles ja lõhkusid need.

Säärast muretut põlve ei piisanud aga poisil kauaks, sest kodused raskused andsid end tunda kõigile. Ema oli vahetevahel üsna haige ja ei saanud teha küllaldaselt raskeid kodutöid, sa-

gedased viljaikaldused ja ka vargused raskendasid olukorda. Raskusi tekitas algul rendi ja hiljemini koha ostuvõlgi tasumine. Kõik see põhjustas viimaks, et ei suudetud töötajaid palgata ja ka omal jõul ei suudetud kõike teha. Põllud jäid lahjaks ja ei kandnud enam head vilja, osa põlde jäi isegi sööti. Lapsed olid alles väikesed ning neist polnud veel abi raskemate põllutööde juures. Vanem poeg Jaan käis talviti juba vallakoolis, kuid rõivastis oli tal üsna vilets ja saabaste aset täitsid tihti pastlad. Toiduks olid nii vanemaile kui ka lastele peamiselt leib ja kartulid, vahetevahel ka liha ja või. Kogu perekond elas kitsalt koos rehetoa, kuna rehetoa otsas kambris olid loomad, sest see ruum polnud inimeste jaoks kõlblik.

Lugema õppimist alustas Hans Irv ema juhatusel. Algul tekitas see uuduse tõttu teatavat lõbu, kuid muutus varsti koguni vastumeelseks. Ka tähtede kirjutamise õppimine nõudis omajagu vaeva. Isa, kes ise oli õppinud vaevaliselt kirjutama, tegi kirjatähti ette ja poiss hakkas murdma pead nende järeletegemisega, mis aga esiotsa ei tahtnud kuidagi õnnestuda. Mõnikord tegi ka vanem vend Jaan tähti ette. Erilist huvi ja teatavat andekust osutas Hans laulmise õppimisel, — ta oli suur „laulumees“, kuigi tema kolmeaastane olles külmetuse tagajärjel hääle kõlavus veidi kahanes. Lauluviisid jäid talle meelde mõne korra kuulmise järel.

Juba 7-aastaselt pidi Hans alustama karjaseelu. Vanemad ei suutnud tasuda õigeaegselt ostuvõla osa ja protsente Oja talu peremehele,

Anton Irve kodutalu.

mispärast vanem poeg Jaan pidi minema Ojale karjaseks, kuna väike Hans hakkas pidama seda ametit kodus, ühe jalaga tädi seltsis, kes käis karkude najal. Tädi oli valvajaks ja juhatajaks, kuni noor karjane sirgus suuremaks ja sai targemaks. Kuid ka siis tekkis mõnikord pahandusi karjaste kurja vaenlase une tõttu. Loomad näisid vahest ilma ühegi paha kavatsusega karjamaal söövat või rahulikult puhkavat, nende väike „kuningas“ istus päikesepaistel jalgu puhkama kivi või kännu najale, kus varsti vajus unehõlma. Unehädal oli veel teinegi põhjus: lõuna-vaheaja vabadel tundidel ei tahtnud Hans kunagi heita puhkama, vaid jooksis metsa marjule või jälle sooja ilmaga „ligunes“ jões. Polnud siis mingi ime, kui mõnikord nii viisi karja juures vagusi istuma jäädes silmad vajusid nagu iseendast kinni ja pisike sassisjuukseline pea vajus ette või õlale. Loomad aga olid just seda silmapilku nagu oodanudki: esiotsa liikus üks keelatud piiri poole, tema järel teine, ja varsti oli kogu kari viljas. Karjasele lõppes loomade „pidusöök“ heal juhul kurja riidlemisega, kuid tavaliselt arstiti karjase niisugust endaunustust „urvaplaastri“ andmisega. Juhtus ka muidugi (eriti lehmade kiinijooksmise ajal), et poiss kõige parema hoole ja püüdmise juures ei saanud karjast jagu. Kui ta sel puhul sai tublisti riielda ja teda laisaks nimetati, siis valas ta üksi jäädes pisaraid. Oma lapsepõlve-mälestusis kirjutab A. Irv selle kohta: „... juba need olid tundmuse- ja valu-pisarad!“ Ta hakkas nüüd ühtlasi märkama, et

mõnedel inimestel on palju kergem ja parem elada.

Suuremaks sirgunud, anti Hans kooli-vaheajal karjaseks Oja tallu. Palgaks sai ta 20 rublat suve eest. Võõrasse kohta minnes Hans rõõmustus kui laps kunagi, et saab vaheldust ning uudist. Kuid varsti tundis ta end veelgi seotumana kui kodus. Pealegi meelitasid teda oma vanused poisid seltsis rumalusi ja kelmusi tegema, nagu seda oli naaberperemehe pojalt pettusega pistoli omandamine. Asjast sai aga kuidagi kuulda ka Hansu ema, kes tuli seda lähemalt järele kuulama ja õiglast kohut mõistma. Hans sai aru oma eksimusest ning võttis emalt vastu teenitud karistuse, ilma et oleks kuulanud uusi ässitusi — hakata vastu oma emale. Kogu see sündmus vapustas poissi. Alatine rõõmus tuju ja lõbus jutt olid nagu pühitud ning ei tulnud tagasi hiljeminiigi täiel määral. Ta oli siiski alati südamest tänulik oma vanemaile ja saatusele, kes teda juhtisid ja hoidsid õigel teel. Kuid oma ainsale ülalkirjeldatud suuremale eksimusele mõteldes käis tal hiljemini ikka värin läbi keha.

Nii õppis Hans karmi elukogemuse varal juba noorelt tegema vahet kurja ja hea vahel ning eemalduma pahade kalduvustega inimesist, süvenedes endasse ja usaldades kõige rohkem oma südametunnistuse häält. Karjapoisipõlv kasvatas ühtlasi kohusetruudust, vastutustunnet ning püsivust ja visadust võitluseks ettetulevate raskustega.

9-aastasena käis Hans Irv laupäeviti kodu-

õpilasena katsetel Uusna valla Anni algkoolis. Katsetel küsiti piiblilugu, mida Hans ka hästi tundis. Järgmisel aastal algas tõeline koolipoisipõlv. Kõik, mis seletati koolis või anti õppimiseks, et teinud Hansule mingit raskust, ja ta lootis teenida kiitust. Ent järgnes pettumus. Kooliõpetaja käitles paremini ja jagas heldemal käel kiitust eeskätt jõukamate vanemate lastele, kellelt oli loota kingitusi. Kuigi H. Irv vastas tunnis hästi, ei kiidetud teda, kui ta aga juhtus ütleva midagi võõriti, siis nimetas kooliõpetaja teda mõne inetu või naljaka nimega, mispeale õpetaja ise ja õpilased pilkavalt naersid. Kui aga mõned jõukamate vanemate lapsed, kes alati puudulikult teadsid, juhtusid mõnikord vastama natuke paremini, siis said nad kiita ülemäära. Nende eksimuste üle ei tohtinud kunagi naerda. Kõik see mõjus Hans Irvesse nii, et ta jättis hoolsa õppimise ja katsus parem koos teistega oma meelelahutuseks vallatusi teha. Ka see lõppes kurvvalt. Hans jäeti koos mõne teise õpilasega kaheks kuuks kohale (s. t. ta ei tohtinud vahetundidel koos teistega välja minna, vaid pidi jääma pinki istuma). Lõpuks oli Hansu isa koolis valitsevast erilisest olukorrast teada saanud ja kooli järelevaataja juuresolekul õpetajat laste ebaõiglase käitlemise pärast ägedasti süüdistanud. Sellest ajast peale keelatud õpetajal võtta lastelt vastu kingitusi ja nõutud temalt õpilaste õiglasemat hindamist. Seisukord koolis paranenud tunduvalt ja muutunud üsna oluliselt ka Hans Irve seisund. Ta jäi küll teiseks talveks II klassi, kuid

see-eest ta oli esimene õpilane klassis. Kooli-õpetaja, nähes tema häid võimeid, on teda tihti pannud tunde andma I klassi lastele. Tundide andmine kordunud ka Hans Irve III klassis olekul. Loomulik, et see mõjustas küll teataval määral pidurdavalt Hansu enda õppimist, kuid ta tundis, et teda hinnatakse ja ollakse tema vastu õiglasem, ja see iseendast polnud mitte väike tasu.

Varsti aga tuli Irve kooliskäigus muutus. Hansu ema oli Viljandis kuulnud, et linna apostliku õigeusu kihelkonnakoolis õpetatakse hästi vene keelt, mis on vajalik ükskõik missugusesse riigiteenistusse astumisel ja kergendab kroonuteenistust. Ta läinud koolijuhatajalt asja lähemalt järele pärima ja kuulnud, et kui vanemad ei suuda koolitada last, siis vene koolis käimiseks annab kroonu isegi toetust. Eriti viimane argument mõjus seevõrra, et ema kirjutas Hansu kooliastujate nimekirja. Kui Hans kuulis seda uudist, oli ta ehmumine suur, sest ta oli vallakoolis õpetajalt kuulnud vene koolide kohta ainult halba. Peale selle kartis Hans põhjendatult, et ap. õigeusu kooli minnes tuleb tal võtta vastu ka vene usk. Ta ise iseloomustab oma tolleaegset meeolelu hilisemas päevikus järgmiselt: „Mitu korda tõusis mulle tahtmatult silmade ette pilt, kuidas ma isegi näost teiseks ning imelikuks muutun, millega ise kuidagi harjuda ei suuda, ja teised, kui mind kusa-gil näevad, näitavad näpuga — vaat kus vene-lane! See kõik mõjus nii, et tahtsin isegi surra, sest mis on niisugune elu.“ Koos emaga kooli-

õpetaja juurde sisseastumiskatsesele ilmunud, meeldis Hansule tema tulevane õpetaja, kes rääkis lahkesti ning täiesti puhtas eesti keeles, nii et koju tulles Hans küsis emalt imestusega: „Kas see siis tõesti oli venelane?“ Selgus, et vene koolis on ka eestlasist õpetajaid. Nii oli Hansu edasiõppimine otsustatud. Märtsis 1902. a. Viljandi preestri ja koolijuhataja mõjustusel ja vanemate soovil salviti Hans Irv, kes oli tookord 15-aastane, apostl. õigeusku ja ristiti A n t o n i k s. Anton Irv kui kehvade vanemate laps ja hoolas õppija vabastati koolimaksust. Kaasõpilased tuletavad teda meelde kui kordaarmastavat, väga hoolsat ja tagasihoidlikku ning vaikse iseloomuga kaaslast.

Anton Irve pingikaaslane A. Parsmann kirjeldab teda kordaarmastava õpilasena, kes hoidis alati oma vihud ja raamatud puhtad. Häid andeid osutas arvutamises, seega eriti silma paistes. Teistes ainetes oli küll hoolas, kuid mitte eriti väljapaistev. Kaasõpilastega saanud ta hästi läbi ja polnud eriti kuraasikas ega kakelnud teistega. Asjaolu, et ta oli teistest targem, ei täitnud teda uhkusega.

Anton Irve õpetaja M. Taevere iseloomustab teda järgmiselt: „Ta oli väikese kasvuga, arenenud kehaehitusega, tumedate ja teraseilmeiliste silmadega ning vaikse iseloomuga poiss. Oma rahuliku ja asjaliku ülesastumisega erines ta märksa teistest kaasõpilastest.“

A. Irv lõpetas kihelkonnakooli 17-aastasena 1904. a. kevadel täitsa heade hinnetega.

III.

A. IRV KOOLIÕPETAJANA.

Et A. Irv omas ühtlasi silmapaistvaid pedagoogilisi kalduvusi, siis võttis koolijuhatus ta sama kooli juurde töötama esimese aasta laste õpetajana. Hoolimata oma noorusest asus A. Irv uuele tööpõllule täie tõsiduse ja hoolega. Ta uuris pedagoogika ja metoodika käsiraamatuid ning püüdis rakendada oma seniseid koolikogemusi õpilaste kasvatamis- ja õpetamistööle. Kooliõpetaja kohuseid täiesti eeskujulikult täita polnud aga kaugeltki kerge, sest õpilaste koosseis oli koduselt kasvatuselt, iseloomult ja vaimuannetelt vägagi ebahühtlane. A. Irv juurdles järjest küsimust, kuidas panna maksma oma klassis täielik kord, ilma et seejuures tarvitada suuri karistusi, nii et õpilased täie tähelepanuga kuulaksid õpetust ja ka kodus hoolega edasi õpiksid. Lahendust leida polnud kerge. Olukorda raskendas muuseas ka see, et teiste hulgas oli niisuguseid kasvandikke, kes õpetaja heatahtlikku noomimist ja manitsusi kuulda ei võtnud. Nende vastu tuli mõnikord tarvitada karistust. Üldiselt aga A. Irv lootis rohkem sõnade kui karistuste mõjule, olles seejuures äärmiselt õiglane.

A. Irv kooliõpetajana.

Ta julgustas ja virgutas vaesemate vanemate lapsi edasiõppimisele. Nagu näha säilinud konspektist, rääkis ta esimese kooliaasta kevadel töö lõpul oma kasvandikele muuseas järgmist: „Keegi ärgu mõtelgu: ma olen vaene ja ei jõua kuigi kaugemale oma koolitamisega. Ei! Seda suurema hoole ja elavusega hakake veel tänasest päevast peale. Kuulake vanemate inimeste õpetust ja võtke eeskuju headest ning mõistlikkudest inimestest. Hoiduge eemale joogikohtadest ja kui teile vanemad pakuvad, siis tänage viisakalt ja ärge jooge mitte... Ka suitsetamine ei tee hääd — ärge seda harjutage.“

Et Irv võttis kooliõpetaja kohustusi nii südamesse, siis ta tundis ka tõsist rõõmu oma õpilaste edasijõudmisest, nägi selles oma väsitava töö vilja. Iseloomustavalt kujutab seda tema alljärgnev kirjeldus päevaraamatus: „Ma olen nii rõõmus, et kas või laest läbi hüppaksin. Ja miks ei peaks ma seda siis olema? On ju see ometi iga võitja juures nii, kuigi mul siin vast suurt võitu ei ole, kuid siiski: ligi 3 nädalat vaeva nähtud, peaaegu ühte ja sedasama tuubitud ja nüüd korruga edu. Raske on kooliõpetaja elu! See nõuab palju iseenese salgamist ja vaeva. Kolme nädalalise harjutuste ja seletuste järele korruga kirjutuses edasijõudmist märgates, mis senini mind ju kannatusest välja tahtis viia, selles on ju tõesti, mille üle rõõmustada maksab.“

Palka sai Irv oma töö eest äärmiselt vähe. Kõige piinlikuma kokkuhoiu juures jätkus seda hädavaevalt elu ülalpidamiseks. Ta oli sunni-

tud tihti loobuma hommikusöögist. Lõunat sõi ta harilikult tuttavas perekonnas, makstes selle eest 6 rublat kuus. Ka õhtusöök jättis soovida. 1907. a. kolmekuningapäeval ta märgib oma päevaraamatusse, et istub külmas toas, palitu seljas, ja õpib ning teda piinab kange nälg. „... Leidsin kapist ühe kuivanud leivaotsakese, mis enne jõulusid sinna oli jäänud, sest et see ju liiga vana ja kõva oli. Suure vaevaga sain hammaste ja noa abil mõned tükid kätte, määrisin võid, mis mul veel oli, peale ja sõin kuni hambad valusaks jäid.“ Palganatukese kättesaamine sündis väga korrapäratult, tihti pika ootamise järel. Sama 1907. aasta märtsikuu lõpul on Irv kirjutanud päevikusse, et ta sai palka, ja seekord isegi ilma küsimata, mille üle olevat põhjust tõsiselt rõõmus olla, sest juba 25. märtsil „oma 15 kopikut jagasin nii ära, et iga järgmise õhtu peale saab 3 kopika eest saia õhtu tee juurde, aga hommikul paastun või sünn soola leiba veega, sest või on otsas“.

Koolitöö kõrval A. Irv pühendas rohkesti tähelepanu edasiõppimisele. Ta valmistus hoolega kooliõpetajakutse omandamiseks ja laiendas oma silmaringi kättesaadava kirjanduse najal. Ta luges huviga muu seas järgmisi raamatuid:

J. Jung, Muinas-aja teadus Eestlaste maalt; M. J. Eisen, Liivi-, Eesti- ja Kuuramaa ajalugu, Liivimaa Vene valitsuse alla saamisest Peeter I ajal; E. Peterson, Rahvavalgustaja; Koidu ajal; Võitlus Rooma pärast; M. J. Eisen, Kalevala; M. Martna, 1905—6 punased aastad Eestis;

Pühvli kütid; Buuride vabaduse sõjast; G. E. Luiga, Jüriöö 1343; Eesti Kultuuri ajaloo selts; Inglismaa jt.

Vabadel tundidel A. Irv armastas jalutada Viljandi lossiväremete piirkonnas ja Viljandi järve kaunil kaldal. Üksildust armastajana ta harjumuse kohaselt istus mõnele kivile ja märkis seal oma päevikusse päevasündmusi, mõtteid ning tundeid või luuletas värsse vanade eestlaste vaprustest võitluses ordurüütlitega, looduse ilust või oma salajasest armastusest.

Ilusail suvepäevil tegi Irv kaaslastega jalutuskäike lossimägedesse. Üks tema noorepõlve sõpru kirjeldab A. Irve algkooliõpetajate kursustel oleku aega Viljandis järgmiselt¹: „Võimalik ka, et Viljandi lossi varem, kus meie esivanemate veri oli sajandite eest vabadusvõitlustes voolanud, vaikne Viljandi järve pind ja saladuslik puude kohin vanal lossimäel meie ettekujutust aitasid tõsta, sest mäletan, et peaaegu iga päev seal koos viibides jutuline keerles muistsete Eesti kangelaste ümber, rääkisime nende piinarikastest kannatustest lossi õudseis keldreis ja võitlustest vanadel kantsidel. Improviseerisime omavahel näidendeid, milliste sisu harilikult keerles ordurüütlite ja Eesti malevlaste vanaaegsete võitluste või parunite ja orjastatud sugurahvaste vahekorra ümber. Need näidendid seadis kokku suuremalt osalt kadunud Irv, kuna tegelasteks olime ise. Pealtvaatajaid meil muidugi ei olnud, sest meil oli

¹ „Kaitse Kodu!“ nr. 46/47 — 1931.

tol ajal oma maailm, oma mõisted elust, kuna võõraid ei usaldanud me sellesse pühendada...

Mäletan juhtumit, mis mul veel nii selgesti meeles möödunud aegadest. Irv oli luuletanud salme, mille sisu küll enam ei mäleta, ja tahtis meid sellega üllatada. Luuletuses oli ülistatud vanade eestlaste kangelaslikke tegusid võitluses ordurüütlitega. Irv deklameeris neid meile, seistes vana lagunenud kantsi serval. Päike oli loojenemas ja ta punendavad kiired, paistes läbi puude rikkaliku lehestiku, heitsid mingisuguse müstilise punaka varju Irve näole. Ei suuda unustada, missuguse vaimustuse ja temperamendiga need lihtsad salmid Antoni poolt ette kanti. Ta nagu sirgus oma kasvus, silmad välkusid ja kogu oma olemisega ta väljendas raudset tahtejõudu.“

Samal ajal Irv oli jõudnud eluikka, kus noormehe süda ihkab armastust. Ta mõtted viibisid tihti preester Lusika tütre Antonina juures, keda kutsuti Niinaks. Oma tundeid ta aga ei avaldanud aastate kestel. Noormees püüdis saada isegi võitu oma armastusest, ta tahtis seda unustada, juhtida mõtted teisale, kuid ei suutnud. Ta kirjutas päevikusse: „Ma ei oleks kunagi uskunud, et ma kellegi naisterahva pärast enam rahu ei saa...“

Kõige selle juures pesitses A. Irve hinges ikka igatsus kodu järele. Ta armastas oma kodu, oma vanemaid, oma venda ja õde. Ta tundis end olevat kohustatud aitama ja olema kuidagi kasulik oma kodurahvale, ta tundis end sadade niitidega olevat seotud kohaga, kus ta

lapsena ringi joosnud ja mõnegi kurvastuskarika tühjendanud. Irv mõistis ja tundis neid põhjusi, mis äratasid ja hoidsid elevel tema igatsust „selle madala, väikese, auruse, mullast põranda ja paljude teiste puudustega onnikese järele, mille seinad ei pidanud tuultki ja aknad ühes mõne palgiga on hoopis seinast välja vajunud ja seespool on toed talade alla pandud. Aga tal on magnet, mida ainult see võib tunda, kellel omaksed ja kodu, kelle järele tema ja kes tema järele igatsust tunnevad.“ (Päevik, 8. IV 1907.)

Kui 1907. a. sügissuvel Antoni 17-aastane õde Anna raskesti haigestus peapõletikku, siis oli Anton ema ja teiste koduste seltsis päevade ja ööde kaupa väsimatult valvamas haigevoodi juures. Kui viimaks 23. aug. (u. k. j.) noor elu kustus, oli perekonna kurbus ääretu. Eriti Antonit vaevas veel hiljemini aastate jooksul mõte, kas ikka kuidagi polnud võimalik armast õde surmast päästa.

A. Irv kui rahvuslikult mõtlev ja sügava õiglustundega noormees ei saanud oma hinges kuidagi leppida ülekohtuse olukorraga, mis valitses tol ajal meie kodumaal. Kohalikul aadlil oli suuri eesõigusi, kuna maa pärisrahvas oli surutud õiguslikult ja majanduslikult viletsasse seisukorda.

1905. aasta revolutsioonilised meeleolud andsid end tunda ka Viljandis. See ei jätnud külmaks vanemaidki mehi. Üks nendest oli vana raamatukaupmees Reevits, kelle pool on tihti

mõne teise sõbra seltsis käinud ka A. Irv. Kui ostjaid poes polnud, kutsunud vana Reevits oma noored mõttekaaslased tahapoole koridori, kus pakkkastil istudes jutustanud tähelepanelikele kuulajaile eestlaste vanaaegseist vabadusvõitlusist. Oma jutustuse lõpetanud vana Reevits harilikult lausega mõisnike aadressil: „See ussipesa tuleks põlema pista ja parunid ja papid maha nottida!“¹ Noorte jüngrite poest lahkudes anti neile kaasa ka vastavasisulisi raamatuid lugemiseks.

1905. a. suvel hakkasid Aleksander Lellep, „Sakala“ toimetaja poeg Karl Peet ja Anton Irv valmistama proklamatsioone, et selgitada rahvale ülekohtust olukorda, millesse on satunud. A. Lellep kirjutab hiljemini, et Irv olnud selle töö juures täiesti usaldusväärne ning kinine. Töös ja toimetuses olnud ta väga täppis: mis ülesandeks võttis, selle viis ka täide; ta pa-handus, kui keegi ei täitnud lubadust või jäi kokkutulemisele hiljaks.

Suvel ilmus peaaegu igal nädalal üks lendleht, mida paljundati hektograafil umbes 50 eksemplaris. Esialgse teksti kirjutas A. Lellep, vahetevahel ka A. Irv. Ümberkirjutamise juures olid tegevad A. Lellep, K. Peet ja A. Irv. Igaüks kirjutas ühe tähe (paber käis ringi), et käekirja järgi ei leitaks kirjutajat. Lendlehti kleebiti tihti otse vene politseiametnike lähe-

¹ 1905. a. sündmuste järel Viljandis korraldatud tapatalgu puhul sai Reevits rittm. von Sievers'i korraldusel nii tugevasti peksta, et selle tagajärjel mõne aja pärast suri.

dusse. Selles tegevuses näitas A. Irv teiste hulgas erilist osavust. Valmistati ka pomme ja

A. Irv Viljandi Noorsoo Kasvatuse Seltsi liikmena
(tagant teises reas keskel).

põrgumasin, mille aga politsei Viljandi järve lähedalt kraavist üles leidis, kuigi asjaosalisi tabamata.

Eesti täielikule iseseisvusele Irv ja tema kaas-
lased tol ajal ei usaldanud lootat. Küll peeti
aga vajalikuks nõutada eestlasile autonoomiat,
nagu see oli soomlasil. Ka pooldati mõisnike
maade rahva kätte andmist.

Oma kokkutulekute väliseks varjamiseks ka-
sustati teotsemist Viljandi Noorsoo Ühingu-
s. Selles ühingu tehti tõepoolest üsna intensiiv-
selt tööd: õpiti näitemänge ja laule ning kor-
raldati pidusid. A. Irv tundis erilist huvi laul-
mise vastu ja võttis agarasti osa laulukoori te-
gevusest, olles ka hoolas nootide kirjutaja. Näit-
lejana esines A. Irv kõrvalise tähtsusega osas
ainult üks kord, ja võrdlemisi nõrgalt.

A. Irv püüdis Viljandi nn. veresauna sünd-
musi jäädvustada. Ta aitas hoolega koguda
andmeid rittmeister v. Sievers'i poolt maha-
lastud isikute kohta (mis hiljemini ilmusid
M. Martna poolt koostatud raamatus „Punased
aastad Eestis“) ja katsus päevapildistamise teel
jäädvustada tolle ajajärgu sündmuste õudse-
maid kohti. 1905. a. Seltsile Tartus on antud
edasi paar Anton Irve poolt tehtud ülesvõtet
1906. a. 9. ja 11. jaanuaril rittmeister Sieversi
poolt mahalastute hauaküngastest Viljandi
Valuoja kaldalt. Ühel neist ülesvõtteist näeme
ka A. Irve ennast leinapoois.

IV.

A. IRV SÕDURINA JA PÖLLUMEHENA.

A. Irv oli lootusi, et teda kui kooliõpetajat ei võeta sõjaväeteenistusse. Sel juhul, kui aga peaks võetama, oli tal soov saada teenistusse Peterburi, kus olid paremad edasiõppimisvõimalused ning seega väljavaade pääseda lõpuks ohvitseride- (junkrute-) kooli. 8. nov. 1907. a. võeti ta siiski sõjaväeteenistusse ja määrati alguses 192. Vavrski jalaväepolgu 3. roodu, mis asus Poolas, Jablona raudteejaama läheduses. Teenistus noorsõdurina oli üsna raske, toitlustus väga halb. Seisukord paranes veidi reameheks ülendamise järel, 30. märtsil 1908. a. Sama aasta suvel oli polk Varssavi lähedal Visla kaldal Beljanõi laagris.

Viibides kodumaast eemal, oli Irv elavas kirjavahetuses Viljandi Noorsoo Ühingu liikmetega. Ühenduse alalhoidmiseks oma kodurahvaga palus Irv saata endale mõnda eesti ajalehte ja salaja trükitavat vabameelset ajakirja „Õigus“.

Aprillis 1908 läkitati Irv polgu kantseleisse kirjutaja kohuseid täitma, sama aasta juunikuus saadeti 48. jalaväe tagavarabrigaadi valit-

suse juurde kirjatööde tegemiseks ja 1909. a. novembris kinnitati sinna kirjutajakohale. Brigaadi juhatuse likvideerimise puhul 1. sept. 1910. a. viidi Irv üle kirjutajaks 49. jalaväediviisi staapi, Permi linna.

Teenistusest vabanes Irv 1. dets. 1910. a. vanema järgu noorema kirjutajana.

A. Irv noorema kirjutajana
diviisi staabis Permis.

Sundajateenistuse kestel Irv päevaraamatut ei pidanud, sest seda polnud kuskil salajas hoida. Et ta rahvuslasena tihti mõlgutas mõtteid eestlaste vabamast põlvest ja võimalust mööda pidas ühendust ka oma endiste eesti vabameelsete tuttavatega, siis seda kõike kirjeldav päevaraamat oleks võinud läbiotsimisel või muul viisil Vene kroonuvõimude kätte sattudes tuua

Rõõm särab põäl, kus
võaruis ja raku valitseb, kus
tõde elab - Mõttema, mis
tõde, tändma, mis ilus, tohtma,
mis hää - kes seisab/waimus
mõistlik elu eesmära.

Nü siin ei üheski häda
ole, kui hirm see eest.

Ma kanglast näen
selles, kes sõbraks ümber
muudab oma vaenlase.

„Sul soovin õnne, armas
wend, mis leiad kui taidad
kohast.“ 6. detsembril 1910a.
Meesarestool *Armas*.

omanikule ja tema mõttekaaslasile palju pahan-
dust.

Pärast sundaja teenimist asus A. Irv elama oma isatallu, Viljandi valda, Sillaotsale ehk Ülevaressele. Ta abistas koduseid hoolega kõigis talutöis. Talvel 1911 käis Anton Irv met-
sas puid saagimas ja lõhkumas. Väsitav metsa-
töö meeldis talle; ta leidis, et füüsiline töö värs-
kes õhus kosutab tervist ja mõjub hästi närvi-
kavasse. Kevadel asus Irv tööle põllul. Ta
tahtis kogu oma jõu ja oskusega olla abiks
vanematele, et osaliseltki tasuda kõike seda
hoolitsemist, mille osaliseks ta saanud lapsena.
Seejuures tundis ta ühtlasi loova töö rõõmu.
Väsitava põllutöö kõrval püüdis Irv täiendada
oma haridust iseõppimise teel, kuigi ajapuu-
dusel ei saavutanud suuremaid tagajärgi. Vaba-
del tundidel ta võttis osa ka Uusna laulukoori
tegevusest.

Väärrib tähelepanu, et Irv iga töö ja toimetuse
juures püüdis kasvatada ja karastada oma tah-
tejõudu ning juurdles küsimust, kuidas või-
malikult rohkem kasulik olla oma kaaskodani-
kele. Temas kristalliseerus kindel seisukoht,
et iga inimene on kohustatud teataval määral
elama ligimeste heaks, milleta pole võimalik
inimsoo edenemine. Oma sügavama tõekspida-
mise selles ta avaldas päevikus 12. II 1912:
„Elada oma kaaslaste kasuks ja eduks tunnen
kui otsekohest võla ehk võlgade tasumist ja
kohustust. Mida keegi on, seda ta on kõige
esiti teiste läbi. Kas ei ole see siis tema kohus
teistele seda kui võlga iga võimaluse juures

tasuda? ... Kui igäüks ainult nõnda palju tagasi annaks, kui ta saanud on, siis seisaksime meie paigal. Aga igäüks ei tee seda mitte: ühed annavad ainult jao, teised aga mitte sugugi. Eks pea siis need, kes saavad ja võivad, kahju kuhjaga tasuma, et tagurpidi minekut ära hoida ja edasi kiskuda.“

A. Irv põllutööl — niitmas (keskel).

1912. a. alates näib A. Irv omavat väga selget arusaamist, milline suur tähtsus on inimese tahtejõul, ja et ainult tugeva tahtejõuga isikud suudavad saata korda midagi tõeliselt suurt. Ta kirjutab sõjamehelikus toonis: „Käsin ja kirjutan enesele ette: tagasi hoida mitte mõne üksiku himu täitmisel, nagu seni, vaid kõigis asjus ja toimetustes, kus mõistus seda tarvis teab olevat. See peaks kasvatama tahtejõudu ja harjutama ennast selle alla painutama. On

aga tahtejõud suurem ja kui on usku oma võimetesse, siis peaks ka võit minu pool olema. Sellega hakkaksin siis kohe peale, et harjunud lollusi mitte ikka ja alati korrata. Ja just see, et mina õigele teele olen jõudnud, saagu uueks ja kaua mälestavaks selle aastaga.“ (Päevik, 24. I 1912.)

Mida lugeda heaks ning õigeks ja mida mitte, seda peab ütlema inimese parim ning usutavaim sõber — sisemine hääl ehk südame-tunnistus. A. Irv usaldas oma südametunnistust, kui ta kirjutas: „Elu on võitlus — alatine võitlus iseenesega... Kui ma endale alla hakkandma, s. o. oma himude sõnakuulelikuks teenriks saama, siis ütleb minus hääl, et ma eksiteele olen sattunud. Kui ma jällegi võitlust algan, siis kiidab ta mind, ja kui kahetsen oma lodevust, siis kuulutab ta mulle andeksandmist. Kui mitu, mitu korda olen temale töötanud, töötanud, aga mitte täitnud, kuid ta ei kannasiiski viha. Ainult laidab, noomib — aga julgustab ka. Südamlilik tänu Sulle, sõber.“ (Päevik, 6. IX 1912.)

Kogu 1912. a. suve töötas Irv suurima hoolega varahommikust hilisõhtuni, välja arvatud ainult söögiajad ja pühapäevad. Kui ta otsesest põllutööst mahti sai, siis kaalus ja koristas kive põldudelt ja kaevas kraave. Pühapäeviti vabadel tundidel armastas ta käia jahil. Sügise poole hakkas Irv pühendama rohkem tähelepanu vaimsele tööle, kuna suve jooksul oli soikus isegi kirjavahetus vanade sõpradega.

Ka järgmine aasta möödus pineva füüsilise

A. Irv (palja peaga) kodutalus põldu kividest puhastamas.

töö tähe all. Põllud hariti ja seemendati täiesti korralikult ning õigeaegselt. Selle tulemusena olid ka viljaväljad sügisel toredad ning andsid head saaki. Vihmase ilmaga Anton Irv töötas kodus: tegi ustele voodri, värvis aknad ja vankrid, seadis korda naiste vokid, täitis ning tasandas õuel olevad sügavad augud, venna abil tehti küünile uus tagumine sein ja laudadest küljed, käidi soos turvast lõikamas jne. Ka kive koristati sel aastal põllult rohkem kui kunagi varemini. Puhastati viimane kivine kesapõld, töötades kolm nädalat järjest kolme mehe ja ühe või kahe hobusega.

Kuid see muidu hea aasta ei möödunud ka õnnetusteta ja pahandusteta: lõppes 10 põrsast, — seega kahju 50—60 rublat, — sai otsa kasuvasikas ja Sillaotsa talu peremees, kellele Irvedel oli maaostu arvel veel tasumata 500 rublat, oli ootamatult teinud sellele summale obligatsiooni ning nõudis võla tasumist, mis tõi pahandusi ja lisakulusid umbes 60 rubla võrra.

Talu oli Antoni isa Hans Irve nimel, peremeheks ning tegelikuks talupidajaks oli Antoni vanem vend Jaan. Anton sai vennalt oma isiklike kulude katteks raha äärmiselt napilt, sest sissetulekud kulusid võlatasumiseks ja majapidamise paremale järjele tõstmiseks. Suuremateks väljaminekuteks, nagu seda oli näiteks 6 rublat maksvate saabaste ostmine, tuli Antonil isegi laenata naabrilt.

Maikuus 1913 laskis Hans Irv kinnistada talu oma vanema poja Jaani nimele, kusjuures vii-

mane pidi maksma vend Antonile 500 rublat. Sel puhul Anton rahustas eriti vennanaist, et tema ei nõua seda summat seni, kuni selle tasumine sünnitab Jaanile raskusi ja kuni temal,

A. Irv põllukivil keskel (paremal N. Schmidt, vasakul K. Peet).

Antonil, pole just kõige tungivamat vajadust selle raha järele.

Sõprade soovitusel avanes tal võimalus astuda raudteeteenistusse Moskvasse, kus oleksid avanenud ka vabamad edasiõppimise võimalu-

sed. Kuid ta jäi siiski kodustele abiks, mispuhul märkis oma päevikusse: „Lootes, et Moskvast minu vaimu nälg lõpeks, oleks ma hea meelega sõbra soovitusel järele teinud, kuid tööd oli kodus selle aja peale nii rohkesti õnnistatud, et ma kuidagi ei raatsinud lahkuda ja koduseid kitsikusse jätta.“

Antoniga oleks talust tublim tööjõud lahkunud ja ta oleks pidanud teataval määral kaasa võtma ka raha, millest aga niigi juba tunti puudust. Ka oleks tulnud tema asemele tallu võtta sulane, mis oleks tekitanud omajagu väljaminekuid. Nii jäi Anton edasi põllutööle mitte enda, vaid oma koduste huvides.

V.

A. IRV MAAILMASÕJAS.

1. Esimene sõja-aasta.

Maaailmasõja puhkemisel Vene sõjaväe üldmobilisatsiooniga kutsuti Viljandis teenistusse ka Anton Irv, kes oli nüüd 27-aastane. Ta määrati teenistusse Pihkvas asuvasse 269. Novorževski jalaväepolku, kuhu jõudis 24. juulil 1914. a. Algul määrati Irv koos paljude Viljandimaa meestega rivitute roodu. 8. augustil viidi ta üle 7. roodu.

Pihkvast asus polk augustikuus Riia lähedale Tukumi linna. Tukumis moodustati kütide ehk maakuulajate komando, milleks eraldati igast roodust 8 vabatahtlikku. Et A. Irvele olid rooduõppused, mida siin tehti iga päev, juba enam-vähem tuttavad ja need seepärast ei pakunud enam erilist huvi, siis astus ka Irv vabatahtlikult kütide komandosse. Tukumist toodi polk septembri alguses Riiga.

Kütide ülemaks oli vene rahvusest lipnik, kes ei hoolinud palju õppuste korraldamisest. Meeste peamiseks ülesandeks oli käia öösiti „keisri metsas karaulis,“ kuhu sõideti läbi

linna trammiga. Päeval sai see-eest puhata. Ainult pärast lõunat tuli paar tundi õppust: kirjutada üles sõduri kohustused ja õppida need pähe, joonestada või toimetada kasarmu õuel lippudega signaalimisharjutusi. Toit oli siin kaunis korralik ja leiba jäi ülegi. Eestlased müüsid leiva ülejäägi ja ostsid selle eest ühiseks lugemiseks ajalehti, nende hulgas kõik eesti lehed, mis olid kohal saadaval („Tallinna Teataja“, „Päevaleht“ ja „Postimees“). Siis aga tehti korraldus, et ka kütid peavad käima koos rooduga õppustel. Selle kohta arvas A. Irv: „Oleks töö niisugune, mis tarvilik, siis oleks ta ka huvitav ja siis ei oleks keegi õppuse vastu roodus. Aga seda ju ei ole: igal pool paistab, et ainult aega katsutakse surnuks lüüa, silmakirjaks käsku täita, mille juures meie mängukannideks peame olema.“

Tegelikult juhatas Irv, rivi allohvitseri kohuseid täites, 7. roodu kütide õppusi ja väljasõite vahiteenistuseks; komandoülem käis neid harva vaatamas.

26. septembri hommikul anti teada, et polk lahkub Riiast. Saatjaid oli rohkesti ja sõdurid laulsid. Järgneva päeva varahommikul jõuti Šiauliaisse (Šavlisse). Oli niiske külme hommik. Mõneajalise ootamise järel meeskond marssis linna äärde ühte pooleli ehitusel olevasse nahavabrikusse, kus asus korterisse. 28. septembril läks Irv linna, et muretseda teevett või piima. Ainsast „rahva-teemajast“ teevett ei saanud ja piima ta jättis võtmata poes valitseva äärmise mustuse tõttu. Koos kahe kaaslasega numbri-

saunas käimise järel tuldi tagasi oma niiskesse ja külma ajutisse korterisse. Varsti tuli roodule kingituseks rahva poolt sooje riideid, mis lubati sõdureile jaotada loosi läbi, kuid veltveebel võttis asja enda hooleks ja jagas kingitused omal äranägemisel ainult ajateenijate vahel, jättes tagavaraväest teenistusse võetud hoopis ilma; nende hulka kuulus ka Irv. Nii polnud sõjaliini esimesed muljed just kõige paremad.

1. oktoobri hommikul algas Novorževski polk Šiauliaist edasiliikumist. Tee oli porine. Pärastlõunal algas õppus. Teatati, nagu oleks polgul ees kaks vaenlase pataljoni, ja roodud käsutati teelt kõrvale ahelikku. Algas väsitav edasijooks üle küntud poriste põldude, läbi vesiste heinamaade ja lokkavate nisuväljade. Meestel oli tegevuse eesmärgist väga vähe aimu. Irv kuulis isegi seesuguseid arvamusi: „Ülemus tahab meid nõrgestada, et sakslastel oleks hõlpsam maha nootida.“ Kui polk õppuse lõpul külla kogunes, tekkis uus pahandus: tuli higisena ja läbimärjana kaua külma tuule käes lõdisedes oodata, kuni otsiti kortereid. Irv kui praktilise mõtlemisega allohvitser arvas sel puhul, et ülemus oleks pidanud korteriotsijaid saatma ette juba varemini.

2. oktoobril jätkati edasiliikumist maanteed mööda. Kolonnist mööda ja vastu kihutas järjest ratsa ja autodel kõrgemaid ja alamaid ülemaid, nii et tüütuseni tuli täita käsklust: „Vpravo!“ (paremale). Möödasõitjad oma kergete liiklusvõimalustega ärritasid jalgsi ning raske

koorma all liikujaid. Toitlustus polnud kaugeltki eeskujulik ja Irvcl oli tegemist, et saada juudi neiult osta mõne õuna ja teisalt paar naela võid. Ootamatu kõhutäie puhul mõnelt lahkelt elanikult oldi otse liigutatud. Päevane marss aga oli küllaltki kurnav: tuli käia poolsada kilomeetrit vägagi raskes olukorras.

4. oktoobri õhtu eel liikus polk 10 km tagasi, leedu küladesse, kuhu jäi kuni oktoobrikuu lõpupäevini. Need külad asusid Saksa piirist umbes 20 km kaugel. Kohalik rahvas, peamiselt leedulased ja juudid, oli Vene sõjaväe vastu üsna lahke ning vastutulelik. Iga urgas külas oli sõjaväe käes, kuid siiski oli ruumipuudus suur.

Sõdurite keskel levitati juba rahujutte. Irv aga kirjutas 17. oktoobril kodustele, et tema arvates pole enne loota rahu, kui vaenlase jõud on murtud, ja et ka meie väikesele kodumaale on ehk sõjast kasu, „mille heaks tema pojad heameelega südilt väljas on ning rõõmsa lootusega ohvreid toovad“.

18. okt. valiti igast roodust 4 meest polgu luurajate ehk maakuulajate komandosse. Et A. Irv juba Tukumis ja Riias teotses roodu juures olevas maakuulajate ehk küttide salgast, siis oldi ka nüüd nõus võtma teda uuestiformeeritavasse luurajate komandosse. Irv määrati komando kirjutajaks ja temal tuli tihti elada ühes ruumis komando ülemaga. Kodustele kirjeldab Irv oma uut ülemat järgmiselt: „Ta on kasvu poolest rohkem väike kui suur, valge ilus poiss. Roodus pidasid soldatid temast suurt lugu ja kutsusid eneste keskel „Hea Väike“ ja muude nimedega,

mis südamlikku olekut tunnistavad. Mind sai tema juba Tukumis tundma ja näib minust senini kaugelt rohkem lugu pidavat, kui väärt olen.“

Irv ja paljud tema kaaslased ihkasid teotsemist ja lahingut. Irv seletas säärase meeleolu tekkimist asjaoluga, et ta ise ja enamik tema kaaslasi on tööinimesed, kel töötaolek peagi igavaks läheb. Ja et ta nüüd on oma igapäevse töö juurest kutsutud suurele maailma ümberloomise tööle, siis pole kohane püsida siin pealtvaatajana, vaid tuleb ise astuda platsi, seda enam, et töö on kardetav . . . Irv tundis, et ta on kohustatud olema eriti kasulik ses suures ettevõttes, ja ootas iga suuremat ning tähtsamat toimetust kui õnne. Ses suhtes ta arvab oma kaasvõitlejate kohta (kiri 25. okt.): „Kõikide kohta seda öelda oleks siiski liialdus. Eesti auks pean aga tunnistama, et meie seas kaugelt suurem osa neid on, kes nii mõtlevad ja tahavad, kui mina.“ Venelaste kohta arvas A. Irv, et enneaegne on arvata, nagu oleksid nad kõige halvemad sõjamehed. Kuigi venelased ilmutavad tihti rohkem arglikku olekut ja arusaamises on tuimemad kui eestlased, lätlased ja teised, ometi käskude täitmisel neid pidavat kiitma. Häid seltsilisi leidub aga venelaste seas kindlasti rohkem kui eestlaste ja võib-olla ka lätlaste hulgas. Lätlaste kohta võivat Irv üldjoontes ütelda umbes sama, mis eestlaste kohta, kuigi ta veel nende iseloomu hästi ei tundvat, — arvatavasti keele mittemõistmise tõttu.

29. okt. liikus polk otse lahinguliini vahetusse

lähedusse, Saksa piirist 3—4 kilomeetri kaugusele. Luurajate komando asus ühe mõisa härrastemajja, polgu staabi kõrval olevasse suurde tuppa. Irvel oli hea meel, et ta jõudis lõpuks sellesse piirkonda, kuhu ammu igatses. 1. novembril oli esimene väike tulevahetus 269. jalav. Novorževski polgu luurajate ja sakslaste vahel, kusjuures üks luurajaist sai haavata, kuna sakslasil oli paar langenut. Järgneval päeval oli polgul veidi suurem lahing, millest aga luurajad eriti aktiivselt osa ei võtnud. 3. nov. algas venelaste poolt laiaulatuslikum pealetung. Sakslased taandusid. Ka elanikud põgenesid, jättes maha kogu oma vara. Talud näisid siin olevat üsna jõukad, viljapõllud ilusad. Polgu luurajate ülesandeks oli sel päeval liikuda kiiresti edasitungiva polgu järel ja revideerida elanikest maha jäetud maju ja muud vara. Kui teised luurajad seejuures mõndagi väärtuslikumat oma kottidesse ja taskutesse lasksid libiseda, ei pidanud Irv seda sündsaks. Küll laskis ta söögipoolisel, nagu meel ja õuntel, üsna vabalt maitseda. Ööl vastu 3. nov. käis Irv, kuigi ta oli kirjutaja, väikese salgaga luurekäigul, kusjuures sattus saksa sõdureile kaunis ligidale ja oleks nad kindlasti võtnud vangi, kui mitte mõned vene sõdurid poleks kohkunud ja 3 meest lahkunud. Irv nelja mehega, kes peale ühe kõik eestlased, käis mitme kilomeetri kaugusel asetsevas külas, ilma et koergi oleks haugatanud.

Nüüd tuli vaiksemaid päevi ja algas talv. Kuu lõpul teotses polk Piktupõneni alevi rajoonis, kuna sakslased peatusid alles Neemeni (Me-

meli) jõe kui loodusliku tõkke taga. Piktupõneni alevi ümbrus, eriti selle Tilsiti-poolne külg, oli täis sakslaste poolt hästi ehitatud kaevikuid, mis aga olid jäetud maha ilma võitluseta.

Sel ajal palus A. Irv oma venda, kirjutada talle kodumaa sündmusist. „Siin on huvi kõige kohta, mis kodus või kodumaal sünnib. Koduküla ja ümbrus seisab selle poolest nüüd esimesel kohal,“ — nii kirjutas Irv 3. dets. Enda pärast palus ta koduseid mitte karta, sest „eks ma hoia end ka, aga suurema lootuse peame muidugi Jumala peale panema“.

7. dets. teostasid luurajad, nende hulgas ka Irv, pikema luureretke. Ülesandeks oli järele vaadata, kas üks sildu Tilsiti ja Memeli vahelisel raudteel on alles purustatud olekus või on sakslased teda juba parandama hakanud. Väikese kokkupõrke järel vaenlastega anti luurajaile käsk tagasi liikuda. Irv kui kohusetruu sõjamees suhtus tagasimineku korraldusse teatava vastumeelsusega, sest antud ülesanne oli alles täitmata ja selleks ei paistnud olevat erilisi takistusi. Luurajad tulid tagasi Notiskeni võõraste-majja, kus kõik komandosse kuuluvad 5 eestlast ja 2 lätlast asusid eri kabinetis. Üldse oli komandos 67 meest. Et komandoülem oli pehme-loomuline ja kaunis vähenõudlik mees, siis alluvad kippusid minema ülekäte: jõid tihti saksa piiritust ja viina ega täitnud õieti oma teenistulikke kohuseid ja käitusid halvasti. Korra jalule seadjaks määras komandoülem oma kohusetruima mehe — A. Irve.

10. dets. varahommikul asusid luurajad Piktu-

pöneri taga olevaisse kaitsekraavidesse. Paari-tunnise istumise järel märgati pahemalt poolt teed mööda lähenemas meeste salka. Lund sadas nii paksult, et ei saadud aru, kas need on omad või sakslased. Jäi veel sammu 300 lähenejateni. Mõned luurajad tahtsid vägisi tuld anda. Irv keelas neid, seletades, et ennem võime vaenlase lasta minema terve nahaga, kui et tapaksime omi mehi. Lähenejaile nähtavasti teatati midagi tagantpoolt, mispeale nad taandusid kiiresti lähedal asetsevate hoonete juures olevaisse kaitsekraavidesse. Seejärel hakkasid vingudes lendama vaenlase mürsud, mis kukkusid luurajate lähedusse. Luurajad avasid ägeda tule eesolevate kaevikute ja majade suunas ning vallutasid need peale tungides, ilma omapoolsete kaotusteta.

Jõulu eel kirjeldas A. Irv oma elu kodustele järgmiselt:

„Pean õigusega tunnistama, et õnn minuga senini kõigil pool on olnud. Tööd on minu osaks alati rohkemalt langenud, aga raskust selles ei ole tunnud ja kõik on pealegi minu huvidega kokkukõlas sündinud. Ja peale kõige teate muidugi, et mina ainult siis rahulik olen, kui tegevusest puudus pole: muidu hakkab mul varsti igav ja siis ei ole ka elul enam maiku. Minu tegevus on siin juba nii mitmekesiseks muutunud, et töö puudust oodata ei ole. Kortteris olles on kirjutajana ja ülevaatajana tihti toimetusi. Luurekäikudel on muidugi see päris teenistus ja huvitavam osa.“

18. ja 19. dets. toimus Irve juhatusel luurekäik

paarikümne kilomeetri kaugusele Neemeni kaldale, kus muuseas luurajad öösi saagisid maha ning purustasid rohkesti traattõkkeid, mis olid sakslaste poolt sinna ehitatud. Mehed töötasid Irve juhatusel kogu öö äärmise agarusega, nii et aina aurasid higist. Ka saeti maha metsas asuv sakslaste vaatetorn ja pisteti põlema kõrge maja, kus asus sakslaste vaatepunkt. Tagasi tulid luurajad sõjasaagiga, mille hulgas 5 lehma, 3 mullikat, 1 vasikas, 10 siga ja 3 lammast. Nii luurajate komando kui ka polgu ülem jäid Irve salga tegevusega väga rahule. Polgu käskkirjas avaldati Irvele kiitust ja 23. detsembril ülendati ta vahvuse eest noorem-kirjutajast rivi noorem-allohviteriks ning samal päeval v a n e m - a l l - o h v i t s e r i k s.

Kuigi Irve teenistusalaalne tegevus leidis tunnustamist, ta ise luges sõjapidamist siiski nagu paratamatuks paheks ja ütles, et ainult häda sunnil või siis, kui see on meie ülesande täitmisele kasuks, on õigustatud sõjariistade tarvitamine. Seejuures ta märgib, et avaliku sõdimise kõrval on tihti otstarbekohasem toimida salaja ja vaikselt, millega sünnitatakse vaenlasele sage li suuri kaotusi ja kahjusid. Irv igatseb küll rahu, kuid kirjutab siiski: „Kui aga niisugune rahu aeg, nagu see saama peaks, veel jõudnud ei ole — ootan nurisemata. Ja kui mind ohvrite hulgas selle kättesaamiseks tarvis on arvatud — olen igal ajal valmis.“

Kodune elu-olu oli A. Irvel kogu aja südame lähedal. Ta päris selle kohta teateid ja andis nõu, kuidas talitada ühes või teises asjas. Ko-

dune olukord muutus eriti raskeks seetõttu, et aasta algul võeti ka vend Jaan sõjaväeteenistusse ja saadeti Petrogradi kaardiväe Preobraženski polgu 33. tagavara-pataljoni. Seega oli lahkunud ka majapidamise tegelik juhataja. Sõjakeerises aga polnud mahti muretseda suuresti ka kodu eest, kuigi ta oli vägagi südame lähedane. Iga uus päev tõi kuhjaga tegevust, mis nõudis täit tähelepanu ja jõudu. Nii 20. jaan. 1915 sõitis Irv 45 luurajaga jälle Neemeni kaldale. Hakkas sadama paksu lund ja otse luurajaile vastu silmi. Sadu lakkas alles järgneva päeva hommikul. Irv liikus hääletult oma mees- tega põlvini ulatuvas lumes metsavahelisel teel ja ei saanud jätta tähele panemata lumise metsa toredust. Sakslased varjasid endid Neemeni taga hästi. Et nende seisukohti siiski teada saada, läks Irv kahe mehega üle Neemeni, vaatles ümbrust ja jooksis järsku, nagu oleks kedagi märganud, jõe poole tagasi. Sakslased nägid, et mehed ei tule lõksu, ja avasid tule, millega paljastasid oma asukohad. Seda oligi vaja. Nii täideti ülesanne, kavalust appi võttes, ilma kaotusteta. Polguülem oli luurajate tegevusega väga rahul ja avaldas neile mitmel puhul kiitust ning tänu.

Tutvunud põhjalikumalt sakslaste väerinde tegevusega, polnud A. Irv el usku sõdurite keskel levitatavasse rahujuttudesse. Ta kirjutas 22. I 1915: „Palju on juba ohverdatud ja vististi oleks asjata iseenda petmine rutulist rahu oodata.“

Luurekäikude ja lahingute vaheaegadel elas luurajate komando üsna koduselt. Toitlustus oli täiesti hea, eriti ka sõjasaagiks võetud lüpsileh-

made ja järjest tapmisele kuuluvate sigade tõttu. Komandol oli 8 hobust, nendest mõned üsna head, 3 lehma, 2 lammast, mõned sead, põõningul haige jalaga jänes ja 20 kana. Kanamunad jaotati meeste vahel võrdselt. Komandol oli ka 5 koera. Üks neist, väike must toakoer oli kõigi lemmik, sest ta oli väga vallatu ning valmistas sõdureile palju lõbu.

Jaauarikuu lõpul oli Irv oma meestega ööd kui päevad valvekorrall Guddenis. Ööd möödusid vaikselt, hommikuti aga hakkasid sakslased endid liigutama. Veebruarikuu esimesel poolel surusid sakslased Vene 10. armee, mille koosseisu kuuluv 269. jalaväe Novorževski polk asus Tilsiti all, Ida-Preisimaalt välja. Sakslaste (feldmarssal Hindenburg'i) kavatsus oli haarata suuremate jõududega Vene 10. armee mõlemad tiivad, millele pidi järgnema täielik ümberpiiramine. Pealetung algas ootamatult 7. ja 8. veebruaril. Vene 10. armeel läks suuri vaevu korda tõmmata tagasi oma peajõud, 20. korpus aga piirati sakslaste poolt ümber ja hävitati peaaegu täielikult.

Kuidas teostus Novorževski polgu taandumine ja missugust osa etendas siin allohvitser Irv, selle kohta annab huvitava pildi sama polgu tolaegne sõdur A. Muhel. Ta kirjutab muu seas ¹:

„Meie eelpostid seisid Pitkupõneni kirikukülas ja paaripäevase visa vastupanu järel tõmbusid tagasi. Ent siis algas meil taganemine, ilma et oleks tugevat vaenlase survet tundunud.

¹ „Vaba Maa“ nr. 122, 123 — 1931.

Vaenlane ähvardas aina pahemalt meid ümber haarata. Taganesime öösiti mõne versta, siis asusime kaitseleini, kus päev läbi vaenlase salkadega äge tulevahetus kestis. Et asusime umbes 30 km Preisimaal, siis kulus tasapisi taganemiseks Vene piirini päeva 3—4. Et meid pahemalt ähvardas ümberhaarang ja vaenlase ahelikud metsikult ründasid, anti koidikul käsk taganeda Taurogenist (Tauragest).

Oli lumelagunemise aeg, kõik kohad vett täis, jõgedel jää minemas. Taurogeni ees oli jõgi, millest üle tuli taganeda. Jõest üle käib kivitee ja sellelt olid sakslased sügisel taganedes raudsilla õhku lasknud. Venelaste poolt ehitati talvel jõe kolm puusilda, neist üks tugevam suuremate raskuste üleveoks. Et vesi jõejääl lainetas, polnud julgust katsuda üle jää minna ja väeosad trügisid Venemaa poole kahte puusilda kaudu, kuna kolmas, tugevam, oli tungil täis kahureid ja igasugu voorivankreid. Kui jõudsin jõeni, olid väeosad suuremalt osalt üle jõudnud. Siinpool jõekaldal lamas hõre ahelik, kaitstes taganemist. Meie jooksusammul jõe poole rutates paistis ajuti seljataha visatud pilgule hommiku-udus saksa kiivreid, ja ümberringi lumme ja vette sulpsatusid kuulid. Pea kohal lõhkes alatasa šrapnelle. Sildade juures askeldasid sapöörid. Nähtavasti olid sildade alla miinid asetatud ja oodati ainult viimaste meeste üleminekut, et sillad siis õhku lasta. Meie jõuk, jõudnud kaitsva aheliku taha jõekaldale, arvas end väljaspool ohte ja mehed laskusid väsinult lumele, et hinge tagasi tõmmata. Kui nad said vaevalt paar

minutit lamada, kõlas jõelt kole mürts ja silla-plangud lendasid kõrgele taeva alla. Siis veel paar-kolm mürtsu ja meieni paisati pudiks-kistud lauatükke. Sillad olid õhku lastud.

Sapöörid olid vist surmahirmus kaotanud pea, sest üle jõe seisid veel taganemist kaitsev ahelik ja hulgana taganevaid sõdureid. Tekkis segadus, vandumine ja kirumine. Vene- ja lätikeelse sõimuvalingu sees kuuldus eesti „kurat“ trummi-põrinana. Kargasin üles ja vahtisin ehmunult sildade poole. Rusud mustendasid jõelt ja vees ujusid palgijupid. „Pole midagi katki, keskmine sild on terve, miin on lõhkenud silla alt välja. See kannab küll veel.“ Pöördusin: minu ees seisis väikest kasvu, üleni porises sinelis mees laskevalmis püssiga, pagunitel allohvitseri „lõtškad“. Rääkija rahulik toon ja irooniline naerujoon suu ümber rahustasid ning kainestasid mind. Äsjane paanika kadus. Vihisesid aina tihedamini vaenlase kuulid, juba latsutas kuulipilduja. Heitsime kõhuli, ma pöörasin oma püssiotsa ka vaenlase suunas. Viimane ahelik lebas liikumatult väljaspool laskekaugust. Meie mehed vaikisid ja ootasid. Hakkasime vasttuttava allohvitser-eestlasega jutlema. Kuulsin, et ta on luurajate komandos, tagavaraväelane, Viljandi-maalt pärit. Jutus tundus intelligentse mehena, nähtavasti kaunis sõnakehv. Pikemalt järele pärida siin, vaenlase rünnaku ootel ei tihanud. Et vaenlase ahelik ikka veel rünnakule ei tõusnud, tegin uue tuttava nõuande järgi ja laskusin küürakil kaldalt alla jõeale, et oma roodule järele jõuda. Lahkudes andsime teineteisele kätt ja ta

kutsus mind endale külla luurajate komandosse, kui kusagil peatume ja vabu tunde juhtub.“

Hiljemini selgus, et ülalkirjeldatud allohvitser oli A. Irv.

Samas kirjeldab A. Muhel taandumiskäiku:

„Õhtul tõmbas külmal sinelid esiteks kõvaks ja igamees paistis käivat kellasarnases torbikus. Kogu keha lõdises ning vehiti ikka ruttu ja ruttu käia, et sooja saada. Rivist ei peetud enam kinni, igaüks astus, kus aga sai. Püss rihmaga üle õla visatud, käed vastamisi käistesse topitud, samusin süngelt oma teed. Kibedus, nukrus, isegi ahastus nõõrisid kõri, kuid üle kõige tundus raudse seaduse jääkülmal käsk: pead! Ei olnud tuju, lihtsalt jõudu ei olnud alustada juttu mõne kaasmaalasega, ehkki neid trobikondadena mu ümber kõõndis, omavahel juttu vestes. Igatsusega oodates käsku viieminutiliseks puhkuseks, mis iga viie versta järel tehti, sattusin äkki õhku lastud sildade juures tutvunud luurajate allohvitseri kõõrvale. Rõõmsalt hõikasin talle tervituse, millele ta vastas lahke naeratusega, nagu oleks kohanud vana head tuttavat. Et sõõjas üleliigne viisakuse formaalsus millalgi lugupidamises pole olnud, siis ütlesime juba alguses teineteisele „sina“. Vesteldes jätkasime saabuva õõpimeduses marssimist kolisevate kahurite vankrite ja vooride vahel. Kirusin sõõda, kirusin kõõike siin maailmas, vandusin iseennast. Mu kaaslane naeratas. See oli ainult talle omane kerge, mitte elurõõmust ülevoõlav, vaid rahulik, muretu naer. Sattusime väikesesse vaidlusse sõõja üle. Tema oli tagavaraväelane, sõõjaväeline distsipliin

oli sööbinud tema kontidesse ja üdisse. Mina seevastu olin „hall“, alles pool aastat sõjaväes. Tema leidis selle sõja olevat õigustatud enesekaitsena Venemaa poolt. Saksamaad ta vihkas. Sakslased olevat sõja alustanud, et tervet maailma oma raudse rusika alla suruda, mis neil tema arvates aga korda ei minevat. Venemaa olevat tugev, tal olevat arutu hulk inimesi kasutada, kuna Saksamaa jooksvat peatselt verest tühjaks ja siis liitlased kolkivat sakslasi iga kanti. Venelaste taganemine ei tähendavat veel midagi, varsti jäävat väeliin seisma ja sakslased löödavat tagasi.“

Järgnevalt on Irv avaldanud oma jutukaaslastele mõtteid, et kui sakslane vallutab meie kodumaa, siis mõisnikud saavat tagasi kõik oma õigused ja eestlased tehtavat peaaegu pärisorjadeks. Tõsi, olevat ju palju mäda Vene riigis ja ühiskonnas. „Ei saavat aga sõnadega, veel vähem lõhkumisega seda muuta ja uut üles ehitada. Tulevat tasa, kindla plaani ja heasoovlikkusega kõrvaldada, mis vana ja kõdunenud, ning uus asemele panna asjatundlikkusega. Peasi — sõda tulevat võita, sakslased puruks lüüa, küllap siis peale sõda Venemaalgi hakkavat uued tuuled puhuma. Meie kodumaal murtavat mõisnikkude võim täielikult ja antavat rahvale maad ja vabadus.“

Irve sõjakaaslane A. Muhel jutustab veel:

„Üle poole öö oli marsitud. Tehti pikem peatus, sest kogu taganemistee oli umbes 40 versta ja alles pool oli läbi käidud. Metsaserval jagati väljaköökidest suppi ja seejärel helendas metsa-

äär sadadest tuledest, mille ümber kükitasid mustad kogud, käed sirutatud nagu õnnistades tulele. Üle tule pika teiba otsa lükitult tosin katlakesi veega — keedeti teevett.

Söönud oma köögi juures kõhu täis, läksin luurajate komando juurde, kes meie kõrval asetses. Vaatasin mitme tule juures, enne kui leidsin oma tuttava. Nime ma senini polnud talt ikka veel küsinud. Üldse kulus kogu tee vaidlusteks sõja otstarbe ja ühiskondlike küsimuste üle. Isiklikest asjust kogu jutuajamise kestel ainustki sõna ei pillatud. — Luurajate komandos oli mitu eestlast. Üldse olid seal kõik tublid poisid ja kogu sõja kestel hoidsin alal südamlikumad ja seltsimehelikumad suhted selle komandoga.

Leidnud ühe tuttava, kükitasin ka mina tule juurde. Kuna siin juba teisi eestlasi oli, siis loomulikult läks lahti pärimine, kes oled, mis nimi, kust jne. Siin kuulsin esmakordselt, et mu uue tuttava nimi oli Anton Irv. Anton Antonovitš, nagu kutsusid sõbrad venelased. Sain teada ka, et luurajad õhku lastud sildade juurest jõekallast pidi alla läinud mitu versta. Seal olnud kokkupõrked sakslastega ja Anton Antonovitš esinenud kangelasena. Vististi löönud ta sakslaste suurema väehulga mõnemehelise rühmaga tagasi. Igatahes olevat Irve vägitükk ülemusele silma paistnud ja talle kuulutati ette hiilgavat karjääri.

Mõnigi sõjapäev veeres ajamerre. Vaheldusrikkad olid sündmused ja harva puutusime kokku Irvega. Juhuslikult, mööda minnes, vahe-

tasime paar tervitussõna ja see oli kõik. Irve kuulsus polgus kasvas. Igas roodus ja komandos räägiti tema hulljulgetest luurekäikudest, imestusväärsest külmaverelisusest raskeil momendel. Irve nimi oli polgus kõikjal tuttav.“

Veebruarikuu esimesel poolel läks haiglasse luurajate komando ülem, kellest mehed tema argliku oleku pärast lahingute-ajajärgul ei pidanud just suurt lugu. Asetäitjaks määratud ohvitser tundus mehisemana ja nõudlikumana.

2. märtsil liikus Novorževski polk Skavdvilist edasi ja järgmisel päeval löödi juba äge lahing, mis aga lõppes polgule halvasti: ei saadud samugi edasi ja kaotati hulk inimesi. Ilm oli pealetungi ajal udune, nii et Vene suurtükivägi ei saanud vaatlusvõimaluste puudumisel toetada oma tulega jalaväe pealetungi. Sõjaväe kõrgem ülemus aga nõudis Taurogeni viibimatut vallutamist jalaväe jõuga. Meestel oli kõige rohkem kahju oma lugupeetud polguülemast, kes sai põrutada suurtükimürsu läbi. Vanem-allohvitser Irv juhtus olema samas lähedal ning paari kaaslase abiga kandis ajaviitmata oma auväärt polguülema, kes alles hiljuti haiglast polku tagasi oli jõudnud, sidumispunkti arsti hoole alla.

Vene suurtükivägi sunniti vaikima, ja nüüd juhtis sakslane kõik tule püssidest, kuulipildujatest ja suurtükkidest pealetungiva Novorževski polgu pihta. Sakslaste tuli oli nii äge, et Novorževski polk suuri vaevu, rohkeid kaotusi kandes pääses tagasi oma algseisukohtadele. Siin

koguti ja korraldati roodud ja peale lõunat korraldati pealetungi, kuigi mitmes roodus polnud enam ühtegi ohvitseri.

Järgmisel päeval oli polgul puhkus üksuste korraldamiseks. Luurajate salk Irve juhatusel käis aga selgitamas, mida teeb vaenlane. Selgus, et vaenlane kindlustab oma positsioone, valmistades kaitsekraave ja ehitades traattõkkeid.

5. märtsi hommikul saadeti luurajad uuesti välja. Peale lõunat tulid ka roodud järele ja nüüd algas suurtükkidest tulistamine. Ilm oli selge ja mürskude langemine hästi vaadeldav. Jalaväge seekord varjatud seisukohtadelt lagedale ei viidud ja nii kestis sakslaste asukohtade pommitamine kuni õhtuni. Pimedas saabudes anti polgule käsk liikuda umbes 3 versta tagasi oma endisesse korteritesse. Tagasimineku ajal kuuldus Taurogenis kaks kõva kärgatust, mis lubas oletada, et vaenlane laskis seal õhku kas silla või midagi muud. Järgneva päeva varahommikul luurajad A. Irvega läksid selgitama, kuidas on lugu vaenlasega Taurogenis. Rõõmustava uudisena võisid luurajad polguülemale teatada, et vaenlane on Taurogenis kindlustatud rajooni maha jätnud. Paari tunni pärast saadetigi luurajaile järele ratsanikke ja mõned roodud jalaväge. Sakslasile ei antud nüüd enam rahu: suurtükid pandi uuesti nende pihta mürtsuma. 7. märtsil pommitas Vene suurtükivägi väga ägeasti. Öösi läks jalavägi rünnakule — täggi-võitlusele. Seejuures sündis aga segadus: eeskombel tuli ette äge tulistamine omade vahel. Pealetung ähvardas hoopis nurjuda. Seal läksid

jälle luurajad platsi — jooksikuid koguma ja neid tagasi tuleliinile toimetama. Pealetung jäi öösi siiski soiku. Koidikul läks Irv luurajatega uuesti vaatama, kuhu on sakslane jäänud, et ta öösi rahu pidas. Luurajad liikusid mitu versta edasi, enne kui jõudsid vastaseni. Öisel lahinguplatsil leidis rohkesti langenute laipu, relvi ja muud kraami. Leiti ka oma polgu haavatuid, keda luurajad aitasid tahapoole omade juurde. Sakslane oli oma haavatud ära viinud, kuna vene haavatuid oli ainult osalt aidatud kas mõnda küüni või majja ja jäetud nad sinna, öeldes, et nendel pole aega haavugi siduda. Ilm oli sel ööl eriti külm ja vinge tuulega, nii et väljale jäetud haavatud surid rohkem külma tagajärjel kui haavade kätte. Haavatute hulgas kohtas Irv ka ühte Viljandi meest 7. roodust, kes haava tagajärjel ja külma tõttu öö jooksul oli niivõrt näost muutunud, et Irv tundis ta ära alles siis, kui haavatu oli hüüdnud Irve nimepidi.

Luurajad pidid ühes piiriäärses külas ootama vahetust jalaväe roodudest, kuid et vahetust ei tulnud niipea, siis liikusid luurajad edasi ja jõudsid õhtu eel Langzargeni alevisse, pärast seda kui sakslaste poolt aleviku ette välja pandud valvemeeskond oli luurajate tulega põgenema sunnitud. Ettekanne, et luurajad on Langzargeni oma alla võtnud, tulnud polguülemale täieliku üllatusena, ja esialgu seda ei olevat tahetud nagu uskudagi, sest luurajaile oli antud hoopis väiksem ülesanne.“

Luurajate elust ja tegevusest Taurages pa-

kub ülevaatliku pildi meile juba tuntud Novo-
rževski polgu sõdur A. Muhel¹:

„Olime Taurogeni tagasi võitnud käredate lahingute ja suurte kaotustega. Isegi Preisimaale ulatus meie tookordne pealetung. Siis jälle taganemine ja Taurogenis mitmepäevane visa vastupanu, üle külvatud vaenlase kahuritulest. Linna majad olid auklikud vrakid lõpmatuist granaatidest, mis vahet pidamata linnale langesid. Polgu staap seisis väljas linna äärel ühes suuremas majas, mille ümbrus nagu imekombel vaenlase poolt tähele panemata jäetud. Ainult mõni üksik granaat langes siia. Olin sideks polgu staabis. Üle hoovi majas asus luurajate komando. Et luurajad olid alatasa tegevuses, kas luurekäikudel või abiks rindel, kus ähvardamas vaenlase läbimurd, ei näinud esimesel ja teisel päeval üldse Irve.

Õhtul nägin läbi varjatud akende luurajate majas nõrka valguskuma ja liikuvaid varje. Läksin sinna ja leidsin ka Irve eest. Mehed olid väsinud ja näljas ning asutasid keetma teed pliidil, mida öösi võis endale lubada, sest suitsu polnud näha. Päeval oleks suitsuajav korsten kindlasti vaenlase juurdemeelitaja olnud. Ei sobinud jutt, sest luurajad olid tulnud suuremalt luurekäigult, surmani väsinud ja minu vahtimine seal tundus tülitamisena. Pidin just minema hakkama, kui kõlisesid aknaklaasid, — oli lõhkenud granaat otse akna all hoovis. Seejärel hakkas sadama staabi ümbrusse mürske kui rahet.

¹ „Vaba Maa“ nr. 123 — 1931.

Luurajate majasse ei langenud veel ühtegi mürsku, kuid mehed olid jalul, närvlikud, iga silmapilk valmis väljuma. Pole kuigi lõbus seista puumajas, mis mõne 10-tollise mürsu käes rusudena kaela langeb. Irv seisis aga surmtõsisena, ei liigutanud ripsmeidki, kui väljas hau-gatades lõhkesid mürsud ja pommikillud aken-
desse tungisid. Ta oli võtnud märkmiku ja pidi köögis pliivalgusel hakkama pliitsiga mingi-suguseid märkmeid tegema. Avanes uks ja käskjalg polgu staabist tõi väljabloki lehele kirjutatud teate. Irv võttis teate vastu, kirjutab vasta-vale kohale alla ja käskjalg lahkus. Mehed kogunesid ninapidi Irve ümber, püüdes üle viimase pea lugeda, mis kirjutatakse polgu staabist, ning mõnigi mõtles ehk kibedusega, et tuleb jätta keema hakkav teekatlake, ajada sinel selga, võtta püss ja asuda hädaohtlikule käigule omade ja vaenlase kaevikute vahel, kust alles äsja tul-dud. Äkki oleks nagu kõu kärgatanud. Maja vä-rises vundamendini, laes raksus ja köök oli täi-detud puru ja tolmuga, küünal langes siibrilt maha. Kohkunult hüppasid kõik üles ja kolinal tormati välisukse poole. Teised jälle jooksid tuba-
desse vaatama, kas ehk sisselangenud granaat pole pihustanud sõduri varanatukest ühes selja-kotiga. Selge oli kõigile, et granaat on langenud kuhugi tubadesse ja köök on jäänud puutumata. Pead paberilt tõstmata istus Irv. Granaadi lõhkemine ei suutnud teda silmagi pilgutama panna. Kui mehed rüsinal hakkasid köögist välja tulema, ütles ta: „Noh, mis te tormate, poi-

sid! Häda pole midagi.“ Tõusis siis üles, hõikas mehed ja hakkas seletama kirja sisu.“

9. märtsil läks haiglasse ka teine luurajate komando ülema kohuste täitjaks määratud ohvitser, kes nähtavasti samuti pani teenimist luurajate komandos liiga ohtlikuks. Nüüd määrati komando ülema kohustetäitjaks vanem-allohvitser A. Irve, kelle vastu oli meestel täielik usaldus ja kes tegelikult oli juhtinudki seni kõiki tähtsamaid luureretki. Ja just A. Irve osava juhtimise arvele tuligi panna see, et luurajate komandos, vaatamata tema intensiivsele luuretegevusele ja lahinguist osavõtmisele, olid kaotused minimaalsed: ainult paar meest kogu aja jooksul. Polgu roodud olid aga sama aja kestel kaotanud umbes poole oma koosseisust (harilikult oli polgus 3000—4000 meest), kusjuures langenute ja haavataसानute hulgas oli ka kaunis koguke eestlasi.

16. märtsil löid sakslased Novorževski polgu Tauragest välja. Sel puhul oli polgus langenuid ja haavatuid vähe, kuid paljud sattusid vangi. Vangid kogutud teisel pool jõge kokku, seal antud neile süüa ja viina ning saadetud nad siis autodes muusika saatel Tilsiti poole. Sakslastel oli nähtavasti soov, tekitada venelastes mulje, et neil pole endid vangi andes midagi karta.

Ei puudunud palju, et ka A. Irve luurajad ühes polguülemaga oleksid vangi langenud. Luurajad pääsesid ka seekord, kuigi olid vaenlase suurtükitle all, täitsa ilma kaotusteta. Polgus üldiselt oli aga veel alles umbes $\frac{1}{3}$ esialgsest koosseisust.

19. märtsil sai Irv üle hulga aja käia saunas. Seda „suursündmust“ kirjeldab ta oma kodustele peale saunaskäiku värskuse ja nähtava mõnutundega kirjutatud kirjas, — kuidas ta raagseks pekstud vihaga suure kuumuse käes end „üsna himu pärast hulk aega nüpeldanud“.

Missugust mõnutunnet pakub hea saun kaua aega lahinguväljal täies rõivastises olnud sõjamehele, seda oskavad mõista vist küll ainult need, kes ise seda on üle elanud. Need üksikud saunaskäimised jäävad meelde eluajaks. Ka Irv oli seekord olnud ligi kolm nädalat täies rõivastises ning mitu ööd tukkunud, koguni padrunidki ümber ja püss kaenlas. Täisid olnud pesus üsna vähe ja ihu kihelenud rohkem nahale kogunenud higi- ja rasvakorra kui söödikute pärast.

Kevadepühade laupäeval (21. märtsil) jagati meestele kingitisi, mis olid saadetud sõdureile seltskondlike organisatsioonide ja koduste poolt. Kingitisi saadi Riiast, Pihkvast ja ka Eestist. Esimesel pühal peeti üldist tänujumalateenistust Przemysli kindlustiste vallutamise puhul.

Kevad hakkas end juba tunda andma. Irv kirjutab 23. märtsil kodustele: „Täna oli ilus ilm. Vett ja pori kõik kohad täis, aga siiski oli üsna mõnus jalutada. Nägin toonekurge ja lõokest. Viimane lõõritas ju üsna laheda keelega. Vesi jooksis suure kohina ja mühinaga jões ja ojas, kust jää ju puhtaks sulanud. Lund on veel hangede kohtadel küllalt, kuigi mujal juba ära sulanud. Madalikke katab alles jää.“

27. märts oli A. Irvel meeldejäävaid päevi. Sel päeval sõitis Novorževski polku ülemjuha-

taja esindaja kindral Danilov koos diviisiülema ja veel mõne kõrgema ülemusega. Teiste hulgas kutsuti vanem-allohvitsner A. Irv esimesena polgu ette ja kindral Danilov kinnitas talle rinda lahingutes osutatud vahvuse eest annetatud 4. järgu Georgi risti. Otsus selle annetamiseks oli tehtud juba 12. jaanuaril.

Lisaks eelmisele annetati A. Irvele 1915. a. aprillikuu jooksul kõik Georgi ristid, mis Vene sõjaväes sõdur vahvuse eest üldse võis saada. Selle kohta kirjutab Irv kodustele 13. aprillil muu seas järgmist:

„Mina olen, tänu Jumalale, oma eluga enam kui rahul, nii ei maksa teil ka minu pärast muretseda. Et ma aga koduga nii ühte olen kasvanud, kui oleks see osa minu elust, ei saa ma ka kodu, kodu-maa ja ligemate saatuses osavõt-mata olla. Kõike seda silmas pidades, mille heaks töötame, püüame ja elame, paistab iga üksik inimene pisitillukese täpina. Sellepärast, kui mul ka halbusi kanda tuleks, ei tunne mina õigust nurisemiseks, et ühiselt suurele sihile rühkimisel kõik nii ei sünni nagu mina endale tahaks. Tõepoolest on saatuse minu vastu senini imehelde olnud. Vähe sellest, et ma oma ligema ülemuse poolt algusest lugupeetud olen. Mina olen aegapidi pea terves polgus teatavaks saanud. Polgu kõrgem ülemus on mind hiilgavalt ülemale poole ette seadnud ja järeldus: 27. märtsil pani kindral Danilov 4. järgu Georgi risti mulle rinda, 5. aprillil kinkis diviisi ülem 3-da järgu risti, ning lubas ka 2-se ja 1-se anda.

Selle järele soovis õnne ja andis suud. Eile tundis see kindral mind juba ära ja peale komando teretas mind veel nimepidi eraldi. Peale jumalateenistuse kutsuti mind esimesena polgu keskele, kus kindral Apuchtin kahe kuldristiga minu rinda ehtis ja jälle suud andis. Peale selle andis ta ristisid ja rahasid veel paljudele. Kuldseid ei ole peale minu senimeie polgus keegi saanud. Kindral tänas polku ja ütles, et polk, kellel nii palju võidu märkisid — surematu on. Ju autos istudes laskis kindral mind enne ärasõitu veel kord oma juurde kutsuda. Tänas teenistuse eest, teadustas aukõrgendusest ja soovis õnne. Lahkelt naeratades kummardas diviisi ülem veel ju liikuvast autost. Küllalt võis kadedaid silmi olla, aga mitte vähe oli ka neid, kes tõsiselt rõõmustasid, sest minu au on ka meie komando, polgu jne. au, nagu see iga teisega niisugusel juhusel on. Täna olevat ka meie lugupeetud ja ammu oodatud polguisa polkovnik Filimonov siia sõitnud. Mina ei ole teda veel näinud 3. märtsist saadik. „Andku Jumal temale tervist ja jõudu“ on meie iga soov. Temaga oleme julged. Tema süda võis verd tilkuda valu pärast, kui oma polku hädas nägi, aga aidata ei suutnud. Nüüd olevat ta rõõmus olnud ja võibki olla, sest polk on auga kroonitud.

Noh nüüd olen endast ülemäära ütelnud ja kas maksab veel niisugustest tühistest asjadest rääkida, kui katkised püksid, mis ka päev enne ära parandasin, kui uued anti. Ka saapad on

jälle uued ja kerged, ainult vähe käivad kontsade peale.“

Aumärkide annetamisest kirjutab Irv veel kodurahvale: „Ärge mõtelge, et ma ristasid püüdnud olen. Ei — minu püüd oli ja on võimalikult korralik teenistuse kohuste täitmine. Ülemus on minust nähtavasti õieti aru saanud ja minu teenistust rohkem hinnanud kui seda loota võisin ehk mis see väärt on. Jumal, kes mind senini hoidnud, hoiab ka edasi, kui see nii peab olema... Aga suurem igatsus on rahu...“

Samast päevast (13. apr.) ülendati A. Irv vahvuse eest alamlipnikuks.

Otsus (käskkiri) Irvele 2. järgu Georgi risti annetamise kohta oli valminud 6. märtsil ja 1. järgu Georgi risti annetamise otsus oli tehtud 8. märtsil. Seega Irv oli lühikese aja jooksul omandanud vahvuse eest kõik aumärgid, mis üldse oli sõduril võimalik saada. Eestlane A. Irv oli ametlikult tunnustatud maailmasõjas Vene sõjaväe ühe parema polgu esimeseks kangelaseks.

A. Irve toleaegeil alluvail on säilinud oma ülemast kõige paremad mälestused. Nad räägivad Irvest kui ülemast ja kui lahingumehest suurima lugupidamisega. Nii jutustab vana sõdur Jaan Villo¹:

„Maailmasõja alul määrati mind Pihkvas asuvasse 169. Novorževski polku. Alul olin roodus, avaldasin soovi polgu luurajate komandosse määramiseks. Minuga ühel ajal astus vaba-

¹ Album „Monument kapten Irvele“, lk. 14—15.

tahtlikult luurajate komandosse ka noorem-kirjutaja Anton Irv. A. Irv oli alul komando kirjutaja. Kui polk saadeti liinile, siis A. Irv hakkas käima kõikides lahingutes ja luurkäikudel.

Lahingumehena oli A. Irv nii imestamisväärt tubli, et lühikese ajaga tõusis meie polgu ja vist isegi kogu diviisi tuntuimaks kangelaseks. Ise tema jäi aga ikka tasakaalukaks ja heatahtlikuks oma kaasteenijate vastu — uhkustamise ja kelkimise vaim ei leidnud temas kunagi aset. Oma kaasteenijate ja alluvate vastu oli Irv sõbralik ja heatahtlik. Et Irv kunagi oleks olnud äge või närviline, seda mina ei näinud. Kui alluvad milleski eksisid, siis ainult ta noomis neid rahulik-asjalikus toonis. Sellel noomitusel oli määratu suur mõju, sest A. Irve kui ülemat armastati ja austati ühtlasi. Kui A. Irv määrati luurajate komando ülemaks, siis meie eestlased võisime olla selle üle uhked.

Irvest ei pidanud lugu mitte ainult tema alluvad, vaid ka ülemus. A. Irv oli polguüleva Fimonovi paremaks käeks ja ka diviisiülem pidas Irvest väga suurt lugu. Iga kord, kui diviisiülem käis meie polku vaatamas, kutsus ta Irve polgu ette, teretas teda käega ja suudles mitu korda. Keegi teine selle au osaliseks meil ei saanud. Usun, et Irve tõttu oli meie kõikide luurajate elu parem, kui see muidu oleks olnud. Polguülem muu seas ei lasknud oma luurajatel kunagi pikki rännakuid teha jala, vaid muretses meile hobused. Polguülem nähtavasti usaldas Irve täielikult. Ja seda õigusega, sest Irv täitis käskusid ülimalt kohusetruudusega. Kui Irv läks

luurele, siis ta kunagi ei tulnud enne tagasi, kui ülesanne täidetud. Tema kandis ülemusele ette ainult puhast tõtt.

A. Irve tasakaalukus ja külmaveresus lahingutes oli imestamisväärne. Kui sooviksin kirjeldada A. Irve kangelastegusid, siis peaksin kirjeldama kogu tema luure- ja lahingutegevuse. Mis meid seejuures imestama pani, oli asjaolu, et Irvel oli nagu kõrgem käsi kaitsjaks — tema ei saanud isegi kordagi tõsisemalt haavata. A. Irvel oli kombeks lahingu piirkonnas elada harilikult mitte maa-aluses koopas, vaid palatiiriidest telgi all. Kord šrapnelli kild lõi telgis Irve ees laual oleva klade ja laua puruks, kuid Irvel polnud viga midagi. Kord Spägli all, kui sakslaste kuulipildujate, püssi- ja kolme suurtüki tule all meie polgu üks pataljon ja luurajate komando oli pikali maas, nii et ei julgenud liigutada, kõndis aga Irv rahulikult püsti ja otsis traataias kohta, kust meie pääseksime läbi vaenlasele kallale.

Teadsime ja nägime, et Irv pidas päevaraamatut. Tema kirjutas kiiresti ja ladusasti. Kui teised töö ja lahingu vaheaegadel puhkasid, siis Irv harilikult kirjutas kas kirju või pidas päevaraamatut. Maailmasõja alul läks Irvel üks päevaraamatuist kaduma, kui kord sakslane täiesti ootamatult peale tuli ja meie kiiresti lahingutegevusse astudes ja taandudes ei suutnud omi asju kaasa võtta.

A. Irv oli läbi ja läbi tubli eestlane. Eestlastega rääkis ta alati emakeeles. Teine tubli eest-

lane oli pataljoniülem alam-polkovnik Pitka (Joh. Pitka vend).

A. Irvel oli suurepärane and ja oskus kaarti lugeda. Oli harilik nähe, et vanad kaptenid-rooduülemad tulid Irve käest nõu küsima ja Irv oskas näidata kõigile täpsalt kätte, mida keegi soovis.

Aumärgid, mis A. Irv lahingutes ülesnäidatud vahvuse eest sai, olid tal doppelt ära teenitud.“

2. Nädalapäevad vaenlase seljataga (17.—24. IV 1915).

Suur taandumine Taurage linna alt Šiauliai maantee suunas Miitavi alla teostus 14.—24. aprillini 1915. a.

14. aprilli lõunapaiku saadeti alam-lipnik Irv 19 mehega luurekäigule, et selgitada vaenlase asukohti ja tegevust. Mõne tunni pärast kihutas aga Irvele ratsamees järele ja tõi ülemuselt käsu, liikuda oma meestega kõige kiiremas korras — Skavdvili. Teised väeühikud olid juba alanud taandumist, sest vaenlase ratsavägi oli vasakult läbi murdnud ja ähvardas seljatagust. Irv jõudis oma meestega Skavdvili, kui sild jõel oli juba põlema pandud ja polk liikus Skavdvilist tahapoole Kelmi suunas. Marsiti kogu öö ja väikeste peatustega ka järgmisel päeval. Öhtu eel liikus Novorževski polk Kelmist läbi Šiauliai poole. Sakslaste ratsaväe osa, kes püüdis taandumisteed ära lõigata, löödi tagasi. Kaugemal olid aga vaenlase suuremad jõud murdnud sügavale rindesse, mispärast tuli jätkata taandumist

ilma vaenlase surveta kuni keskööni. Neljatunnise puhkamise järel taanduti Šiauliai lähedusse, kus peatuti kaitsekraaves ja taluhooneis. A. Irv leidis endale öökorteriks sooja toa. 17. aprilli hommikul oli aga vaenlane järel ja ähvardas haarata väeosi paremalt. Sakslased panid süütemürskudega hooned Novorževski polgu asetusrajoonis põlema ning pommitasid kaitsekraaves asujaid. Varsti antigi käsk uuesti taanduda.

Viimase käsu kohaselt pidi Novorževski polk liikuma tagasi Šiauliai—Miitavi teele, läbi Šiauliai linna. Et aga polk asus Šiauliaist kagu suunas Kaunasesse viiva tee rajoonis ja vaenlane oli saanud, polku paremalt poolt tugevate jõududega haarates, vallutada Šiauliai, oli Novorževski polk sunnitud, vähese peatumise järel, algama liikumist üle väljade Šiauliai—Miitavi teele. Kui polgu sabas taanduv luurajate komando oli liikunud juba kaunis hulga maad selles suunas, kostis äkki Šiauliai—Miitavi tee rajoonis, s. t. otse taandumise suunas, äge tulistamine püssidest ja kuulipildujaist. Vaenlane oli lõiganud ära taandumistee. Taandujate endi pihta aga avas sakslane ägeda suurtükitule, tekitades neis segadust. A. Irve läheduses olivad arvasid, et kogu polk ja teised väeosad on kadunud. Ei teatud, et suurem osa polgust oli jõudnud juba enne sakslasi Miitavi teele ja nii viisi pääsenud äralõikamisest. Taandumisel viimased osad nägid ainsaks pääseteeks — joosta kiiresti kirdes asetsevasse metsa. Ja joostigi hiigel-lambakarjana, niipalju kui lubas jõud.

Metsas puhati natuke ja koguneti, niipalju kui see oli võimalik suures segaduses, väeühikute kaupa. Irve meestest oli jäänud järele väike osa. Metsast katsuti pääseda välja lähedalolevale teele, et seda mööda taanduda. See katse aga aeti sakslaste ägeda suurtükitlega nurja. Meeskond valgus uuesti metsa tagasi. Siin võttis kohalolev vanem ohvitser üldise kogunemise juhtimise endale ning püüdis viia seda karja — umbes 1500 meest — sakslaste haaravast silmusest välja. Varsti ilmus aga teine ohvitser, kes ütles, et liikumist pole alatud õiges suunas, ja kutsus mehed tagasi — liikuma vastupidises suunas. Mõned püüdsid vaielda vastu, aga oli küllalt ka neid, kes kisasid viimase ohvitseri ettepaneku poolt. Ja hiigelsalk hakkaski valguma tagasi tulnud teed. A. Irv aimas, et viimane suund pole õige, ja lahkus oma luurajatega, — ei läinud kaasa karjaga, kes langes vangi sakslaste kätte. Irvega tuli kaasa veel rohkesti Novorževski polgu mehi, kes peaaegu kõik teda tundsid. Umbes tund aega käinud, jõudis Irv oma meeskonnaga ühe teise salga juurde, kus ta leidis ka oma polgu ohvitseri. Nende hulgas oli vanemana 15. roodu ülem, kes rõõmustus seeüle väga, et nägi tuntud luurajate juhti A. Irve. Nüüd alustati liikumist ühiselt. Rooduülem ja A. Irve luurajad liikusid kõige ees. Teejuhiks oli keegi leedulane. Külas vahetati teejuht ja marsiti edasi metsa. Vaenlasest polnud siin jälgegi. Ainult ühes metsakülas olevat nähtud kuut sakslast. Salgaga liitus järjest mehi, kes olid enamikus Gatsina pol-

gust, nende hulgas mitu ohvitseri. Peatuti alles õhtu eel. Ohvitserid kogunesid nõupidamisele, mille tulemusena kogu meeskond viidi hulk maad tagasi, seejuures keerutades neid mööda metsa niivõrra, et nad enam liikumissuunast õieti arugi ei saanud. Oli juba üsna pime, kui peatuti ühel madalal heinamaal. Jälle nõupidamine ohvitseride vahel, millest Irv kui mitteohvitser ei võtnud osa. Nüüd võttis üldise juhtimise endale üks vanem piirivalve-ohvitser, keda Irv oli näinud juba varemini metsas. Mehed olid niivõrt väsinud, et kes maha istus, see jäi kohe magama. Hüüti välja Gatšina polgu mehi. Kui need kohe ei tulnud, üteldi: „Kas tahate siis lõppeda nagu raiped?“ See mõjus. Mehed hakkasid endid pikkamööda liigutama.

Nüüd kutsus Novorževski polgu 15. roodu ülem A. Irve enda juurde ja küsis, kas ta ei läheks ette luurekäigule. Pikema rääkimise järel tekkis Irvel mulje, nagu oleks ohvitseridel kavatsus viia mehed sakslaste kätte vangi. Aga milleks siis veel luurajaid ette saata, see jäi arusaadamatuks. Samuti jäi tumedaks, miks just Novorževski polgu luurajad Irvega pidid ette minema, kuna ometi oleks normaalne saata luurajad eespool liikuvast Gatšina polgust. Irv ei tahtnud sundida oma mehi sellele ohtlikule luureretkele, vaid esitas neile küsimuse, kes neist tahab vabatahtlikult temaga kaasa tulla. Irv kirjutab sest seigast hiljemini: „Kahju oli mul oma mehi maha jätta, aga sundida ei tundnud mina õigust, ja nii astusime mina, Lozanov, Obraztsov, Ivanov ja Svirgdsin teele.“ Enne aga

palus Irv, et 15. roodu ülem saadaks oma meeste aheliku luurajate järel. Rooduülem küsis meestelt, kas keegi neist tahaks minna koos Irve meestega. Kõik pidasid seda väga ohtlikuks ja ei leidunud ühtegi soovijat.

Irv kohusetruu ning distsipliinitundelise sõjamehena ja julge luurajana asus saadud korralduse täitmisele. Ühele sillale lähenedes teatas Lozanov, et seal on keegi. Liiguti ettevaatlikult üle silla ja leiti sealt sakslaste poolt tapetud kahe piirivalvuri laibad. Jõuti ühe maja ligi, mille akendest paistis tuli. Sisse ei läinud keegi. Üks lihtrõivais mees, arvatavasti saksa sõdur, tuli maja kohal luurajatele vastu. Samas lähedal teel oli näha venelaste poolt põgenemisel maha jäetud suurtükikuulide kaste, suurtüki-eelikuid ja vankreid. Teest eemal põles maja, heites veidi tumedat valgust ka teele. Irve peas keerlesid mõtted: kui kaugele lõpuks lastakse minna? Miks rääkis rooduülem suuga üht, aga silmadega teist? Miks sunnitakse luurajaid ruttu ja ruttu edasi liikuma ja ei anta aega järele vaatada, mis on ees ja kõrval? Miks kinnitasid rooduülem ja Gatšina polgu ohvitserid, et siin ei ole sakslasi, kuna kõik tundemärgid kõnelevad selle vastu?

Põleva maja poolt tee valgustamisel Irv hakkas oma meestega viimaks ruttama edasi õige hooga, olgu ees mistahes. Heas lootuses, et kui saatus on seni olnud alati heatahtlik, vahest pääseb siis ka seekord õnnelikult.

Korraga kostis taha maha jäänud polgu meeste asukohas kisa, siis paugud ja kisa segamini.

Irv jäi hetkeks peatuma, et vaadata, mis taga sünnib. Seal tõmbas teda Lozanov käest ja ütles: „Läheme edasi!“ Ja mindigi edasi. Natuke aega kuuldus veel kisa ja pauke, ka kuule vingus luurajaist mööda. Siis jäi üsna vaiksiks. Luurajad pöördusid teest pahemale ja ruttasid edasi. Neid oli siin vahepeal juurde tulnutega 9 meest, neist 2 Gatšina polgust. Ühe maja kohal oli näha liikumas tumedaid kogusid. Irv ja kaks sõdurit heitsid endid pikali ja tegid lähemal vaatlemisel kindlaks, et lähenevad kogud on — lambakari. Selle aja sees olid aga Irve teised kaaslased suure hirmuga putkanud tagasi nõnda kaugele, et Irvel ei läinud korda neid leida üles. Kaks Gatšina polgu meest tulid küll pärast järele, kuid ilma püssideta ja saapad õlal. Nad seletasid, et tagaajajad pole enam kuigi kaugel, ning soovitasid kiiresti põgeneda, ühtlasi ka püssid ära visata. Irv ja tema juurde jäänud mehed sõitlesid neid tublisti, sest püssi ei tohi sõjamees kunagi käest visata. Irv käskis püssideta meestel kohe lahkuda tema juurest, sest neist polnud mingit kasu vaenlasega kokkupõrke puhul. Irve käsk täideti vastuvaidlematult.

Mõni kilomeeter edasi ilmusid jälle paar Gatšina polgu meest Irve juurde, kes samuti soovitasid püsside metsa viskamist ja siis nendega koos liikumist. Nad nähtavasti ei tahtnud kanda kaasas „üleliigset“ raskust ja lootsid, et ilma püssideta sakslaste kätte vangis sattudes neid jäetakse ellu. Irv pragas ka need mehed tõsiselt läbi ja saatis minema. Läbimärjana ning vinge

tuule käes lõdisedes ja äärmiselt väsinult tõusis Irv oma paari kaaslasega ja sundis tinaraskeid jalgu liikuma edasi. Maa oli tasane ja vesine, enamasti porine küntud muld. Teatava hirmuga hiilisid nad mööda majadest, kus liikus keegi. Või manas hirm pimeduse kattel kujusid silmade ette, kuid mitu korda arvasid luurajad nägevat, et selle või teise majanurga ja põõsa juures ootavad neid varitsejad. Arvati, et ei maksa lasta, peab kasustama püssitääki. Irv tundis teatavat vastikust täägivõitluse vastu, kuid end vangi anda ei tahtnud ta ka milgi tingimusel. Igatseti metsa, kus oleks võidud leida peidu- ja puhkekohta, kuid seda ei olnud. Kui jalad enam sugugi ei kandnud, siis viskusid luurajad mullale pikali, kuulatasid veidi ja liikusid jälle edasi. Viimaks ometi paistis mets. Aga oli hulk tööd, enne kui jõuti sinna: vahetevahel näis, nagu oleks mets, mille poole surmani väsinud mehed öösi liikusid, salapäraselt nihkunud kaugemale. Viimaks jõuti igatsetud eesmärgile. See osutus aga kahjuks harvaks kasemetsaks, millest tuul hulgudes läbi puhus. Aga jõudu ei olnud enam edasi minna ja luurajad viskusid pikali vesisele metsaalusele.

Kui 18. aprilli hommikul hakkas koitma, vaatasid luurajad ringi, kas ei leidu lähedal mõnda varjulisemat kohta või maja. Asjata, — midagi selletaolist polnud näha. Eespool oli lai lage väli. Irv soovitas kaaslastel kõik jõud kokku võtta, et jõuda edasi, enne kui läheb hoopis valgeks. Tulid nähtavale kaasik ja küla, mille vahel oli pool kilomeetrit lagedat põldu. Teist teed

polnud, — mindi üle lagendiku. Korraga välkus külas tuli, nagu oleks keegi süüdanud paberossi. Luurajad laskusid hetkeliseks vaatlemiseks püssi najale põlvili. Pärast pöördusid, Jumala abile lootes, paremale, et eemalt külast mööduda. Kui nad aga jõudsid küla kohale, nägid nad seal hommikuhämaruses kaht meest. Irv ja tema kaaslased olid kindlal arvamusel, et need on sakslastest piiluripaar, kelle järel liiguvad ehk suuremad jõud. Luurajad otsustasid jätkata liikumist, nagu poleks nad näinudki küla poolt tulejaid. Terasema vaatlemise järel Irv siiski julges ütelda oma meestele, et need polegi sõdurid. Kaaslased ei uskunud, ja kui külast väljus veel kolmas mees, siis ei teadnud ka Irv enam, kas uskuda oma silmi või mitte. Mehi ei tahetud ka pikemalt vaadelda, et mitte tõmmata endale tähelepanu, mispärast muudkui lisati sammu. Lõpuks siiski selgus, et need olid lihtsad talumehed, kes kandsid käes labidaid, aga mitte püsse.

Järgmises külas kuuldi, et Saksa sõjaväge siin pole. Ühest läti talust palusid luurajad leiba. Anti ka liha ja piima. Ühtlasi saadi teada, et ees on suur mets. Kohe hakati selle poole tõttama. Nüüd mindi juba julgelt üle lageda välja, kust oli näha kaugele. Janiški, kuhu mahajääjad eelmisel päeval pidid minema, olevat juba eilsest saadik sakslaste käes, nagu teadsid rääkida kohalikud elanikud. Eelmisel ööl ja varahommikul kostis sealt siiski suurtükimürinat ja püssipauke. Nüüd kerkis sealt tulikahju tunnusmärgina kõrge suits.

Irve salgakesel tuli mööduda paljudest majadest, enne kui jõuti suurde metsa. Aga majad ei olnud ju nüüd enam luurajaile hirmuks, sest teati, et nendes ei asu vaenlasi. Vaenlane aga võis ilmuda iga hetk, seepärast tuli tõtata. Luurajad heitsid omakeskel naljagi, kuigi igauks mõlgutas süngeid mõtteid. Vahetevahel Irv vaatas kompassi, et liikumissuund oleks õige. Suures metsas hingasid luurajad kergemalt, otsisid varjulisema koha ning sõid leiba ja liha, mida nad olid toonud talust. Paari tunni pärast jätkati liikumist, ikka põhja suunas. Nüüd puhkasid luurajad sagedamini. Keskpäeva paiku puhkuse ajal leidis üks luuraja oma sineli varrukast tükikese maakaarti, kus — olgugi väikeselt — oli peal nende asukoht ja ümbrus kuni Riiani. See leid rõõmustas mehi tõsiselt. Sellele järgnes teine, veelgi rõõmustavam üllatus. Alles kaarti vaadates märgati puude vahel kogusid, kelles kohe tunti oma endised seltsilised — Obrastsov, Suurmats ja Svirgsdin. Nii oli koos juba kuus meest. Ka juurdetulijad olid kohtumisest üli rõõmsad ning lõid kohe oma leivakotid lahti. Oligi parajasti lõunaaeg ja Irve kolmikul polnud midagi söödavat hamba alla panna.

Ühiselt arutati omade juurde pääsemise võimalusi ja mindi koos metsaservale vaatama, mis sealt paistab. Ees olid külad ning palju lagedat maad. Teisel pool oli aga vaenlane päris lähedal. Tuldi tagasi nõu pidama. Arvati, et Vene väed selles rajoonis ei tohiks lasta sakslasi ometi kaugele. Nii peaksid venelased lähemal päevil suruma vaenlase tagasi, sest muidu vii-

mane ei lepi ainult Miitaviga, vaid ilmub ka Riia alla. Luurajate katse, pääseda praegu läbi sakslaste rinde omade juurde, oleks tähendanud äraütlemist kas oma elust või vabadusest, nii heakuri kui see ka on. Seepärast otsustati oodata, kuni ajad paranevad, kuni avaneb võimalus ühineda omadega. Seniks tuli aga jääda samasse metsa. Mehed otsustasid kuidagi söögipoolist muretseda ja luurata parajat hetke, mil võiks siit pääseda.

19. aprillil kavatsesid luurajad maasse koobast kaevata, aga et vesi oli päris pinna ligidal, siis ei tulnud sellest ettevõttest midagi. Ka puujuured takistasid palju. Seepärast tehti kuuseokstest väike varjualune, kus võis leida kaitset tuule ja saju eest. Kordamööda oli üks mees valvel, kuna teised viis põõnasid magada. Päeval käidi väljas vähe, sest ringikolamine võis avastada lähedalolevale vaenlasele luurajate asukoha.

Mehi rõõmustas ja elustas, kui suurtükkide mürin, kuulipildujate tatatamine ja püsside paugud kostsid lähemal. Viimane päev oli aga halbaennustav: oli kuulnud, et sakslased on löönud venelased tagasi, kusjuures viimastel on olnud suuri kaotusi, ja paljud neist on langenud vangi. See näis Irvele ka tõenäosena, sest sakslasi elutses ikka veel metsa läheduses, kuigi sõjamüra kostis aina harvemini ja kaugelt. Iga pauk, mis oli vähegi selgemini kuulda, äratas lootust ja kuulja teatas sellest kohe ka oma seltistele.

Peale luurajate näis samas metsas elutsevat

veel teisi vene sõjamehi, mõned neist koguni hobustega. Alles 19. aprillil vangistati samas luurajate läheduses üks vene lipnik nelja sõduriga, kellel olnud kaks püssi. See manitses luurajaid veel ootama.

20. aprillil sõitis metsast mööda põhja suunas palju Saksa sõjaväge. Nende hulgas oli ratsanikke, ratureid ja jalaväeosi. Nad olevat rääkinud külas, et lähevad Miitavisse.

Vihma- ja rahesadu lakkas. Ilm oli vaid vilu, kuid mitte enam nii tuuline kui eelmisel päeval. Luurajad otsisid metsas päikesepaistelise koha, pesid silmi ning võtsid hommikueineks leiba ja liha. Arutati jälle oma olukorda. Suurima tähelepanuga kuulati kostvaid pauke ja kaaluti, kas tõesti antakse Miitavi ja Riia sakslastele. Kõigil luurajail oli sellele üksmeelne vastus — ei, see pole võimalik, seda ei tohi sündida. Ennem antagu Karpaadid tagasi, kui et vaenlane Riiga lastakse. A. Irv kirjutas selle kohta: „On ta (sakslane) ju Riias, siis on pea kõik Balti maa ja meri tema käes — võimata! Siis ei ole ju enam mõtet ka sõda edasi pidada, kui oma paremaid maid kaitsta jõud puudub.“

Kahel luurajal oli suur tahtmine teha katset, kas pääseb omade juurde. Kui aga Irv vastas, et teist korda enam ei saa katsuda, siis kohkusid mehed isegi ja jäid vait.

Irv arutas, et kui oleks üks vähegi täpsam ning suuremamõttelisem maakoha-kaart, siis oleks hoopis iseasi, kuigi pole teada sakslaste asukohta ning rinnet. Teatavasti Vene sõjavägi oli äärmiselt vaene maakaartide poolest, mispärast

isegi luurajad pidid teotsema poolpimesi. Sakslaste juures oli olukord ses suhtes hoopis teisugune, milles võisime veenduda ka Saksa okupatsioonivägede Eestis viibimise ajal 1918. a.

Luurajad pidasid nõu, kuidas hiilida ligi ja püüda kinni mõni saksa ohvitser, kellel peaks olema kaart. Arutati ja sõeluti nagu ajaviiteks mitmesuguseid võimalusi ja kombinatsioone. Kuid seejuures oli kõikide suurem lootus Jumalale. Kui Tema tahab, siis pääseme, kui mitte, peame olema rahul oma osaga. Ja selle teadmatu osa ees tundsid mehed nagu hirmu ning tahtmist võimalikult rutem teada saada, missugune saatus on kellelegi määratud. Tihti kuuldus ohkeid. Enamik aega aga möödus vaikides. Lamati päikesepaistel tukkudes või magades, ja und näis olevat seekord igaühel mitmekordselt. Irv, nagu harilikult, oli valvsaim teiste hulgas. Pealegi lasusid tema õlgadel ülema kohustus ja vastutus.

Õhtu ligines, tuul jäi vaiksemaks. See andis lootust, et isegi ilm läheb soojemaks.

Irv oli mures koduste pärast, kellega ta tundis end hingeliselt kõige tihedamini olevat seotud. Ta kirjutas sel puhul, kaugel vaenlike vägede seljataga viibides, loojeneva päikese kullas päevikusse südamest tulevad sõnad:

„Kodused ei saa nüüd kaua kirja. Võib-olla teadustatakse veel polgust, et olen kadunud ehk hukka saanud... siis... kas jõuab emake veel seda lööki üle elada... Oh, Halastaja Issand, toeta neid kõiki sellel raskel tunnil! Sina võid ka nõrgad tugevaks teha!“

Samal õhtul said luurajad rõõmustavaid uudi-

seid: nähti sakslasi suurel hulgal kolivat tagasi Šiauliai poole.

Järgmisel päeval kuuldus põhja poolt kõva suurtükimürin. Irv ja tema kaaslased arvasid, et lahing võib olla Miitavist siinpool, kuid täiesti kindel ei võinud olla ka selles, sest arvatavasti kauguse tõttu polnud kuulda püssipauke. Luurajad puhastasid omadki püssid korralikult, lootuses, et neid ehk läheb varsti tarvis.

23. aprill oli kõige igavam: polnud kuulda ühtegi suurtüki- ega püssipauku, ning oldi ootuses, et just selle päeva õhtul peab saama teada, kas pääseb lõpuks omade juurde või tuleb oodata veel. Isegi A. Irve kannatus kippus lõppema ja ta oli valmis lahkuma metsast järgmisel päeval, kuigi see oleks seotud hädaohuga. Õhtul läksid hariliku korra järgi luurajad ning toidumuretsejad välja, kuid ööks nad seekord tagasi ei tulnud. Lugu tundus analoogilisena Noa laevast välja lastud tuvidega: nad nähtavasti leidsid ohutu pesa väljaspool oma alatist asukohta. Hommikul tulidki luurajad külast tagasi rõõmusõnumiga: tee on tõenäoselt vaba! Päeva viibisid luurajad siiski veel metsas ja algasid liikumist 24. aprilli õhtul. Mõne kilomeetrise kiirränaku järel nähti juba oma jalaväge. Öösi puhati mõni tund ühes talus ja siis marsiti jälle edasi. Vastutulevatelt vägedelt küsis Irv andmeid Novorževski polgu asukoha üle, kuid sai kõhklevaid ja üksteisele vastukäivaid vastuseid. Irv otsustas liikuda oma salgakesega Miitavisse. Linna lähedal saadi teada, et Novorževski polk lahkuvat Miitavist, või ongi juba ära sõitnud.

Luurajad tõttasid kõike jõudu kokku võttes ja jõudsid veel parajasti jaama, kus rong polguga oli juba sõiduvalmis. Kõik olid vagunites. Rõõmuhüüetega tõttasid vagunisolevad luurajad Irve salgale vastu. Kohe kutsuti Irv polguülema juurde. Viimane tuli vagunist välja ja oli Irve nähes rõõmu pärast ilmselt liigutatud. Ta käsutas kohe orkestri Irve tagasituleku auks mängima ja sammus Irvele vastu. Tervitamise ja tunneteavaldamise järel ta küsis: „Mida sulle anda?“ ja vastas ise ruttu: „Alamlipnikuks ülen-dada. Ei, seda sa juba peadki olema. Ohvitse-riks peab sa saama.“

Polguülem tegi korralduse Irve päevapildis-tamiseks, et saata pildid vastava kirjeldusega loetavamatele ajalehtedele. Nii sai A. Irve nimi veelgi tuntumaks. Ta ise aga jäi endiselt vaik-seks ning tagasihoidlikuks, kuigi ta sai hästi aru oma seisukorrast. Tema tookordselt märkmik-lehekeselt loeme: „Üleüldse olen mina nüüd palju teatavamaks saanud kui senini. Vaada-takse eemalt kui imeasja.“

3. Dubissa ja Narevi kallastel.

Novorževski polk liikus Miitavist Kovno (Kau-nase) kaudu Vilki alevisse, kus peatus mõne päeva puhkuseks ja enda korraldamiseks. Siis asuti jälle lahinguliinile. Järgnevaist sündmu-sist on Irve suhtes iseloomulik eriti üks.

17./18. mai ööl tahtsid sakslased Novorževski polgu luurajaid, kes asusid Dubissa kaldal ühes talus, sisse piirata ja hävitada. Luurajad vee-

resid keradena mäest alla ja liikusid jõest läbi pahemale kaldale. Vesi jões oli madal, ainult põlvini. Nüüd asusid luurajad kaitsele polgu paremal tiival. Niipea kui 18. mai õhtul pimenes, algas polgu pahemal tiival kõva laskmine, mis korraks vaikis. Vaevalt sai aga Irv tukkuma jääda, kui laskmist kuuldus juba üsna ligidalt. Luurajate kaitsekraavi ees ei olnud küll märke midagi kahtlast, kuid Irv arvas, et kui komando vaikib, siis võib vaenlane tulla peale just siin. Ta komandas mehed laskevalmis ja laskis anda mitu kogupauku, millele järgnes mitu teist. Kogupaukude järel saatis Irv välja luurepiilkonna; mehed jooksid juba natukese aja pärast tagasi, tassides kaasa saksa sõdurit-vangi. Vang teatas, et luurajaile olnud parajasti lähenemas kaks Saksa roodu, kui ootamatud kogupaugud löid need segadusse, ja haavatuid kaasa võttes valguti tagasi. Vang olevat seejuures jäänud maha oma seltsimeestest. Irve teoreetiline kaalutlus oli näidanud praktilisi tulemusi.

A. Irv ootas igatsusega, kuid kannatlikult rahu saabumist. 27. mail ta kirjutas kodustele muu seas: „Vaenlane näib alles liiga tugev olevat, et lähematel päevadel rahu võiks loota. Tuleb veel oodata . . . Praegusel ilusal ajal on igatahes kahju siin kolada ja niipalju kui silm näeb, kasu asemel kahju kahju peale teha, inimesi vaevates, hävitades, viljapõldusid ja niitusid tallates, rikudes jne. . . . Hooned külades kui üksik-taludes põletatakse enam-jaolt maha . . . Hulk maju läheb suurtükikuulide lõhkemise läbi põlema, iseäranis õlgkatustega. Kui kuul niisugusel ko-

hal juhtub lõhkema, loidab ka katus kohe. Kaitsekraave kaevatakse kus aga heaks arvatakse, olgu see aias, põllul, metsas või mujal. Põllumeestel on pärast sõda palju tööd ja peamurdmist, kuidas majapidamist õigele jalale panna. Tänu Jumalale, et ta meie maale ei jõudnud. Nüüd võib üsna julgesti öelda, et seda karta ei maksa.“

Et luurajate komandosse tuli juurde rohkesti uusi mehi, siis nende väljakoolitamine, õieti harjutamine tublideks lahingumeesteks nõudis Irvelt rohkesti ennastohverdavat tööd. Tuli siiski ette ka juhtumeid, kus värsked lahingumehed ilma tõsise vajaduseta jooksid laiali. Ühest niisugusest juhtumist annab Irv täpsa kirjelduse. Irve meeskonna ülesandeks oli 12./13. juuni ööl koos sapööridega teha läbikäigud vaenlase traat-tõketesse, et jalavägi saaks tungida sakslastele kallale. Irv kirjutab:

„Kell 7 õ. liikusime teele. Kui kogumise kohal seisma jääme, seletasin meestele ülesande, meie seisukorra ja tegevuse plaani ning meie komando ausat minevikku meelde tuletades kutsusin seda uute taoliste tegudega värskendama. Mul oli lõbus tuju, sõnad tulid täna üsna kergelt ja kenalt. Kuigi 2 ohvitseri kõrval kuulasid, ei seganud see mind seekord põrmugi. Meeste nägudelt ja nende vastunaeratustest lugesin, et nad said aru ja püüavad teha, mis võivad. Aga mida enam vaenlase ligemale, seda enam jättis neid usk enesesse maha ja kui ootamata meie sapööride laengud saksa traataias lõhkema hakkasid, jooksid mehed kui lamba kari tagasi, nii et ainult

jagu korda läks paigal hoida. Kui uuesti kogusin ja endisel kohal peatusin, et haavatuid ja tapetut ära saata, liginesid pahemalt poolt sakslased, kes meie vägede püssitule alla sattusid. Peale meie püssitule avamist läksid mehed hulk julgemaks, vähemalt said enda üle valitsemise võime tagasi.“

A. Irve kaasvõitlejad jutustasid selle retke kohta, et Irv oli sakslaste traattõkke juures ägeda vaenlase tule all püsti käies korraldanud mehi, toonud eemale langenud sõduri ja aidanud haavatuid, ise sealjuures aga imekombel, nagu alati, puutumata jäänud.

Irv kirjeldas järgmisel hommikul polguülemale sündmust nii, nagu see tõepoolest oli. Polguülem oli tõsine ja käskis segadusesünnitajad üles leida ja karistada, mispeale Irv vastas, et kolmele ongi juba raport valmis. Sama sündmuse kandis polgu staap kõrgemale poole ette juba kaunistatud kujul. Selle kohta kirjutab A. Irv 13. juunil:

„Adjutant ja Time kirjutasid eilset lugu, muidugi värvides. Komander lisas veel oma poolt juurde, nii et tuli kena lugu. Aga mind see ei huvitanud. Teades, et mina nii ei teinud, ei rõõmustanud mind karvaväärtki ilmaaegne ülistus.“

Ülaltoodu iseloomustab Irve tabavalt. Teatavasti ta ei soovinud lõigata loorbereid teenimatult. Kui aga teised kirjutasid tema teeneid endi arvele, siis selle vastu Irv harilikult ei vaielnud.

17.—24. juulini oli polk lahingutes Narevi jõe rajoonis. Raskemad päevad olid polgul 24.—27.

juulini Ossovetsi all. Algul tungis polk peale ja tal oli teatav edu, kuid varsti andis end tunda Vene suurtükiväe nõrkus, kes ei suutnud võistelda Saksa suurtükiväega. Lõpuks Vene suurtükid paukusid ikka harvemini ja harvemini, nagu uinuksid nad ükshaaval magama, mitte tahtes vastata sakslaste suurtükiväe vahetpidamatule mürinale. Irv kirjutas kodustele: „Vaenlase suurtüki tuli oli põrgulik hirmus ja ei puudunud kusagil, kus meie vägesid teati olevat. Kui meie selle tule eest lõpuks taganesime, tegime seda mitte kartuse pärast, vaid selle pärast, et seal mitte viimaseni hukka saada ja vaenlasele teed avada, sest seni kui elus oleme, ei ole meie võidetud ja — tahab Jumal — võime varem-hiljem võitjateks saada.

Kui see nii peab olema, et ka meie kodumaa sõja tallermaaks saab, minge õigel ajal eest, sest vähe jääb seal ellu, kust niisugune hävitus läbi läheb...“

Novorževski polk kaotas nendes lahingutes kolmveerand oma koosseisust, kuid luurajate komando oli ka seekord õnnelikum, — tema kaotused olid vaid üks langenu ja neli haavatut. 27. juunil algas üks osa polgust ühes luurajatega liikumist Belostoki (Bialistoki) lähedusse.

24. augustil kirjutas Irv Lavise järve raioonist kodustele juba rahustavama kirja ning palus andeks, et ta ühe oma eelmise kirjaga oli ehk sünnitanud ärevust ja hingevaeva, andes mõista, nagu võiks vaenlane ka meie kodumaad ähvardada. „Kuid,“ kirjutas Irv, „see, mis ma Ostrolenko all ja pärast nägin ja läbi pidin elama

ja mis mujalt, ka kodumaalt, kuuldus, põrutas mind väheke küll rohkem, kui uskunud oleksin: minu lootus vilkus kui tuluke tuule käes, mis iga silmapilk kustuda ähvardas... Niipalju kui ma aga praegu nägema ja kuulma ulatan, julgen jällegi kinnitada võivat, et üsna karta ei maksa ja et meie kalli kodumaa pind vist rüüstamata jääb...

Olen paljudes lahingutes olnud, olen vaenlasele kaunisti tüli ja kahju teinud, aga Jumal on mind õnnega saatnud: ma olen kuulidest puutumata, terve. Mõlemad ohvitserid võeti meie komandost ära ja komando ülemakohustetäitmine pandi minu peale 3. augustil.“

Alamlipnik A. Irve ettekanded (25 tükki) polguülemale tõendavad, et luurajate komando oli kogu augustikuu jooksul südilt lahingutegevuses ning toimetas iga päev luuret, selgitades vastase asukohti ja tegevust.

1. september oli luurajaile teataval määral pidupäev: kena koguke mehi sai vahvuse eest Georgi ristid, sest luurajate tegevus oli viimasel ajal iseäranis silmapaistev. Õhtul tulid staabist tagasi Ossovo külla uued Georgi risti kavalerid, ja siis algas komandos päris pidu: õnnesoovid, elav jutuvadistamine ülevas meeleolus, pillimäng, tants jne. Lahke pererahvas, eriti aga kaks nägusat peretütart, kostitasid luurajaid mitmesuguste maiustistega.

Huvitav on tähele panna seda viisi, kuidas Irv esitas oma alluvaid Georgi risti saamiseks. Enne risti andmiseks ettepanekute tegemist ta

pidas nõu oma komando meestega, kes olid liitunud ühiseks kokkuhoidvaks pereks. Ja enamiku arvamuse järgi määratigi, kes on ära teeninud aumärgi ja kes on õigustatud esimeses järjekorras riste saama. Säärane talitusviis süvendas meestes muljet, et nende ülem talitab õiglaselt ning et teenistuse alal edasijõudmiseks pole kaugeltki küllalt ainult ülemuse pailapseks saamisest, vaid tuleb olla ka oma kaasvõitlejate hinde järgi tubli ning vapper sõjamees.

3. septembril anti 68. jalaväe diviisile, mille koosseisu kuulus ka Novorževski polk, käsk alustada pealetungi Smorgoni linnakese suunas. Pealetung oli võrdlemisi edukas. Vene sõjaväelaste ülalpidamine Smorgonis ei meeldinud Irvele. Ta kirjutas: „Valjust keelust hoolimata olid õhtuks kõik soldatid joobnud ja valitses täieline korralagedus. Arvasin, et sakslased viina meelega olid maha jätnud, teades, et venelased end täis tõmbavad. Kartsin iga silmapilk vaenlast linnas näha, kes meid ilma suurema vaevata vangi oleks saanud. Õnneks meid sel ajal ei tülitatud.“

16. septembril alamlipnik Irv kandis ette polguülemale: „Meie luurajad võtsid rünnakuga vaenlaselt tagasi ühe suurtüki ja kaks eelikut metsatukas põhja pool Kolbeja küla. Palun saata hobuseid nende äraviimiseks.“ Sama sündmuse kohta kirjutas Anton Irv kodustele: „Uudist mul iseäralist ei ole. Olgu siis et 16-dal äkitselt liinile tõmmati. Sakslane kippus ühest kohast läbi lööma. Ta oligi seal juba kolli teinud, aga meie jõudsimme kaunis kähku appi ning hakkasime

sarvi vahele laduma. Minu kütid jõudsid ka siin teistest ette ja kütsid sakslastele tallaalused palavaks, nii et ühe suurtüki meile tagasi pidid andma. Kiita saame sarnase tembu eest muidugi, peale selle panin terve tosina mehi ristide saamiseks ette.“

22. septembril avaldatigi käskkirjas polgule selle lahingu üksikasjaline ülevaade suurtükiväe alamleitnant Družinin'i kirjelduse järgi, kes oli sündmuste käiku vaatepunktist jälginud ja kelle patareist oli ka tagasivõetud suurtükk. Novorževski polgu luurajad olid liikunud sama polgu 7. roodu ees ja „nähes, et suurtükk on vaenlase käes ja viimane püüab seda ära viia, tormasid luurajad täagirünnakule ja võtsid suurtüki tagasi“. Edasi kirjeldab alamleitnant Družinin: „Suurtüki tagasivõtmisel juhatas luurajaid üks alamlipnik, kelle nimema eitea, kes ennast ohverdaval tormas vaenlase peale oma luurajate ees suurtüki vallutamiseks ja kes oma osavate korraldustega ilma suuremate kaotusteta saavutas soovitud eesmärgi.“¹

Siin andis tunnustuse alamlipnik Irvele suurtükiväe ohvitser, kes Irve ei tundnud ja ei teadnud tema nimegi.

6. novembril ülendati A. Irv vahvuse eest Läänerinde ülema poolt isiklikult lipnikuks, seega ohvitseri auastmesse, ja kinnitati luurajate komando ülema

¹ Käskkiri Novorževski polgule nr. 300, p. 6 — 22. sept. 1915 (tõlkes).

Lipnik A. Irv Karpaatides luurajatesalga keskel.

kohale samast päevast, kuna varemini võis ta mitteohvitserina olla sel kohal ainult kohuse-täitjaks.

Novembriku teisel poolel viidi Novorževski polk rinde lähemasse tagalasse puhkusele. Lipnik Irv kasustas seda aega intensiivselt õppuseks oma komandoga. Ta tundis head meelt, et ka hiljuti komandosse määratud noored said aru õppuse suurest tähtsusest ja vajalikkusest ning oma oskamatust tundes töötasid hoolega, et saada teistega sarnaseks. Lipnik Irv oli võimalus saada lühiajalisele puhkusele. Kuigi ta äärmiselt igatses koju, kirjutas ta siiski kodustele: „Ka sellepärast ei olnud minul praegu himu siit lahkuda, et õppuse algus on — seega nagu vundamendi panemine. Komando, milles ma nii kaua olen töötanud, mis mulle juba kui teiseks koduks on saanud ja mille eest mul vastutada on, peaks loomulikult mulle kaunis südame ligi olema — ja ongi seda ka tõesti. Sellepärast pole mul ükskõik, kuidas tema liikmed oma kohuseid tunnevad, neist aru saavad ja täita võivad... Nüüd on aeg, mil end halbtuste vastu kindlustada võib, nõrku kohti parandades. Nii-sugust aega ei ole praegusel raskel ajal alati käepärast, veel enam — seda tuli kaua oodata ja kes võib öelda, et see tulevikus teisiti oleks.“

Irv mõistis, et ainult hästi väljaõpetatud meeskond võib väheste kaotustega suurt korda saata.

4. 1916. aastal.

A. Irve uusaasta suurimaks sooviks oli, et vaenlane saaks võidetud ning saabuks ammu-igatsetud rahu. Rõõmustavaks teateks oli talle see, et vanem vend Jaan, kes eelmisel aastal

sai lahingus jalast võrdlemisi raskesti haavata, oli nüüd niivõrra paranenud, et võis ilmuda koju — abiks oma vanematele. Anton Irv aitas ka ise koduseid jõudu mööda. Ta kirjutas neile raha saates: „Rahas ei ole meil enne vahet olnud ja ärgu olgu seda ka nüüd, s. o.: mis minu, on ka teie oma. Kui teil seda tarvis on, võtke nagu oma. Minule teeb ainult headmeelt teid aidata, olgu kunas ehk kuidas tahes.“

Pikemat aega kodus viibida ta muidugi ei saanud; lühike puhkus kodus 1916. a. aprillis oli talle aga meeldivaks vahelduseks.

A. Irve teenistuslehest näeme, et ta võttis osa 1916. a. positsioonisõja lahingutest Vilno kubermangus Višnevi järve ja Narotši vahel 12. jaan. — 8. sept. Irve ettekandeist polguülemale selgub, et selle aja kestel on ta toimetanud oma luurajatega rohkesti luureretki vaenlase asukohadesse.

22. veebruaril annetati lipnik Irvele Prantsuse vahvuse aumärk „Médaille militaire“, mida hinnati üsna kõrgelt. Neid oli tookord diviisi kohta ainult üks.

Kuigi A. Irv igatses rahu saabumist, soovis ta olla aga seni, kuni kestab sõda, rohkem eesliinil, võtta osa lahinguist. Ta kirjutas kodustele: „Sellest võite järeldada, et ma igatsusega lahinguid ootan, ootan ammu — ja see ootus väsitab mind rohkem kui töö, vahetpidamata raske töö seda läinud aastal suutis. Ma tean, et teie ei ole minuga ühel arvamisel, tahaksite vastu vaielda. Ka siin ei ole vähe neid, kes minu arvamist ei jaga, kuigi vahe suur on: teie tunnete nii mulle

head soovides, minu pärast kartes, need siin aga mõtlevad iseenda eest. Mina aga tunnen nii — ei taha kedagi petta ja usun, et minu saatus Jumala käes on, ning olen enda pärast mureta.“

Vabadel tundidel kodustele kirjutamine oli A. Irvele heaks meelelahutuseks. Ta kirjutas nendele oma tegevusest, oma muredest ja rõõmudest täie avameelsusega ja üksikasjalikkusega.

7. märtsil kirjutatud kirjas loeme muu hulgas:

„Nüüd algas meil avalik lahingutegevus, ja kui ma nendest samuti läbi pean käima, kui endistest, oleks mõndagi huvitavat kirjutada. Tulevik on muidugi Jumala käes. Tema näitas alles eile kell 3¹/₂ p. l., et imelikul kombel hoida ja otse kui vastuseks küsimustele, mis minu peas samal ajal keerlesid, ja tõenduseks kui tühised, ilmaaegsed ehk ülearused need on. Seisin eelkaevikus 9. roodu komanderiga kõrvuti, seljaga vastu vaenlasepoolset kaeviku seina toetades. Pahemal pool, vaevalt samm eemal, seisis üks minu küttidest. „Ei ole mõistlik, et roodu komanderiga ühes seisan: juhtub siia suurtüki kuul kukkuma, ja kaks ülemat korruga ära, mis segadust võib sünnitada, kuna vaenlane juhtumist oma huvides võib kasutada“ — mõtlesin mina. Kuulid vuhisesid aga vahetpidamata ja lõhkesid valju raksumisega meie kaeviku ees ja taga, killud lendasid vurisedes üle peade. Kangest põrutusest pudenes kaitsekraavi sirmist mulda alla. Korruga vali raksatus pahemal pool ja mind puistas mullaga üle. Järgmisel silmapilgul nägin, et sirmist ehk laest oli ümmargune umbes arsina suurune auk läbi ja kütt, kes minu

kõrval seisis, lamas selili kraavi põhjas laua tük-
kide ja mulla all vähemagi elumärgita. Kas ei
ole see selge vastus? Kas peale niisuguseid näh-
tusi enesehoidmisest rääkidagi maksab?“

Eespool oli juttu, et Irv oma alluvatega re-
servis olles kasustas seda aega intensiivseks õp-
puseks. Ta muuseas harjutas oma luurajaid,
keda oli nüüd 130 meest, tegema skeeme luura-
tud teedest ja esemetest maastikul ning hindama
maastikku sõjalisest seisukohast. Et Irve ko-
huse truu õppetegevus andis häid tulemusi, seda
näitavad polgu ja diviisi päevakäsud. Päevakäsk
269. Novorževski jalaväepolgule nr. 247 (9. juu-
list 1916. a.) p. 5 käib tõlkes järgmiselt:

„Vaadanud läbi 20 krokiid (skeemi), mis on
tehtud polgu jalaluurajate komando 15 mehe
poolt kogu meie polgu asetusrajooni kohta ar-
mee varus ja lähiste kohta lähematele korpus-
tele, samuti seljataguste teede kohta, jään väga
rahule selle tööga, leides, et kõik 20 krokiid on
koostatud oskusega, seletuskirjad nende juures
on selged ja hästi arusaadavad ja minu käsul
toimetatud kontrollimisel osutusid nad õieti
kokkukäivaks maastikuga. Meie polk võib olla
kindel, et meil on õiged teejuhgid lahinguliini
igasse punkti. Meie tuleme appi oma seltsimees-
tele õieti läbiluuratud teed mööda ning järeli-
kult ei hiline nendele appitulekuga.

Tänu tublidele luurajatele nende töö eest, aga
eriti tänan luurajate komando ülemat lipnik
Irve ja tema abilist v.-allohv. Aleksander Bau-
mert'i.

Kindralmajor Filimonov, polguülem.“

Sama kohta on üteldud muu seas käskkirjas 68. jalaväe diviisile 12. juulist:

„Tutvunud 15 luuraja tööga, märgin rahuldustundega, et õppuste juhatajate lipnik Irve ja allohv. Baumerti heatahtlik kohusetundeline vaev polnud asjatu...

Polguülemale kindralmajor Filimonovile, kes leidis aega üksikasjaliselt kontrollida neid töid, avaldan tänu.

Kõigest südamest tänan tõelist Novorževi luurajat lipnik Irve. Suur tänu allohvitser Baumertile, kapral Muhatševile ja kangelasliku Novorževski polgu kõigile ülejäänud luurajaile.

Diviisiülem kindralleitnant Apuhtin.“

A. Irvel ei tulnud siiski võtta vastu oma ülevalt ainuüksi kiitusi, vaid, nagu see tavaline raskes sõjaväeteenistuses, ta pidi leppima ka tähelepanu juhtimisega puudusile luurajate komandos. Näiteks 30. juulil ta sai tubli noomituse polguülemalt selle eest, et polguülema korteri lähedal asuvad luurajad olid eelmisel õhtul pärast õhtust loendust (küll ilma eemalviibiva A. Irve teadmata) kisanud ja laulnud, kuni kell pool 11 polguülem ise on voodist üles tõusnud ja komando korrale kutsunud. Ka pidanud komando väga halvasti laulma õhtupalvet, kuna nad ometi teiste sõdurilaulude peale olid polgus esimesed meistrid. Irvel kästi komandos kindel kord jalule seada ja senised puudused kõrvaldada.

Kord oli A. Irvel ka sekeldusi ühe kodustele adresseeritud kirjaga, mis polevat olnud tsen-sori meele järgi.

Juulikuu teisest poolest alates oli Novorževski polk uuesti eesliinil. Et maa-alused varjendid olid elamiseks kaunis niisked, siis püstitas Irv enda jaoks telgi ja asus sinna elama. Sakslased nähtavasti nägid aga selles oma suurtükiväe lasketabavuse väljanaermist ning alustasid selle telgi pommitamist iga päev ja tegid seal mõndagi kahju: granaadikild purustas Irve ees laual oleva kroonuraamatu ja šrapnellikuulikesed puurisid auke telgiriidesse. Et vältida suuremaid pahandusi, kolis Irv varjendisse. Kuid seal juhtus uus äpardus. 22./23. juuli ööl oli sadanud nii tugevasti vihma, et vesi uhtis varjendi ukse taha paari jala kõrguselt liiva, varjendi põrandal aga oli mitu tolli vett. Irv ärkas hommikul labidate klõbinast ukse taga, sest sõdurid olid tulnud oma ülemat päästma maa-alusest onnist.

25. augusti õhtul läks Irv oma meestega otse sakslaste traataia ette, ülesandega kaitseda kindlustustööde tegemist. Juba eelmisel ööl oli komando kannatanud selle ülesande täitmisel kaotusi. 14-dast roodust Irve juurde saadetud käskjalgadest sai üks surma ning teine haavata. Sel ööl aga olid kaotused suuremad. Kohe seejärel, kui luurajad jõudsid traataia ette, avasid sakslased nende pihta ägeda suurtükitule, veel enne, kui luurajad suutsid kaevata maasse augud. Langesid 2, haavata said 14 ja põrutada 11 luurajat. A. Irve teenistuslehest loeme, et ta sai 26. augustil 1916. a. öisel luurekäigul Späglo-Tarasevitši joonel (Vilno kubermangus) raskest mürsust põrutada ning pea vasakpoolsest küljest kergesti haavata. Irv jäi aga edasi rivisse.

Kodustele A. Irv ei teatanud haavata- ja põrutadasaamisest. Küll aga vihjas ta sellele kirjas oma sõbrale, kust loeme:

„Sakslased nähtavasti vihastasid minu peale. Kuhu ma aga oma luurajatega ilmusin, sinna puistasid nad pomme mis hirmus. Eriti ööl vastu 26. augusti nad pommitasid küll „tšumadannidega“, küll pommidega, küll miinidega. Käskjalgadest, kes minu juures olid, sai esimesel ööl üks surma, teine haavata, teisel ööl aga jäi neljast minu käskjalast ainult üks järele, kes ka kord raske „tšumadani“ lõhkemisel tekkinud õhu rõhumisest selili kukkus ja esimese kahmuga arvas, et ninast ilma on. Ei olnud aga häda ühtegi. Mina sain sama raske mürsu lõhkemisest põrutada ja ühe killuga pahemast põsest rii-vata.“

A. Irve lahingutegevust ei märgitud üksnes päevakäskudes kiitvalt, vaid lühikese aja jooksul ülendati teda kahe astme võrra: 22. augustil 1916. a. alamleitnandiks, vanusega 6. märtsist 1916, ja 19. septembril 1916. a. leitnandiks, vanusega 8. augustist 1916.

1916. a. jooksul annetati talle ka a u m ä r k e, lisaks senistele: 19. septembril P ü h a S t a n i s - l a u s e 3. j ä r g u o r d e n m õ õ k a d e ja lindiga ja 30. novembril P ü h a A n n a 3. j ä r g u o r d e n m õ õ k a d e ja lindiga.

24. septembril lahkus Novorževski polk seniselt asukohalt ja jõudis kuuepäevase sõidu järel Tšernovitsi, kus peatus ühe päeva. Seejärel saadeti polk Rumeeniasse. A. Irve teenistuslehest loeme, et ta võttis osa sõjategevusest Rume-

nias 9. armee koosseisus 4. okt. 1916. — 4. aug. 1917.

Rumeenlased olid Vene vägede kohalejõudmisest väga rõõmsad ning ka külalislahked. Kuid Irv polnud nendest just heal arvamusel. Ta kirjutas: „Siin on palju vene laadi lohakust ja mustust.“ Ka Rumeenia sõjaväe kohta ei andnud Irv kuigi kiitvat hinnangut. Sealne maastik aga meeldis Irvele. Ta ronis huviga Karpaatide mäeharjadele, kust avanes suurepärane vaade kõrgetele mäetippudele, mis lumekuhjadena hiilgasid loojenevas päikeses. Ülal olid puud raskes ning kaunis härmatises, all orus aga valitses soe sügis ning külmast polnud aimugi. Mäenõlvakuid palistasid suured metsad; kohati oli aga maru metsa peaaegu täiesti hävitanud: hiigelpuud ja pisikesed võsukesed olid ühetaoliselt kogu juurtega välja kistud.

Lahingutegevus ning luurekäigud Karpaatides meeldisid leitnant Irvele palju rohkem kui tegevus endisel kohal — Narotši rajoonis. Karpaatides polnud vähemalt neid neetud sakslaste traattõkkeid, mille ees endisel kohal tihti tuli valvel olles lamada ööde kaupa ja oodata, „mil jõuab ka sinu kätte kord granaadist või šrapnellist tabatud saada, seejuures nähes ning tundes, et ise midagi teha ei saa, kuid pead lamama... ootama...“ Uues tegevuskohas käis aga Irv juba esimestel öödel austerlaste valvepostide vahelt läbi kaugel vaenlase seljataga, ilma et oleks juhtunud erilist pahandust. Suurtes mägedes üles- ja allaronimine mõjus alguses küll jalgadesse, kuid varsti harjuti sellegagi.

Lipnik A. Irv.

Rinnal kõik astmed Georgi risti ja Prantsuse vahvuse aumärk.

Austerlased olid nõrgemaks vastaseks kui sakslased. Nad andsid endid ka kergemini vangi. Esimeste lahingute järel Irv tähendas, et ta pole veel harjunud austerlastega sõdima: kogenud sakslastega, arvestavat neid liiga tõsiselt. Kuid

varsti saatsid sakslased oma väeosi austerlastele appi. Oktoobri lõpul muutus tegevus intensiivsemaks. Novorževski polgu olukord kippus muutama eriti kriitiliseks 29. oktoobril, kui sakslased koos austerlastega algasid pealetungi. Polgu I pataljoni ülema kohusetäitjaks oli noor ning vähese juhtimispraktikaga ohvitser. Kui ta kuulis, et 10. roodu rajoonis on sakslased läbi murdunud, andis ta käsu alata kogu pataljoniga taandumist. 2. rood tõmbas end ka kohe kokku ja liikus tagasi, kuni ta mäenõlvakul peatati. Keegi ei osanud edasi teotseda.

Irv seisis sel puhul oma luurajatega 2. roodu taga. Nähes segast olukorda saatis Irv omal algatusel osa luurajaid 10. roodu kaitselõiku vaatama, kuidas on seal olukord. Need pidid sulgema vaenlase lähenemistee selle roodu lõigus. Ise koos mõne mehega läks ta vaatama, kas vaenlane on 2. roodu kannul. Teel tuli vastu eesliinilt lahkunud mehi, keda Irv viis tagasi oma kohtadele ning asetas ühtlasi ühe rühma oma luurajaid 2. roodu asemele. Seejärel A. Irv tõttas 10. roodu juurde. Selgus, et kuuldus 10. roodu põgenemisest polnud õige, ainult üks osa mehi oli vaenlase ägeda tule tõttu joosnud laiali ja rooduülem oli saanud haavata. Rooduülema asetäitja, noor lipnik, oli Irve nähes öeldamatult rõõmus. Irv rahustas teda ja aitas siin oma meeste abiga korra jalule seada, kuigi vaenlane koondas sel hetkel oma tugevaima tule 10. roodu kaitselõiku. Seejärel otsis Irv üles pataljoniülema ja teatas viimasele, et pataljonil pole mingit vajadust taandumiseks, sest 10. rood püsib

paigal ja luurajad on võtnud 2. roodu kaitselõigu endi alla. Pataljoniülema kohusetäitja imestus oli suur. Ta ei saanud siiski tagasi juhile vajalikku tasakaalu ning palus telefoni kaudu rügemendiülemat, saata enda asemele rohkem vilunud ohvitser. Irv informeeris sama telefoni kaudu rügemendiülemat olukorrast.

Eriti ägedaks kujunes vaenlase pealetung hommikupoolisel ööl 10. roodu ja luurajate väeosa vastu. Pealetung aga löödi vaenlasele suurte kaotustega tagasi, nii et ainult vähestel neist läks korda pääseda. Mäekülg, eriti risti-rästi mahalastud puude kohal (raidtõke) oli laipadest otsekui üle külvatud.

Lahingutegevus ja luurekäigud olid üsna väsitavad. Kuid Irv seeütle ei kaevanud. Oma sõbrale kodumaal kirjutas Irv: „...elu raskuste kohta olen arvamisel, et nende eest ei pääse — ei oskagi pääseda. Need tulevad ootamata ja arvamata. Ja rohkem tõmbame meie neid ise endi õlgadele oma oskamatusena. Veel kuke aabitsast mäletan: „Kannatus teeb koorma kergeks!“ Eks ole õige? Kui meie oma seisukorraga ära oskame harjuda, kui suudame end saatuse tahtmise alla paenutada, nagu sünniks see meie soovi mööda, või vähemalt tunneksime, nagu peaks see paratamatult nii olema, nagu juhtus, meil oleks palju kergem, kui mitte hoopis hea. Siis meie võiksime end alati kodusena tunda. Kodusena tunda — see on aga midagi suurt, rahustavat ja julgustavat. Minu sõbralik nõu-
anne: katsuge elu nii näha ja tunda, katsuge „kodu“ jõuda — ja Teie ütlete: „Koolivennal

oli õigus!“ — ma ei kahtle selle juures. Mina olen mõndagi üle elanud. Ma olen enda kallal palju tööd teinud, ja kuigi mitte kaugele jõudnud, ometi on edu — ja see kergendab palju.“

5. Viimased kuud tsaari teenistuses.

Uusaasta puhul tagasi vaadates möödunud sõjasündmusile, võis Irv tunnistada, et sõja algpäevil tundus lihtsalt võimatuna, et sõda kestaks mitu aastat. Ometi see oli saanud tõsiasjaks. Kuid sellised pettumused ei hävita veel lootust, ja 1917. a. alguse päevikus leiame A. Irvelt jälle väljendusi, et vahest ometi sel aastal jõutakse võiduni ning ta pääseb koju.

Novorževski polk seisis eelmise aasta oktoobrikuust saadik endisel kohal, Karpaatides. Vaikust, mis algas jõulupühadega, rikkus vaid päevpäevalt rohkemal määral poolte suurtükivägi. Luurajail oli siiski tegemist nii päeval kui ööl, et alati olla teadlik, mida teeb vaenlane. Lahingulisi kokkupõrkeid oli aga võrdlemisi vähe.

Polnud mingit vahet pühapäeva ega argipäeva vahel, — tegevus oli alati ühesugune. Ainukeste pühapäevadena tundusid postipäevad, kuid needki üksnes kirjasaajaile. Ajalehed jõudsid kõige varem 10 päeva pärast kohale, kuid siiski olid need alati oodatud külalised.

Juba mitu kuud polnud Irv saanud madalamale kui 1000 meetrit ega näinud lagedat maad. Ka ei näinud siin inimesi väljastpoolt sõjameeste ringi. Silmade ees olid aina mäed, mets ja sõjamehed.

Irv armastas vabadel tundidel palju lugeda.

Ta kirjutas sõbrale 24. jaanuaril kõrgendikult 1319: „Ma ei kujuta endale ette, kuidas meie praegu aega mööda saadaksime, kui ajalehti ja raamatuid ei oleks...“ ja teisele: „Igavus kipub võimust võtma. Oleks lugemise materjaligi vajalikul määral, läheks ehk aeg lõbusamalt. Üleüldse on talve lõpp liinil üksluine ja elutu.“

Irv muretses endale lugemiseks rohkesti raamatuid. Peale selle oli tal tellitud kaks ajalehte, nendest üks Viljandis ilmuv „Sakala“, ja kolm ajakirja. Kaardimängust, millega paljud kaasvõitlejad aega viitsid, Irv ei hoolinud.

A. Irv oli kirjavahetuses ka oma väikese vennatütrega, kes käis algkoolis. Missuguseid õpetusi kaugel lahinguväljal viibiv sõjamees armsale lapsukesele jagas, selle näitena avaldame ühe tema kirja täielikult.

„27. jaan. 1917. a. kõrg. 1318/1261.

Kallis laps!

Loodan, et seekord oma lubadust kauemini mäletad ja ootan Sinult iga postipäev sõnumikku. Sellega aga ei ole onu kodusaamiseks veel kaugeltki kõik tehtud. Inimene mõtleb, aga Jumal juhib. Nii, laps, palu Teda: ta aitab Sinu onu edasi ja hoiab, nagu siinamaale, siis ei ole Sinu ootus asjata. Selleks et Jumal Sinu palveid kuuleks — ole viks, sõnakuulelik ja põlga paha. Et kergem vahet teha hea ja kurja vahel, ära tee midagi mõtlemata ja ära kunagi tee seda, mis teiste nähes ei tohi.

Rõõmustav kuulda, et oma kooliõpetajaga rahul olete; pidage oma heast õpetajast tõsiselt

lugu. Väga paha oleks, kui teie head kurjaga tasuks. Õiglus nõuab, et heategu intressi kannaks. Kooliõpetaja teeb palju head igale. Tema headus aga peale selle nõuab, et teie — tema õpilased — kõik teeks, et mitte oma kallist õpetajat pahandada: alati korralikud, sõnakuulelikud ja puhtad, — olete peale kooliõpetaja rõõmuks ka oma vanematele ja sugulastele ning heameeleks iseenestele. Ütle seda ka kooliõdedele ja koolivendadele, kes veel ise selle peale ei ole tulnud ehk aru ei saa.

Soovin Sulle edu ja tervist. Terviseid meie kallistele kodustele!

Sinu onu Anton.“

Irv ootas kevadet, et siis ehk algab energilisem tegevus vaenlase vastu ja võib-olla suudetakse tüürida sõda isegi lõpule. Ta ühtlasi uskus saatusesse, kui kirjutas: „Võib ju mõndagi juhtuda, kuid teades, et saatuse eest ei pääse, ei kaota ma kunagi lootust. Lootuseta elada ja tulevikku oodata — tundub kui pimedal ööl tuleteta ümber kobada.“

Juba veebruaris tundus Karpaatides kevadelõhnu. See nagu elustas, rõõmustas ning värskendas võitlejaid. Mägede õhk tundus kosutavana. Irv tuletas meelde, et kevad on ikka olnud temale igatsetud ajaks: pisikesena vahest selleks, et kambrit välja saada vabasse loodusesse ulama, vesiveskeid meisterdama, mahla laskma jne., siis — et koolipingist pääseda, ja mida edasi, seda udusemaks muutus põhjus, miks ta ootas kevadet. Kevadeootus näis ärata-

vat temas järjest rohkem soove, näis õhutavat ja elustavat energilisemale tegevusele ning kõik see ühte liitudes muutus piirituks igatsuseks kõige suurejoonelise, õilsa ning ilusa järele. Võõrsil olles tundus Irvele kodu kevadel kallim kui kunagi. Ta soovis, et talve lõpupäevad lendaksid palju rutemini, et kevad oleks hoopis pikem, kui ta on. Ta kirjutas:

„Esimene sõjakevad oli meil armetult kurb ja raske. Teise eel tundsi endil tiibu ja ihkasi proovilendusid. Nüüd kolmanda kevade eel tunneme, et katseaeg kaduma pole läinud, et kosunud oleme ja et tõsisele tööle kõlbame. Kas ei ärata niisugune teadmine lootust — lõpule jõuda selle raske ülesandega, mis ju palju aega, higi, verd ja valu on nõudnud?!... Igatages! Kuigi — inimene mõtleb ja Jumal juhib — peab inimene peale mõtlemise ka tegutsema, seega ka teadma, mis ja kuidas teha ja — tundma, mis ta võib ning suudab.“

Kauaaegne polguülem kindralmajor Filimonov lahkus, — ta määrati 113. diviisi brigaadiülemaks. Uueks polguülemaks sai Filimonovi endine abi — polkovnik Saken. Viimase sõjamehevõimed ei küündinud esimese omadeni. Kindralmajor Filimonov kirjutas leitnant Irvele pärast polgust lahkumist muu hulgas: „Ma elan mälestustes mulle armsaks ning koduseks saanud novorževlaste keskel... Ma ei leia sõnu nende kõikide tänamiseks, kes on mind austanud oma poolehoiuavaldustega veel pärast minu polgust lahkumist, mil harilikult paljude poolt unustatakse kõik möödunu, ka see, mis on olnud

head. Teile kui ühele minu poolt eriti austatud ning lugupeetud novorževlasele läkitan südamlilikud tervitused ja parimad soovid. Annaks Jumal minu rõõmuks Teiega ka edaspidi õlg-õla kõrval võidelda vaenlase vastu, nagu see oli meie polgu endisel heal ning kuulsusrikkal ajal.“ Kindral Filimonov saatis A. Irvele oma tõsise poolehoiuavaldusena ja sõpruse tunnusmärgina oma pildi.

6. Pärast Vene veebruarirevolutsiooni.

Kulus nädalavõrra päevi, enne kui teade revolutsioonist Peterburis jõudis Karpaatidesse. Leitnant Irv kirjutas sel puhul (7. märtsil 1917) oma sõbrale vaimustatult: „Tervitan kevade algusega, veel enam tervitan kevadega meie riigi elus . . . Lootuses parematele päevadele on meeolu hea. Sõjakus on ka küllalt kõrge, et kevade alguse üle rõõmustuda . . .“

Teade revolutsiooni üle võeti Novorževski polgus vastu täiesti rahulikult. Näis, nagu oleks seda oodatud ammu, näis, nagu sündis see, mis paratamatult pidi tulema. Räägiti üldse vähe, kuid vaimustus paistis silmist ja liigutusist. Kõik tundsid, et on sündinud midagi suurt, nii suurt, et selle ulatusest korraga arugi ei jaksa saada. Irv tundis ühtlasi, nagu mingi koorem oleks langenud õlgadelt, nagu õhk oleks kergem ja jalgealune muutuks järjest kindlamaks. Ta lootis, et uus valitsus suudab luua rohkem korda ja üksmeelt rahva keskel, kuna varemini „just korra puudus rikkus alati ja lõpmata palju“.

Leitnant Irv selgitas oma luurajaile, missugune tähtsus on riigis asetleidnud revolutsioonil, kuidas sellesse suhtuda ja missuguseid muudatusi see toob läbikäimises teenistusosalal, ning kutsus neid täitma oma teenistuskohuseid veelgi suurema hoole ja püüdlikkusega. Ta kirjutas oma endisele kaasvõitlejale, et olnud naljakas ja ühtlasi hea näha, kuidas pärast selgitust sõdurid erilise püüdlikkuse ja tähelepanelikkusega tervitanud, kuidas nad isegi häbelikult punastunud, kui ülemus nende poole pöördudes „sina“ asemel „teie“ ütelnud jne. Erilise tähelepanu ja hoolega on luurajad olnud ka õppuse juures: lühikese ajaga on ka uued komandosse määratud mehed õppinud tundma kolme süsteemi kuulipildujad ning pole tahtnud nende käsitlemisoskuses oma ülemast maha jääda. Ka luureülesannete täitmisel ja lahingus on nad olnud erilise püüdlikkusega. Kõikide ühiseks ning vankumatuks püüdeks olnud — saavutada lõplik võit vaenlase üle, seega ka rahu. Hiljemini hakkas aga muret tegema seljatagune. Sealtpoolt kuuldus lahkkelisid ja soovi lõpetada sõda ükskõik missuguseil tingimusil. A. Irv kartis, et niiviisi võib sakslane kergesti ähvardada ka Eestimaad.

Positsioonisõja oludes jäi vaba aega kaunis rohkesti, kuid et alatiselt pidi olema valvel, siis ei tohtinud ka Irv oma asukohast, mäe otsast, minna liiga kaugele, sest tagasitulek oli igalt poolt vastumäge. Seepärast Irv pidi leppima lühikeste, kiirete retkedega. Ta kirjutas (11. III 1917): „Tarvis olla terve ning värske, tarvis

tunda huvi elu ja teenistuse vastu, tarvis kanda hoolt, et mägedes ronimine kunagi ülejõu ei käiks, kui teenistus seda nõuab. Ainuke abinõu selleks on alatine harjutamine.“

Vene tsaarivõimu kukutamise järel leitnant Irv tundis, et nüüd peaksid kõik teotsema veelgi suurema kohusetruudusega, et saada võitu vaenlase üle. Irve mõtteid loeme tema kirjast kodustele (15. märtsil 1917): „Jääb üle ainult niipalju öelda, et minu esimeseks ja suuremaks sooviks jääb võit, mida viimased ligi 3 aastat olen püüdnud. Kukkunud valitsus valmistas palju paha päevi ja jõudis niikaugemale, et teda karva väärtki usaldada ei võinud... Kannatamatult ootasin nüüdki kevadet, et alata tööd uuendatud, suurendatud abinõudega ja värske jõuga, tundes, et edu seekord suurem peaks olema kui kunagi enne. Ühes sellega kerkisid aga küsimused, mis mind nädalat paar tagasi tõsise kartusega täitsid: Kas tunneb ja hindab valitsus meid (sõjaväge, selle jõudu) õieti? Kas on tal tarvilikud eelplaanid (kavad) käesoleva aasta kohta? Kas saavad täitjateks — kõrgematel postidel — ajakohaselt ametiväärilised mehed? jne. jne.“

Me näeme juba revolutsiooni mesinädalail A. Irves tekkivat kahtlusi, kas uues olukorras pääsevad riigitüürile ja juhtivaile kohtadele isikud, kes oskavad hinnata olukorda õieti ja suudavad teotseda ettenägelikult ning kavakindlalt.

Irv tundis tõsiselt head meelt veebruarirevolutsiooniga saavutatud vabadusest, sest see pidi tähendama ühtlasi vabamat põlve ka eestlasile. Ta kirjutas 24. märtsil:

„Kallid kodused! Soovin Teile rõõmsaid ülestõusmise pühi! Seekord võivad need küll rõõmsad olla. Eks Venemaa ärkamine ole selleks ka Eestile. Eks Venemaa vabadus ole ka Eesti vabadus. Nii siis — ülestõusmise pühad, peale usulise tähenduse, võivad nüüd olla rõõmupühadeks meie suure võidu puhul, võidu puhul pimeduse, ülekohtu ja meie suurema (sisemise) vaenlase üle... Isu on eesti lehte lugeda. Vene lehtedes ei ole meie kodumaast pea midagi. Tellige mulle „Sakala“ 3 kuu peale — aprillist peale, kui see kiri mitte liiga hiljaks ei jää. Kodulinna leht oleks kui oma inimene vahel.“

A. Irv lootis uuel Vene vabariiklikult valitsuselt talupoegade elujärje parandamist ja mõisnike eesõiguste kärpimist. Ta kirjutas oma sõbrale (5. apr. 1917): „Vana valitsus ei oleks meid kodusõjast päästnud. Kuigi sakslastega rahu, ei oleks võinud enne püssi käest panna, kui parunid võidetud.“

Roosilisi lootusi sakslaste purustamisele ja rahu saabumisele kippus siiski tumestama seljataguse ülalpidamine, kus A. Irve arvates liiga palju pidutseti ja lärmi löödi. Seljataguste „kangelaste“ kohta arvas Irv (10. apr.):

„Selle asemel, et seljatagustel oma võitude üle kelkida, oleks nendel vahest mõistlikum ka sakslaste vastu oma vahvust näitama ilmuda. Tööpäeva lühendamise ja palga kõrgendamise pärast pureledes ei tohiks aega viita, vaid tuleks aru saada, et praegu on iga minut väga kallis. Tarvis oleks mõtelda, et kaevikutes tööpäev tihti pikem on kui 24 tundi... Pealegi on väeosasid,

kes puhkuseta liinil ju pool aastat ja enam. Meil näiteks saab 5 päeva pärast 6 kuud. Kaks nädalat sellest oli lahing. Ka enne olime 2 kuud ühtejärge kaevikutes. Vahelduseks oli ainult siia sõidu ja tuleku aeg. Ometi ei tee meie kisa, teades, et see meile kasu ei too, kui meie vabadust ja isamaad ei päästa. Iga kuul aga, mis valmistamata jääb, võib mitme elu siin ohvriks nõuda. Lootust ei kaota meie veel ometi.“

Kümme päeva hiljemini kirjutas Anton vennale sama küsimuse kohta:

„Meie vabadus on alles kui noor nõrk taim, mis palju ettevaatlikku hoolt nõuab, et kosuda ja tugevaks saada. Oskamata käed suure jõuavaldusel võivad palju paha teha.

Ma kardan väga, et soldatid ja töölised, hoidku Jumal, liiale lähevad. Kuigi ei salga nende teenust, Petrogradis näiteks, kuid see ei anna kaugeltki põhjust nüüd aina eneste eest hoolitseda.

Siin läheb kõik rahulikult. Meil on tihti koosolekuid. Ka mina kukkusin polgu nõukogusse. Eile oli meil 13 tunniline tööpäev.“

Et näidata Irve mõtete arengut revolutsiooni-kevad, olgu toodud siinsamas kiri pisut hilisemast ajast. Maikuu keskel kirjutas ta:

„Kevad algas vara, kuid ma ootasin ja igatseisin veel varem. Ma tundsin meie tugevust (oleme paremini varustatud kui kunagi enne) ja ei kärsinud oodata, kunas seda vaenlasele tunda võiks anda. Ma uskusin, et sellel kevadel suurte sammudega võidule hakkame liginema. Kahtlema ja kartma lõin ainult siis, kui valitsuse peale mõtlesin. Kui märtsi algul sõnume vana

valitsuse kukkumisest sain, olin nagu meeletu — rehkendasin, kunas uuesti Preisimaale jõuan ja sealt koju ja — võitjana... Oh, neid õhulosse!... Meie vaesed, pimedad, võimetud — saime korruga, ime läbi, rikkaks, nägijateks ja tugevateks. Meie tundsimme endid kõige rikkamatena, arvasime, et paremini näeme kui keegi teine ja arvasime, et meist targemaid, paremaid ja tugevamaid maailmakeral teisi ei olegi. Muidugi oli see halb eksitus, mis terve meie vabaduse ohvriks oleks võinud nõuda... Nüüd võib ju vähe vabamalt hinge tõmmata... lootuse kiired hakkavad ju tervendavat mõju avaldama...“

Aprillikuu keskel muutusid ilmad Karpaatides halvaks. Suure tuule ja tormiga tuli uuesti paks lumekord maha, mattes enda alla lõuna- ja õhtupoolsetel mäenõlvakuil tärkama löönud rohu ja õiepungad. Mõne päeva pärast tuli sula ning vihmasadu. Mäeharjal, kus asetses ka leitnant Irv oma luurajatega, valitses niiske udu. Samas all orus näis olevat kena kevad: soe, kuiv, haljendav rohi ja puud lehis. Vaadet ülalt mäeharjalt alla orgu segasid aeg-ajalt hallid rümpilved, mis hõljudes liikusid piki orusuunda. Leitnant Irv käis vahetevahel koos oma kaasvõitleja ning kaasmaalase leitn. K. Parts'iga (Vabadussõjas soomusrongide divisjoni ülem) jahil. Jahiõnne oli siiski vähe. Kord nad leidsid naha, millest metssiga välja kooritud, — arvatavasti mesikäpa töö. Murdja oli isegi oma saagi peenemad kondid ära söönud. Magamisase ja muud tunnusmärgid lubasid oletada, et ta oli

oma saagi juures mitu päeva mõneldes ning mu-retult elanud.

Et komiteede tegevus ka rindel kaotas tunduvalt oma esialgsest asjalikkusest, siis Irv ei läinud enam kaasa revolutsiooni süvendamisega. Ta kirjutas 27. mail 1917 Vilea-Sakast H. Kooritsale: „Ka mind valiti uuesti polgu komiteesse ja oleks ka armee komiteesse või kusagile mujale kolama saadetud, aga ma ütlesin ära, ja parem ongi. Kohtumehe ameti ajasid siiski kaela, kuid katsun ka sellest pääseda. Sõidan ju koju. Sealt aga loodan Eesti polku üle minna.

Kui kirja ennem kätte saad, katsu ka Viljandisse pääseda — sealt oleks ju kena Tallinna polku ilmuda.“

Nädalpäevi hiljemini (4. juun.) kirjutas Irv kodustele:

„Tõesti kahju, et Lenini jüngrid meie oma rahva seast Eesti kasude vastu töötavad, millele „Kiire“ mõtteosaliste poolt toetust leiavad. Meie Eesti sõjaväe asutamise vastu olid peale nimetatute südilt veel need, kes kartsid, et meie vägede asutamisega neil Tallinnast ja selle ümb-rusest lahkuda tuleb ja nähtavasti kartsid ka mõned Peterburgis tööliste parlamendiski kõneleda sellest palju tallinlaste Eesti tööliste sõjaväe saadikutele. Tallinna Täidesaatev Komitee ei peatunud isegi vale ja väljamõeldud laimu ees, kuna Narva tööliste ja soldatite nõukogu hoolega kaasa aitas. Jah, üks polk on siiski koos. Ka Parts sõitis sinna. Olukorra selgudes ehk kaovad takistused ka teiste polkude asutamiseks, vähemalt peaks nii sündima.“

Irv ootas asjatult puhkusele saamist ning Eesti polku pääsemist. Ta kirjutas 29. juunil 1917. a. oma endisele kaasvõitlejale E. Neps'ile:

„Kallis Ets!

Tahad üsna hirmu pääle ajada . . . mitte sellepärast, nagu oleks elu eest kartnud — ei ole seda ju Venemaa eestki kalliks pidanud, mis siis rääkida, kui kodumaal tarvis on. Aga kodu tülid on mulle väga vastumeelsed. — Esimesest polgust teadustati, et koht on. Parts sõitis puhkusele ja sealt Eesti polku. Siit vastati juba mõlemate kohta, et takistusi üleviimiseks ei ole. Nii ootan ka mina pääsepäeva, olgu või halvem. Siin on ka asjad õige sasis. Peaasi — mitte mingit vähegi tõsist tööd ja viibime juba 9 kuud vähemagi vahelduseta metsikuis mägedes. Seni kui inimene veel ahviks pole muutunud, ei saa nii-suguse eluga rahul olla. Kõige selle aja sees käisin ainukese korra mägede otsast alla, seegi ameti asjus II järgu vooris. Siis nägin eemalt ka mõne erariides inimese, muidu on kõik ainult soldatid.“

Pole ime, kui säärases olukorras sõjamehele veidi melanhoolsust meeolellu immitseb. Seda võibki aimata A. Irve kirjast (19. aug.) oma kooliõpetaja-aegsele leivaisale H. Kooritsale, kust loeme:

„Kallis sõber!

Asjata oleks minu kauaaegsele vaikimisele vabandavaid põhjusi otsida, sellepärast ütlen otsekohe, et isegi ei tea, kuidas see nii pikale venis, kuna teid sagedasti meelde tuletades mõtlesin:

„tarvis kirjutada“ — ja ikka ja ikka jäi kirjutamata. —

Laisk ei ole ma kunagi olnud, kuid ometi kasvab vastamata kirjade virn iga päevaga. Varem seda ei olnud. Millega seda seletada, ei tea. Vast sellega, et tuimemaks jään, et usu meie võidu sisse kaduma tunnen, mis ka huvi hävitab ja sõja enam ja enam vastumeelseks teeb. Sellega ei ütle ma muidugi, nagu oleks ma varem sõda tahtnud. Sõja vastu olen ma alati olnud. Nähes meie väljapääsmatust, ja et sõda nimelt meie ajalooliste vaenlastega algas, ja et meie võidu eesmärk nii suur, ilus ja inimlik näis — täitsin ma häämeelega ja ausalt oma kohut, töötasin nii kui oleks see just tahtmise järele tegu olnud“

Vahepeal alanud sõjategevuse tõttu olid kodused hirmul Antoni pärast. Irv vastas neile 13. augustil:

„Armsad kodused!

Sain teie 30. juulil saadetud kirja. Just asjata teie kartus ei olnud — selles mõttes, et mind hädaoht võis varitseda. Õigem siiski, et kartus ometi asjata oli: 1-ks mina usun määratud saatust; 2-ks, et seda Kõrgem Võim juhivad ja 3-ks, võime rahulikud olla, teades, et kartus meid ei kaitse.“

Ka revolutsiooni järel avaldati leitnant Irvele tunnustust, kuigi see sündis vanade teenete põhjal. 25. juunil ülendati ta staabikapteniks, vanusega 8. veebr. 1917. a. 12. septembril 1917. a. annetati staabikapten Irvele endiste ettepanekute põhjal Püha Stanislause II

järgu orden mõõkadega ja lindiga ja oktoobrikuus kuld mõõk vahvuse eest, mida Irv osutas 29. okt. 1916. a. kõrgustikkude 1356 ja 1385 rajoonis Ungaris, kus A. Irve algatusel toimetatud luure ja tema poolt õigeaegselt võetud ettevaatusabinõude tagajärjel Novorževski polk püsis oma positsioonidel, mis loeti juba kaotatuks, ja pääses ümberpiiramisest üks rood, mis muidu oleks jäänud vangi.

7. A. Irve katsed saada Eesti rahvusväkke.

A. Irv oli veendunud, et ka eesti rahva huvides on imperialistliku Saksamaa võimu murdmine. Saksamaa püüe oma võimu laiendamiseks rippus ähvardavana Damoklese mõõgana ka Eesti kohal. Nõrgema vastupanu puhul oli tõsiselt karta sakslaste tungimist Baltimaile, mida juba igatsusega hakkasid ootama saksa soost balti parunid. Ent varsti hakkas Irvele selguma, et Vene sõjavägi, eriti tagala, sammub revolutsiooniuiimas laostusteed ja et uuelts Vene demokraatlikult valitsuselt pole loota täielikku vastutulekut väikerahvaste huvidele. Tundus, et eesti peab ise hakkama kujundama ja juhtima oma saatust, ning et selleks läheb vaja reaalselt jõudu — oma rahvusväge. Irv suhtus Eesti sõjaväe organiseerimise küsimusse pooldavalt. Niipea kui kuuldused Eesti rahvusväe organiseerimisest jõudsid rindele, avaldas Irv nii enda kui ka oma kaasvõitlejate-kaasmaalaste nimel soovi rahvusväkke astumiseks. Ta läkitas alljärgnevad ametlikud kirjad:

„Tallinna Eesti Sõjaväe Büroole.

25. aprillil 1917. Nr. 68.

Oma rahva sõjaväes kodumaa kasuks teenida tahavad 269. jalaväe (Novorževski) polgu eestlastest — ül.-leitn. Kaarel Tootsi p. Parts ja Anton Antoni p. Irv ning alam-ohvitserid Jaan Ennu p. Vilu ja Otto Jaani p. Muska. Kõik sõja algusest tegevas väes viibinud. Praegu on ü.-l. Parts kaeviku-suurtüki komando ülem, ü.-l. Irv jalaküttide komando ülem ja v.-allohv. Vilu ja Muska jalakütid (maakuulajad).

Ül.-leitn. Anton Irv.“

Ülaltoodule järgnes kiri:

„Tallinna Eesti Sõjaväe Büroole.

2. mail 1917. Nr. 74. Tegevas väest.

Avaldan alamal suguvendade nimed, kes Eesti sõjaväes teenida soovides endid üles palusid anda: 269. Novorževski jalaväe polgu soldatid — Jüri Daveti p. Tamman, August Adu p. Riis, Villem Jüri p. Pinn, Robert Roberti p. Ott, Mart Jaagu p. Taago, Karl Jaani p. Pärt, Anton Jaani p. Madisson ja August Mari p. Luks. Peale nende võiks 1.-se Ust-Dvinski läti kütipolgu lipnik Eduard Martini p. Neps'i nime nimetada, kes ammu Eesti sõjaväkke astumist igatses.

Ül.-leitn. A. Irv.“

Et kiirendada rahvusväkke pääsemist, seks Irv kirjutas paar päeva hiljemini alljärgneva sisuga kirja:

„Eesti Sõjaväe Liidu Täidesaatvale Komiteele.

4. mail 1917. Nr. 76. Tegev vägi.

Isamaal on õigus oma piiride ja Eesti noore vabaduse kaitseks

poegi kodu nõuda. Tahaks, et Eesti väed võimalikult kiirelt oma tegevust võiks algada. 25 aprillil saatsin kirjas oma aadressi Tallinna Eesti Sõjaväe büroole. Täna sain Teie üleskutse ja, kui see kogumist võib kiirendada, palun ka IX väestaabi juures mind eestlaste-sõjameeste nimekirja üles tähendada.

269. Novorževski jalaväe polgu jalaküttide

komando ülem

Ülem-leitn. Anton Antoni p. Irv.“

Tegelikult aga hakkasid Vene sõjaväevõimud tegema takistusi paremate eesti sõjameeste liinilt lahkumisele oma rahvusväkke. Omavoliiselt lahkuda ei lubanud sõjamehelik distsipliinitunne. Pealegi normaalses olukorras ei tohtinud uude väeosas ilma seadusliku aluseta (saatekirjata) mehi vastu võtta.

Leitnant Irv õhutas eesti sõjameeste rahvusväkke minekut ka naaberväeosades. 26. aprillil ta kirjutas oma sõbrale muu seas: „Asjad on kõigil pool kirjud... Juba on „päevakangelaste“ järg ka siin. Sain 7 meest¹. Igatahes ei jõua see pisike osa suurt paha teha, aga esialgu rikub meie perekondlikku ja südamlukku sooja läbi-saamist mitmetegi vahel. Üleüldse aga kujuneb seisukord niisuguseks, et paremana näen Eesti sõjaväkke üle minna, kes Tallinnas koguvad. Täna saatsin kirja büroole oma soovist. Andsin ka Partsi, Muska ja Vilu üles. Igaks juhtumiseks saadan ka Sulle Büroo aadressi. Ütle ka

¹ Tagavaraosadest saadetud täiendus.

suguvendadele ning soovi korral tõtake ülesandmisega ...“

29. aprillil kirjeldas A. Irv oma sõbrale olukorda järgmiselt:

„Sinu meeoleolu läheb minu omast kaugelt lahku. Ma ei oska seda ühe-kahe sõnaga ütelda — s. o. oma meeoleolu edasi anda. Kui kirja lõpuni loed, siis saad isegi aru. —

Kõige pealt tänan tervituste eest. Tervitan ka Sind ja läkitan oma südamlikumad soovid Vabaduse päikese all kosumiseks.

Minu lipukirjaks oli alati „sõda võiduni“! Mind ei kohutanud kunagi raskused selle kätte saamiseks. Aja pikale venimine küll tegi muret. Vana valitsuse korruga leppida oli iseäranis raske, usaldusest ei maksa rääkidagi.

Revolutsiooni võit, võit sisemiste kodu-vaenlaste üle pani mind vaimustatult hõiskama: sellega näis raskem osa meie programmist täidetud olevat. Nii siis hüüded: „Doloi voinu!“ „Mir nemedlennõi — vo tšto bõ ni stalo!“¹ jne. olid minule kui välk selgest taevast. Lootust ma ei kaota. Aidaku või „ime“ — eks me ole ju imedemaal ... ja, kas vabaduse võit isegi suur ime ei ole. Peale ime on aga vähe lootust. Pildi selguseks ütlen veel — meie polk on ju 7-mes kuu vähemagi puhkusega liinil. Haigeid on väga palju ja nende arv kasvab iga päevaga. Misugust tööd võidakse meilt nõuda! Oleks aga soovitatav, et kõik väed nüüd — peale talvise seisaku — lahinguvõimelised oleks. Edasi toon

¹ „Maha sõda!“ „Viibimata rahu — saagu mis saab!“

tükikese seltsimehe kirjast tagavara polgus, kust meie täiendust saame, et näidata, kui palju meie nende peale toetada tohime, kes tagalast ilmuvad ja tõepoolest meid värskendama ning elustama peaksid. See on sõnasõnalt: „Praegu on siin polgus asjad niisuguses korras, et häbi kirjutada. Kui paremat korda sisse ei seata ja sõda niikaua kestab, et nende soldatitega sõdida tuleb, keda praegu siin õpetatakse, siis oleme kadunud hinged ... Vabaduse tulekuga, s. o. 3. märtsist peale, teevad noored, mis tahavad. Kõige hullem, et siin soldatitel on õigus ise omale ülemust valida. Tuleb välja, et ülemus nende, aga mitte meie ülemuse käsutada oleme. Ülemus katsub läbi ajada, et mitte leivast lahti saada jne.“

Muidugi palju niisuguses seisukorras loota ei jää. Siin ei või veel nuriseda. Ja minul omade üle vist üleüldse midagi paha ütelda ei tule, kuid see on täpe, mis üleüldist seisukorda kübetki ei muuda.“

Samal päeval kirjutas A. Irv kodustele:

„Meil on palju aega asjata viidetud, meil on palju rumalusi tehtud, mis vägede lahinguvõimet vähendasid ja seda edasigi teevad. Siiski loodan ... loodan, et seisukorra tõsidus kõigile selgeks saab, et ähvardav hädaoht omavahelised, partei ja isiklikud püüdmised unustama sunnib ja ühendab kõiki, ühendab vähemalt niipalju, et võimalikuks saab töö, viljakas töö. Küllalt oleks ju kisast ja pidustustest. Olen Teiega täiesti ühel arvamisel tööliste küsimuses. Nende nõudmised praegu on — häbematus. Kes volitas Petrogradi töölisi ja soldatisi „kõige Venemaa nimel“ Aju-

tise Valitsuse tegevusse segama? — Nemas ise! Kes jõus õigust püüavad näha, kes oma isikliste kasude kätte saamiseks abinõusid ei vali, isegi kuritegelise vägivalla ees ei peatu.

Meie elasime lootustega võidu sisse, mis inimsusele ja õigusele tee peaks avama¹. Meie ei kohku ühegi raskuse ees, et eesmärgile jõuda. Meie tahame, et saksa röövlid oma teenitud palga saaks. Nende hullumeelne hävitustöö, nende halvaks panev, teotav ülespidamine kõigi teiste rahvaste vastu ei tohiks karistamata jääda.“

A. Irv jälgis ajakirjandusest hoolega poliitilisi sündmusi. Eesti ajalehtedest ta luges Peterburi, Tallinna ja Tartu omi, ent eriliselt head meelt tundis ta Viljandist saadetava „Sakala“ üle, milles leidis kõige rohkem kodunurga teateid. Eesti ajalehtedes võeti aegajalt sõna oma rahvusväe organiseerimise küsimuse kohta, kuid ametlikult poolt (ülemuse kaudu) ei järgnenud selleks mingit korraldust. Mõnedki löid kahtlema, kas sellest üldse saab asja. A. Irv iseloomustas olukorda Peterburis asuvale sõbrale-kaasvõitlejale 4. mail järgmiselt: „Praegu teevad eestlastele oma vägede asutamise jutud kõmu. Ka mina andsin üles. Aga juba kuuldus uuesti, nagu tahetavat katki jätta. Oleks väga kahju. Igatahes teeme kisa. Ärge ka seal vaikige; pealegi olete võimu lähemal. Tarvis hästi suurt häält teha. Meie kodumaa kohta on sel suur tähendus.“

15. mail kirjutas Irv oma noorepõlve kaasla-

¹ Sõrendus minu. P. V.

sele: „Mis sealpool meie — eesti — sõjavägede asutamisest kuuled? Kord oli see nagu otsustatud, nüüd aga näib hoopis teisiti. Mitte midagi ei saa aru. Oma rahva vägede kogumine oleks minu arvates tõsiselt soovitatav ja koguni tarvilik. Meie suguvennad laiali pillatult ei too seda kasu, mis kogutult. Võõrsil ei too nad kunagi neid ohvreid, mis oma kodukolde kaitseks tuua võivad ja toovad¹. Nii nõuab oma vägede asutamist kodumaa, Venemaa ja vabaduse kasu; nõuab seda enam, et Villu Baltikat ja Peetrilinna ähvardab.“

Samal päeval kirjutab Irv oma teisele sõbrale muu hulgas: „Igaüks, kes kodu kaitseks vast kõik teeks, mis inimeselt nõuda võib, ei tee seda kaugeltki võõrsil ja rahva seas, kelle keelt ta ei oska (neid on meil palju).“

Maikuu lõpul tekkis A. Irvil lootusi saada koju puhkusele. Ta teatas sellest kohe kodustele, üteldes: „Nii ei ole arvatavasti kaugel see kena päev, kunas kobinad kokku võib panna ja reisu kodumaale alata. Peaasi aga — lootustega siia mitte enam ilmuda. Paar päeva tagasi teadustati, et eesti polgus ka minu jaoks koht olevat. Muidugi ei ole tarvis enam aru pidada, vaid esimese tuulega muud kui purjed lahti lüüa. Eesti polgu komanderilt ootame oma komanderi nime peale ametlikku telegrammi meie (minu ja Partsi) ärasaatmise kohta.“

¹ Sõrendus minu. P. V.

Oodatud telegrammi aga ei tulnud, sest Eesti polgu komandöril puudus selle saatmiseks ametlik alus. Ka Irve puhkuselesaamise lootused haihtusid: polguülem ei leidnud võimalikuks lubada puhkusele oma paremaid ohvitseri, kuigi suve jooksul polnud kogu Rumeenia-rindel suuremat lahingutegevust. Peeti vaid valveteenistust ja üksikud salgad käisid vahetevahel luurel. Irv tundis, et sellises tegevusetuses laostub Vene sõjaväe võitlusvõime. Ka Novorževski polgu vastas asetsev Austria sõjavägi oli lagunemas.

Juulikuus Vene sõjaministri A. Kerenski isiklikul õhutusel ette võetud suur pealetung sakslaste vastu nurjus nii Lääne- kui ka Edelarindel, sest sellele järgnev sakslaste vastupealetung oli edukas. Suuri vaevu suutis Edelarinde juhataja kindral Kornilov päästa Vene 7. armee hävimisest. Seejärel koondasid sakslased suuremad jõud (8. armee) Riia alla. Kolmepäevase pealetungi järel vallutasidki sakslased 3. septembril Riia. Alles 6. septembril suudeti sakslaste pealetung pidurdada Võnnu positsioonel. Oktoobrikuus sakslased vallutasid Eesti saared, millede kaitsemisel langes vangi ka hulk 1. Eesti polgu mehi. Hiljemini lõppes igasugune sõjategevus Vene-rindel, sest oktoobrikuu enamlik revolutsioon murdis lõplikult Vene sõjaväe vastupanuvõime.

Vahepeal, augustikuus kirjutas kapten Irv 1. Eesti polku oma endisele ja pärastisele lahingukaaslasele ning sõbrale st.-kapten K. Partsile kaks alljärgneva sisuga kirja:

„5. aug. 1917. a. Grinshiescholni.

Kulla Kaarel!

Ometi ükskord sain Sinult kirja. Lendaks sinna, aga mis teha, kui polgust välja ei lasta . . . Saken¹ lubas enne ja lubas senini pea alati kui trehvasime, mida juhtus kaunis sagedasti. Täitmise viivituseks leidis ta ka alati põhjusi, kuni viimasel ajal ta enam sellest rääkidagi ei taha. Muidugi, sõber, mul oli puhkus nina ees, kuid juba juuni lõpul, veel enne kui keegi puhkuselt tagasi oleks jõudnud, tuli keeld — ja mina jäin kui kala kuivale. Vähemalt rõõmustan Sinu pärast, et meie asjad edenevad. Et mind vast enam vastu ei võetagi, kui võimalikuks saan ilmuda, ei usalda ma praegu midagi lubada. Praegu ei näe ma ühtegi augukest, mille läbi siit pääseda.

Täna esimene päev mäe pealt all — puhkusel, ja nüüdki ainult osa polgust. Viimase väikese müristamise järele on meie polk õige kuulsaks saanud. Mina kui suuremate lahingute osaline ei leia meie teos vägitükki, aga ajad vist teevad, et enamus teisiti arvab.

Mõnel päeval kirjutan pikemalt. Varem kirjutasin kaks kirja.

Tuhat terviseid

Sinu Anton.“

„23. augustil 1917. Gur-Hangu.

Kallis Kaarel!

Olen sulle mitu kirja kirjutanud, aga ei kuule nende kohale jõudmisest mingit. Täna käis ka

¹ Polguülem. P. V.

Vassili minu pool ja kaebas, et nähtavasti tema kirjad ei jõudvat Sulle kätte. Otsustasime kirjutamist siiski jätkata, lootes, et ehk vahest pääseb viimaks pais ja Sina saad pahkama kirju korraga ... Jääme pikisilmi ootama puhkust. Siis ei pea meid keegi ...“

Samast asukohast kirjutas A. Irv 10. septembril kodustele muu hulgas:

„Jah, meie õnnetuseks on liiga palju neid, kes oma nahka üle kõige kalliks peavad, ja ka palju neid, kellel midagi püha ei ole, ja kes ei jaksa vahet teha kurja ja hea vahel ja kes ikkest pääsedes ka mõistusest lahti saanud ning talitavad kui loomad.

„Priius, taeva kingitus“ — inimestele mõistusega, arusaajatele olevustele. Mõistuseeta olevused ei oska seda tarvitada, neil ei ole sellest kasu. Kes aina oma hinge eest hoolitsevad, on minu silmis uppunud, kes õlekõrrest kinni haarates päästmist ootavad.

Kahju neist, kes sel ülikallil ja vastutusrikkal ajal pimedusega on löödud. Neetud olgu need, kes kuritahtlikult oma kohuseid ei täida ja kes vaenlaste kasuks töötavad.“

VI.

A. IRV 1. EESTI POLGUS JA SAKSA OKUPATSIOONI AJAL.

Alles oktoobris 1917. a. avanes staabikapten Irvel võimalus sõita kodumaale puhkusele. Olu-kord Eesti rahvusvägedes oli aga muutunud tunduvalt halvemaks. Muhumaale sakslaste vastu saadetud 1. Eesti polgu osadest langesid 5./18. oktoobril vangi 1., 2., 3., 4., 5., 6. ja 8. rood, jala- ja ratsaluurajate komandod, kaevikukahurite komando kõige kaasasoleva varustisega. 1. Eesti polgu ülejäänud osas oli suure kaotuse puhul endastmõistetavalt meeletululangus ja polku juurdetulijate vastuvõtmises tekkis teatav seisak. Meeletululangus oli õieti üldine, sest 1. Eesti polgu kurb sündmus sai ajakirjanduse kaudu teatavaks kogu rahvale. Oldi äraootaval seisukohal, kas sakslased algavad pealetungi mandrile. Ka Eesti Maapäev aeti 15. novembril 1917. a. enamlaste poolt laiali ja Ajutine Valitsus oli sunnitud minema põranda alla.

Säärases olukorras ilmus staabikapten Irv 21. novembril 1917. a. Eesti Sõjaväelaste Peakomiteesse Tallinnas ja palus määrata end Eesti rahvusväkke. Ta määrati Haapsalusse 1. Eesti polku, kuhu ilmus kohale 26. novembril. Polgus määrati Irv 6. roodu komandöriks. Seda roodu

tuli tal hakata alles formeerima (endine 6. rood langes Muhumaal vangi). Polgus oli ees A. Irve sõber ja endine lahingukaaslane st.-kapten K. Parts, kelle informatsiooni kaudu staabikapten Irve nimi oli polgus juba heas kuulsuses. Tegelikult aga Irv 1. Eesti polgus millegagi silmapaistev polnud, sest polk ei võtnud osa lahingu-tegevusest, kus A. Irv oleks saanud osutada oma erilisi võimeid. Oma ametikohuseid ta täitis ka siin suure hoole ja kohusetruudusega.

Nädala polgus viibinud, tuletab A. Irv meelde oma endisi alluvaid ning lahingukaaslasi Novorževski polgus. Ta kirjutab neile muu hulgas:

„Sooviksin teid tervitada nagu ikka — isiklikult, kuid kahjuks pean seda tegema kaugelt. Ma juba valmistusin tagasisõiduks teie juurde, ent saatus, nagu näha, tahtis teisiti. Mina pidin jääma kodumaale oma kodumaa ja meie rahva rasketel tundidel, et olla õigustatud oma maa ja rahva poja nime kandma... Et olen kohusetundeline inimene, seda teie teate. Sellepärast loodangi, et saate minust aru ilma pikemate seletusteta, et pidin jääma oma rahvuslikku polku. Lisan vaid üht, et isiklikud huvid mind selles ei juhtinud. Kui ma oleksin tulnud tagasi teie juurde, siis just oleks mulle seda süüks kirjutatud...“

18. jaanuaril 1918. a. määrati Irv II pataljoni komandöriks ning ühtlasi ajutiseks tööroodu ülema kohusetäitjaks. I. Eesti polgus A. Irv ülendati kapteniks. Kuigi kapten Irv 1. Eesti polgus oma tegevusega ei saanud silmapaistev olla, oli kaasteenijail tema vastu lugu-

1. Eesti polgu ohvitseridekogu eestseisus ja aukohus Haapsalus 1918. a. algul.
Kapten A. Irv — kolmas paremalt.

pidamist, mida tõendab juba see, et Irv valiti ohvitseridekogu komiteesse ja aukohtu liikmeks. Üldiselt Irv Haapsalus paistis silma oma tagasihoidlikkusega, vaikse olekuga ja töökusega.

Kui Saksa okupatsiooni- (invasiooni-) vägede surve 14. aprillil 1918. a. 1. Eesti polk oli sunnitud minema laiali, siis sõitis kapten Irv koos kapten K. Partsi ja mitme teise kaasvõitlejaga hobustel koju.

Irvel jäi Haapsalusse maha uusi sõpru ka eraisikute hulgas. Talle kirjutas endine elatanud korteriperenaine Kompe muu seas:

„Küll oli meie majaliste meeolelu peale Teie ärasõitu kurb. Ma olen isegi seda imeks pannud, kuidas küll üksteisele võõrad inimesed nii südamest hästi üksteist mõistavad. Ma arvan, et meid köitis vist küll ühine kodumaatunne ja tema kurb ning tume saatuse. Kaduma kipuvad isa Kreutzwaldi sõnad: „Kaugel näen kodu kasvamas.“ Siiski võtame troosti sõnadega: „Oh, süda, süda, looda, küll ajad muutuvad...“ Jah, elu toob endaga palju kibedusi kaasa, kuid ometi ei lühenda meie ühte tundigi temast. Ja siiski on sõna nii kindel Teile, noortele meestele, et võitlus on elu ja elu on võitlus — muidu ei oleks ta meile nii kallis.“

Isatalus Irv asus hoolsasti põllutööle. Seejuures ta tundis huvi ka poliitiliste sündmuste vastu. Ta käis tihti Viljandis, kus puutus kokku oma endiste koolivendadega ja sõjakaaslastega. Ühiselt arutati olukorda ja püüti aimata ette meie rahva tulevikku. Ühel sellisel koosviibimisel Viljandis, kapten Th. Rõugu pool, on

alampolkovnik V. Puskar propageerinud salaja üle piiri Venemaale minekut. Ta on väitnud, et sakslastest ei saavat lahti venelaste abita, ja ainult Venemaa poolt olevat võimalik organiseerida mingit aktsiooni sakslaste vastu. Kapten

A. Irv koduste keskel.

Irv ja Th. Rõuk olnud teisel arvamusel. Nad nagu alateadvuse põhjal ei uskunud, et Saksa okupatsiooniväed jäävad siia liiga kauaks.

Suve jooksul kapten Irv käis oma kodust, Viljandi vallast, ratsa kaks korda isegi Tallinnas, et võtta osa Eesti omakaitse tegelaste salajasest nõupidamisest. Rongiga Tallinna sõitmiseks oli

vajalik eriline luba, mis Irvel puudus. Ka on Irv teinud paar pikemat väljasõitu, mille eesmärgist ta ei rääkinud isegi kodustele. Kapten Irve kodunt ära käimiste tõttu hakkasid okupatsioonivõimud teda kahtlustama ja kõvendasid valvet tema järele.

Okupatsioonivõimu langemisel asus Irv kohal avalikult Kaitseliitu organiseerima ning kutsus mehi üles osa võtma kodukaitse kindlustamise tööst.

VII.

KAPTEN IRV VABADUSSÕJAS.

1. Valga komandandina.

Liitriigid valmistusid otsustava hoobi andmiseks Saksamaale, kelle seisukord kujunes 1918. a. novembrikuu algul äärmiselt raskeks. 9. novembril Saksas oli revolutsioon. 11. novembril sõlmitud vaherahuga andsid sakslased liitlastele lubaduse oma okupatsiooniväed ka Eestist välja viia, pärast seda, kui siin on korraldatud omakaitse. Tallinnas algasid toitlusrahutused ja käärimine Saksa sõjaväes. Okupatsioonivõimud olid sunnitud valitsemisvõimu andma üle Eesti Aju-tisele Valitsusele. Seejuures sakslased tegid aga igal sammul takistusi Eesti riiklikule organiseerimistöole, eriti kaitsejõudude loomisele. Aju-tise Valitsuse tegevusse astumisega 11. nov. tõusis kohe teravalt päevakorrale seesmise korra alalhoiu küsimus. Sama päeva õhtul astusid kokku „Omakaitse“ eestimeelsed liikmed, kuulutasid „Omakaitse“ likvideerituks ja asutasid ainult eestlasist koosneva „Kaitseliidu“. Kaitse-liidu juhatuse esimeheks sai J o h. P i t k a, sisekaitse ja Kaitseliidu ülemaks nimetati kindralmajor E. P õ d d e r. Peale selle nimetati vane-

maid eesti ohvitseride linnade ja maakondade Kaitseliidu ülemaiks. Valga linna ülemaiks määrati kapten A. Irv.

Et kapten Irv elas okupatsiooniajal Viljandi- maal ja Eesti võimudel puudus telegraafi ja telefoni kasutamise võimalus, siis sai Irv ülaltähendatud määramisest teada alles kirja teel ning suure hilinemisega, sest ka post töötas aeglaselt. Ka Irve ametikohale sõitmine tolleaegseis segastes liiklemisoludes võttis aega. Seetõttu Irv jõudis Valka alles 20. novembril.

Valgas oli kohalike ohvitseride algatusel 18. novembril otsustatud, asuda viibimata sõjaväelaste registreerimisele. Samas otsustati valida kapten Irvele ajutiselt ase- täitja. Viimaseks sai staabikapten E. Ah- man, kuna K. Kornel sõitis Tallinna, et infor- meerida Kaitseliidu juhatust olukorrast Valgas ja teatada, et kapten Irv veel pole jõudnud kohale. Kaitseliidu ülem määras K. Korneli uueks Kaitseliidu ülemaiks Valka ja käskis tal viibimata sõita kohale. Korneli 23. novembril Valka jõudes selgus, et kapten Irv oli juba kolm päeva tagasi saabunud kohale ning asunud ametikohuste täitmisele. Et nüüd oli ühele ja samale ametikohale määratud kaks isikut, siis tekitas see väikese vahejuhtumi, mille kohta K. Kornel kirjutab oma mälestustes: „Keegi oh- vitseridest, kes olid tulnud kokku nõupidamisele, tähendas minu kohta mürgiselt: „Imelik, Teie sõitsite Tallinna meie saadikuna ja tulite tagasi kaitseliidu ülemana!“ Vastasin, et omalt poolt ei ole ma oma nimetamiseks sõrmegi liigutanud.

Kui aga arvatakse, et minu teguviisis leitakse midagi etteheiteks, siis palun end sellelt kohalt vabastada. Kapten Irv kui vanem vastas esimesena ja rahulikult: „Asi on korras. Soovin Teile head edu“. Järgnes tugev käepigistus kapten Irvelt.“

Siin, nagu harilikult, meie võime panna tähele A. Irve tasakaalukust ning hoidumist intrigeerimisest.

Valka jõudnud, kirjutas kpt. Irv järgmise esitise:

„Valga Eesti Kaitseliidu
ülem

20. November 1918.

Nr. 1.

Eesti Kaitseliidu juhatajale.

R a p o r t.

Annan teada, et ma 20. nov. s. a. Valka olen jõudnud ja asjaajamise enese peale võtnud. Valga ohvitserid ja seltskonna juhid olid omal algatusel organiseerimise tööd alanud.

Enda abideks olen määranud: staabi kapten Eduard Ahmani, lipnik Sooni ja suurtükiväe vabatahtliku J. Jänes'e.

On ruumid muretsetud kantselei jaoks, ja asjaajamiseks Vast. Kredit Ühisuse'lt 2000 Mk. laenatud. Seda summa tarvitsen organiseerimise tööks, s. o. käskjalgade sõidukuluks, avansideks ohvitseridele, kel materjalne iseseis puudulik. Palun käskida, et mulle vormilik volitusekiri, Valitsuse pitseriga varustatud, ära saadetakse. Valgas on võimalik kaitseliitu 200 meest koguda.

Valga olusid silmas pidades — piirilinn, raudteesõlm, lätlaste vastutöötamine, — oleks tarvilik, et kohe suurema Eesti sõjaväe üksuse loomine siin kä-sile võetaks.

Kohe summasid määrata palkadeks ja söögiks, söögi ja palga normid ette kirjutada. Korterite rekvireerimiseks volitused saata.

Teedeministrilt volitused muretseda, et teenistuse asjus sõidud raudteel maksuta oleks. Valgas võib eraviisil 50 püssi muretseda; palun sõjariistade küsimuses ettekirjutusi. Saksa sõjavägi veab tikkude kaitsel leiba välja, palun selles asjus ettekirjutusi. Raudteetöölise saadiku teatel on täna Valgast 36.000 puuda jahu Riia poole läbi sõitnud, kusjuures rong kuulipildujate ja sõjariistadega varustatud saksa soldatite valve all liikunud.

Organiseerimisetöök on kohe tarvis 10 ohvitseri. Olen seni Valga ohvitseridest enese juure jätnud 4 isikut. Täiendan Valga ohvitseride arvu. Palun selleks volitusi.

Kapten Irv.“

Kapten Irv asus linnas korda looma, niipalju kui see toleaeagses segases olukorras üldse oli võimalik. Ta laskis panna välja teadaande, mille sissejuhatavas osas lühidalt kirjeldati üldist olukorda ning seejärel tehti teatavaks kitsendused relvade kandmise ja öise liikumise alal, anti teada Kaitseliitu vastuvõtmise kord, pandi maksma keeld alkoholsete jookidega kauplemise kohta jne.

Kaitseliidu organiseerimine Valgas edenes visalt, sest vabatahtlikke leidis vähe ja Tallinnast tehti korraldus saata eesti ohvitserid oma väeosadesse. 23. novembriks olid Valga Kaitseliitu end üles andnud 32 isikut. Valga kaudu maalt lahkuvate Saksa okupatsioonivägede poolt suurel arvul toidukraami ja mitmesuguse varustise väljavedamise takistamiseks puudus kapten Irvel reaalne jõud. Ka polnud teada, kas Eesti Ajutine Valitsus loeb otstarbekohaseks lahkuvate okupatsioonivägedega otse sõjajalale astumist.

Valga jaamas kaubarongide vahele peidetult seisis sakslaste valve all soomusrong, mille sakslased olid Pihkvast salaja Vene valgete vägede käest toonud. Samal soomusrongil oli Pihkvas lühikest aega teeninud kapten J. Roska (nüüdse nimega Orasmaa, kindralmajor ja Kaitseliidu ülem), kes sõitis soomusrongi otsima ja leidis selle 21. novembril Valga jaamas. Kapten Roska plaanitses soomusrongi sakslastelt väevõimuga üle võtta. Ülevõtmisel pidid kpt. Roskale abiks olema raudteetöölised. Oli kavatsus soomusrongile vedur ette haakida, kõrvaldada sakslaste rongivalve ja sõita soomusrongiga kiiresti Tallinna. Loomulik, et see kavatsus oli äärmiselt riskantne, sest võim ja järelevalve Valga—Tallinna raudteel oli alles täielikult sakslaste käes ja Saksa sõjaväe ešelonid alles algasid liikumist Tallinna ja Tartu poolt Valka. Oma kavatsuse teostamiseks kpt. Roska palus abi ka Valga Kaitseliidu ülemalt kapten A. Irvelt. Viimane teatas asjast Eesti Kaitseliidu ülemale järgmi-

selt: „Täna ilmus siia endise 1-se Eesti suurtüki-väe 5. patarei komander kapten Roska (nii nime-tab ta ennast) ja teadustas, et siin seista soomus-tatud rong — 7 vagunit, 2-he suurtüki, 1 kuuli-pilduja ja tarvilise laskemoonaga, mis väljavii-miseks määratud, soovi avaldades, et nimetatud rong meie Eesti riigi jaoks saaks üle võetud. Kas oleks soovitav katsuda seda rongi kinni pidada?“

Asi näis soomusrongi ülevõtmiseks päris kor-ras olevat, kuni raudteetöölised hakkasid järsku nõudma kapten Roskalt kirjalikku volitust rongi ülevõtmiseks ja Tallinna viimiseks. Kapten Roska sõitis viibimata Tallinna ja nõutas sõja-ministrilt vastava volikirja. Tema Valka tagasi jõudes selgus aga, et raudteelaste meeleolu on muutunud kommunistlikumaks. Nad avaldasid kategoorilisel kujul, et nad ei pea soomusrongi Eestile ülevõtmist õigeks, sest siis see rong hak-kaks ikkagi teotsema tööliste (vene enamlaste) vastu, mida töölised ei saa kiita heaks ega sel-lele kaasa aidata. Ka sakslased olid nagu paha aimates kõvendanud rongi valvet.

Niiviisi Eesti sõjaliste jõudude (Kaitseliidu) nõrkuse ja tööliste erilise meeleolu tõttu ei läi-nud korda hankida Eestile esimest soomusrongi.

Ka oli raskusi kohalike lätlastega, kes ei taht-nud alluda Eesti võimude korraldustele. Selle kohta K. Kornel kandis ette Kaitseliidu peastaa-bile:

„Valga lätlased on eestlaste peale hirmus viha-sed — Eesti Valga komissari ja linna kaitse-ülema nimetamise pärast. Nad ütlevad, et meie

talitavat nii, nagu oleks Valk täiesti Eesti linn. Kapten Irve päevakäsk, et Valgas joovastavate jookidega kaubelda ei tohi, on siiski nii palju mõjunud, et joogikohtade omanikud soldatite nõukogusse (saksa okupats. vägede) kaitset on läinud paluma. Nõukogud on lubanud neid niikaua talitada, kui nad siin on.“

Seega sakslased segasid end kapten Irve korraldustesse isegi niisugustes linna sisekorda puutuvates asjades, nagu seda oli alkoholsete jookide müügi keeld.

Valgas töötasid nii siis Eesti Ajut. Valitsuse sihtide vastu ja raskendasid Kaitseliidu ülema tööd: maalt lahkuvad Saksa väed, kohalikud lätlased ja kommunistlike kalduvustega linnaelanikud. Suurem osa elanikke aga oli ootaval seisukohal.

23. novembril andis kapten Irv Valga Kaitseliidu ülema kohusetäitmise üle K. Kornelile ja sõitis Tallinna ohvitseride reservi. Seal ta mõne päeva pärast astus meie esimesele soomusrongile.

2. Esimesed lahingud Soomusrong nr. 1.

Kui Eesti oli vabanemas Saksa okupatsioonivägede (õigemini invasioonivägede) surve alt, tõusis uus hädaoht ida poolt Nõukogude-Vene näol. 22. novembril tungisid enamlased kallale Narvale, kuid löödi seekord sakslaste poolt tagasi. Oli siiski selge, et sakslased panevad vene enamlastele vastu vaid niivõrra, kui võrra on vaja võita aega röövitud varade maalt väljavedamiseks. Enamlaste eesmärk oli, tungida

Eestisse otse sakslaste kannul, mitte andes meile aega vastupanu organiseerimiseks. Oli hädavajalik kiiresti organiseerida sõjalisi jõude, kes astuksid vastu vaenlasele ja tõkestaksid tema kiiret edasiliikumist. Selles olukorras sai energiline Kaitseliidu organiseerija, kaugesõidu-kapten J o h. P i t k a teada, et Tallinnas Telliskopli raudteeharul on nähtud midagi soomusrongitaolist, nimelt kaks platvormi suurtükkide jaoks ja mõned liivakottidega soomustatud vagunid. Kontrollides leiti, et kuuludus vastab tõele. Joh. Pitka sõitis leiuteatega ohvitseride reservi, kus leidis kaks maailmasõjaaegset sõpra-kaasvõitlejat — kapten K. P a r t s i ja kapten A. I r v e — murelikult arutamas, mis oleks võimalik teha kodu kaitseks. Teade soomustatud vagunite leidmisest rõõmustas tõelisi sõjamehi-isamaalasi. Joh. Pitka eestvõttel asuti viibimata soomusrongi formeerimisele. Suure vaevaga muretseti kuulipildujaid, püsse ja muud vajalikku varustist. Kapten Irv hakkas soomusrongi mehi registreerima. Tuli vabatahtlikke ohvitseri, üksikuid allohvitseri ja kooliõpilasi, kuid kõiki kaunis vähe. J. Pitka tõi nendele lisa 1. ratsapolgust. Saadi kokku 118 meest, nendest 34 ohvitseri. 30. novembril pärastlõunal võis rong sõita Virurindele. Kõrgema võimukandjana sõitis rongil kaasa kapten J. P i t k a, kes määras rongi komandandiks kapten K. P a r t s i ja komandandi vanemaks abiks kapten A. I r v e. 1. detsembril käis rong Kundas, kus mehed mererannal proovisid püsse, kas neist üldse on võimalik lasta.

29. novembril oli Narva langenud enamlaste

kätte. Meie 4. polgu osad olid taandumas. 2. detsembril oli meie soomusrongil esimene lahing Vaivara ja Auvere jaamade vahel, kuna rongi dessant pidas lahingut Vaivara mõisa pärast, kuhu vaenlane oli asunud.

Viru-rinde juhataja kindral A. Tõnisson andis käsu järgneval päeval pealetungimiseks. Pealetungi üksikasjalisema kava väljatöötamiseks tulid Jõhvi kokku kapten J. Pitka, kapten Parts, kapten Irv, polkovnik Seimann ja polk. Vahtramägi. Lepiti kokku, et 4. polk tungib Sillamäe ja soomusrong Vaivara jaama peale.

3. detsembri hommikul asus pealetungile ainult soomusrong. Teda toetas algul üks 5. polgu rood. Umbes 5 kilomeetrit enne Vaivara jaama jõudmist tulid läbi metsa ja soo esialgu keegi karjapoiss ja siis kaks Vaivara neiut, kes teatasid, et Vaivara jaamast Tapa poole esimese vahimaja kohal on raudtee punaste poolt purustatud. See teade oli oluline: sõideti ettevaatlikult, et rong ei jookseks rööbastest välja.

Kui jõuti purustatud teeosa lähedale ja asuti selle parandamisele, avas vaenlane eest ja kahelt poolt teed kuulipilduja- ja püssitule teeparandajate suunas. Suurem osa teeparandajaid valgus mööda raudteeäärset kraavi tagasi soomusrongile, kust varsti saadeti välja dessant kahele poole teed. Vaenlase tulistamisest hoolimata jäi kapten Irv paari mehega kohale ning jätkas tee parandamist. Oli tee parandatud, siis sõitis soomusrong viibimata ette ja toetas suurtüki- ja kuulipildujatulega Vaivara jaama rajooni vallutamist. Soomusrongi dessant tungis hoogsalt

Soomusrong nr. 1 mehi oma rongi kõrval.

— 1900/1905 —

peale, enamlased löödi välja Sõtke jõe kaldalt ja Vaivara jaamast.

Vaenlane jättis maha 7 langenut ja 4 kuulipildujat, 4 enamlast langesid vangi. Mõned kuulipildujad oli vaenlane kiiresti taandudes visanud Sõtke jõkke. Soomusrong oli võitnud lahingu, milleks tunduvalt aitas kaasa kapten Irve isiklik vaprus.

Vahepeal oli järelejäänud väikesearvuline 4. polgu osa taandunud, millega avanes vaenlasele tee soomusrongi seljataha. Vaenlane jätkas pealetungi ülekaalukate jõududega. Eestlased olid sunnitud järkjärgult taanduma.

Et soomusrong oli tehniliselt äärmiselt viletsas seisukorras: suurtükiplatvorm üsna lagunes, kuulipildujavagunid talvisel ajal ilma kusteta, soomustamiseks pandud liiv põrunud alla jne., siis käis rong osade kaupa Tallinnas remondis. Ühtlasi selgus suur vajadus teise soomusrongi järele.

Kui 10. detsembri õhtul Joh. Pitka ja kapten Parts sõitsid Tallinna teist soomusrongi formeerima, siis jäi Soomusrong nr. 1 ülemaks kapten Irv.

Soomusrongi koosseisus oli kaks suurtükiplatvormi, kaks kuulipildujavagunit, dessantvaguniteks seest liivakottidega soomustatud endised kaubavagunid, üks klassivagun ja soomustamata vedur rongi keskel. Rongi ehituse primitiivsuse tõttu suurtükid said lasta raudtee suunast kõrvale vaid üsna väikese nurga all. Soomusrongi tegevust kapten Irv juhatas harilikult kuulipildujavagunist, kuhu ta ronis vagunikatuse ääre

all oleva luugi kaudu. Soomusrongi esialgse väljasõidu puhul asus kpt. Irv samas kuulipildujavagunis. Selles vagunis asunud kuulipildur-allohvitser kirjeldab oma sõjamälestusis, et lahingu ajal seisnud kapten Irv alati, pea vagunist väljas, vaadelnud lahingukäiku ja teinud kas isiklikult või telefoni kaudu vajalikke korraldusi rongi liikumiseks, tule avamiseks jne. Samas nähti teda tegemas ülestähendusi taskuraamatusse. Seejuures torkas teravalt silma Irve äärmiselt suur endavalitsemine ja külma-veresus lahinguis.

13. detsembril sõitis Soomusrong nr. 1 kapten Irve juhatusel Kabalast Narva suunas. Varsti õnnestus võtta vangi paar punakaartlast, kellelt saadi teada, et vaenlase suuremad väeosad (üks pataljon) on liikunud, esialgu raudteest eemale hoidudes, Rakvere suunas, et kaugemal soomusrongi seljataga purustada mõnda silda ja raudteed. Saadud teate kontrollimiseks saatis kapten Irv kolmemehelise piilkonna lõuna poole raudteed. Ohvitseride ja vabatahtlike komando, kelle vagun eelmisel ööl rongiosade kokkupõrke juures täiesti purunes, ja 4. polgu läbikäijate komando jättis Irv Kabala jaama, ise aga sõitis soomusrongiga tagasi Vaeküla suunas. Jõudnud soomusrongiga üle Kunda jõe metsa vahele, nähti raudteel salka punaväelasi, kes asusid parajasti teed purustama. Kapten Irv tegi korralduse, sõita kiiresti vaenlase keskele. Varsti avati metsast kahelt poolt teed soomusrongi pihta püssituli ja teele kogunenud vaenlase salk põgenes rongi lähenemisel metsa.

Rongilt vastati kuulipilduja- ja püssitulega, suurtükk aga ei saanud platvormi primitiivsuse tõttu kõrvale tulistada. Irv aeglustas rongi liikumist ja saatis dessandi maha, kes pidi liikuma kahel pool raudteed Vaeküla suunas. Vaenlane löödi raudteest eemale metsa.

Kui enamlastel oleks õnnestunud purustada suur sild Kunda jõel ja raudtee, siis oleks meie soomusrong tõenäoselt jäänud vaenlase kätte.

Õhtu eel sõitis kapten Irv tagasi Kabala poole ja võttis rongile Kabalasse jäetud meeskonna, kes vahepeal oli löönud ägeda lahingu nendele seljataha Nõmmiste küla juurde tulnud vaenlase rooduga.

Paar päeva hiljemini (15. detsembril) samas Vaeküla metsas (lääne pool Kunda jõge) Soomusrong nr. 1 kapten Irve juhatusel purustas punaste madruste salga, võttes 4 vangi ja saades sõjasaagiks 4 kuulipildujat, hulga püsse, padruneid ja madruste seljakotte. Lahingu ajal sai kapten Irv oma luurajate kaudu teate, et punased on surunud meie lõuna pool raudteed asuva 5. polgu tagasi ja ähvardavad jõuda välja kaugele meie soomusrongi seljataha. Irv kogus viibimata oma vaenlast taga ajava dessantosa rongile, ja otsekohe pärast hästiõnnestunud lahingut algas soomusrongi sõit tagasi. Mõnekilomeetrise sõidu järel märgati enamlaste pikki, hõredaid kolonne lähenemas Rägavere mõisale. Nende pihta avati Irve korraldusel äge kuulipildujatuli. Kauge maa tõttu polnud aga vaenlasel suuremaid kaotusi; ta tõmbus raudteest

veelgi eemale ja jätkas liikumist varjatult. Rakvere saatus näis olevat otsustatud.

Väärrib märkimist, et ülalkirjeldatud lahing Vaeküla metsas ja Vaivara jaama vallutamine 3. detsembril olid tolle ajani ainsad meie kaitseväeosade poolt teostatud pealetungi-retked. Üldiselt aga jätkus meie vägede järkjärguline taandumine kuni aasta lõpuni.

Jõulupühade eelpäevil kaitsesid meie soomusrongid, mida 23. detsembrist alates oli kolm, Tapa raudteesõlme. Eriti ägedaks muutus punaste suurtükituli Tapa pihta jõulu-laupäeval. Selle kohta loeme kapten Irve päevikust 24. dets. 1918. a. muu seas:

„... Öö jooksul olid nad oma patareid tublisti lähemale vedanud ja võtsid Tapa aleviku risttule alla, kiirtule granaate ja šrapnelle külva-tes. Vaenlasel oli vaatepunkt vist kuhugi mäe või mõne muu kõrge koha peale üles seatud, sest kuulid langesid otse jaama ja üldse raudtee liini peale. Paar šrapnelli on otse jaamahoone pihta trehvanud ja mõned aknad purustanud, kuna katuses ja seintes on suured augud. Üks granaat on veehoone kohal liinile langenud ja roopa küljest suure tüki välja viinud. Suurtüki-ohvitseri tõenduse järele on vaenlasel vähemalt kaks patareid: üks paremal ja teine pahe- mal raudteest, ja õhtu eel tekkinud kolmas veel juurde. Meie suurtükk andis ka mõnikümmend pauku vaenlase patarei sihis, siis tõmbasime rongi tagasi veepumba hooneni, kust kümme- kond pauku veel tehti ja siis sõitsime jaama ette. Vahepeal jäi vaenlase suurtükituli koguni

vait, mis mitmesugused arvamised esile tõi, nagu sügav ümberhaaramine jne. . . . Peale lõunat avas pahempoolne vaenlase patarei jällegi tule alevi peale, vist mõttega rongi trehvata. Esiteks oli nende lennak kaugele pahemale, kuid pikapeale hakkasid nad otse rongi pihta sadama ja killud lendasid otse vastu rongi. Tuli jälle tahapoole liikuma hakata, sest vaenlase tuli oleks hea korrekterimise tõttu võinud rongi hävitada. Liikumise juures Lehtse poole sadas ühtesoodu vaenlase suurtükikuule otse raudteed pidi, ainult mõnikümmend sammu rongist kõrval lõhkedes. Meie suurtükk vastas ja meie sõitsime pimedas tulekul Lehtsesse. Kogu päev möllas tuul ja sellega tuisk, mis kuhugi kaugemale vaadet ei võimaldanud. Kuid vaenlase hea trehvamine laseb oletada spionaaži alusel korraldatud vaatlemist alevis . . .

Õhtu eel tahtsin veel Rakvere poole sõita, kuid punaste patareide risttuli oli jaamas nii trehvav, et ma rongi edasiminekuks riskeerida ei tohtinud, siis andsin käsu tagasi tõmmata. Tuli saatis samuti rongi kõik aeg, umbes 2 versta, nii et imestada või õnneks lugeda tuleb meie rongi terveksjäämist. Mina sain ühe killuga mööda külge kergelt . . .“

Sama päeva tegevust kirjeldab üks soomusrongi ohvitseri¹:

„Rong seisab Tapa vaksali ees. Vaenlasel on raske patarei Torma külas mäe peal . . . Pommi-

¹ Ed. Laaman, Soomusrongide diviis Vabadussõjas I, lk. 43.

tab ägedalt. Meie vaikime suuremalt jaolt, või vastame harva. Ei ulata vist. Pommid kukuvad jaama ette raudteele; üks pomm külvab kildudega vagunid üle. Sõdurid lähevad ärevaks: „Mis me seisame siin, see on rongi hävitamine.“ Saadavad 5—6 meest Irve juurde, et rong tagasi tõmmataks. Rahulikult, ilma ühegi ärritusega, kuid kindlalt vastab Irv: „Mina tean, kunas rong tagasi tõmmata.“

See oli käsk, mida täitmata jätta ei saadud. Ja kui siis minutit 5 Irv, kes seni rahulikult rongi kõrval käinud, rongile astus ja tagasikäigu andis, siis tundsid ka sõdurid seda kaljut, mida ei löhu ükski punaste pomm. See kindel vaim, mis niiviisi sõduritesse istutati, elas ka alati pärast rongis edasi... Pärastpoole ei tea ma ühtki juhtumist, kus sõdurid oleks Irve juures kunagi kahelnud...“

A. Irve päevikust lugesime, et vastase ägeda suurtükitle tõttu ta ei tohtinud riskeerida soomusrongi edasiminekinga. Kuid ennast Irv seejuures ei hoidnud. Soomusrongi tolelaegne telefonist A. Telliskivi kirjeldab seda järgmiselt¹:

„Jõulu-laupäeval pärast lõunat, Tapa maha-jätmise järele, seisis meie soomusrong Tapa jaama Lehtse poolse semafori kohal. Rongiülemal kapten Irvel tuli vajadus Tallinnaga kõneleda. Vaenlane hoidis Tapa jaama ägeda suurtükitle all. Telefoniaparaadid olid juba varemalt jaamast ära korjatud. Kapten Irv käsutas mind ühte aparaati kaasa võtma ja temaga ühes

¹ „Sõdur“ 1935, lk. 268.

jaama tulema. Liikusime keset raudteed märklaudadena. Minu tähenduse peale, et võime saada pihta, vastas Irv, et granaadi eest ei maksa joosta, sest sinna see just langevatki, kus arvad end kõige kindlamini varjul olevat. Jõudsime imekombel puutumatuks jaama. Ühendasin aparaadi ning lõin sideme Tallinnaga. Kapten Irv hakkas kõnelema. Kõne ajal langesid paar mürsku otse jaama hoonesse. Seepuhul kapten Irv ütles rahulikult oma kõnekaaslasele Tallinna: „Kuulete nüüd isegi telefoni kaudu, misugune laul siin lahti“.

Paar soomusrongi meest jooksis jaama vaatama, kas meie pole viga saanud, ja soovitas kiiresti jaamast lahkuda. Irv lõpetas siiski oma telefonikõne ja seejärel vaatas veel jaamas järele, kas midagi väärtuslikku pole maha jäetud.“

Jõulude ajal soomusrongid ei pidanud pühi, vaid olid järjest tegevuses: suurtükid paukusid, dessantmeeskond käis luurel ja oli valvekorras. Meeldivaks vahelduseks oli vaid see, et pühade puhul anti paremat toitu — tanguputru rasvaga, vorsti ja nisuleiba. Peale selle oli Tallinnast saadetud kodukaitsejaile väikesi kotikesi kingitustega. Paar tundi rongiga Aegviidu jaamas seistes said kapten Irv ja suurem osa rongi meeskonda pühade puhul ka nägu ja käsi pesta.

25. detsembril ilmus „Soomusrongide ülemjuhataja päevakäsk nr. 1“, millega tehti teatavaks, et soomusrongide üldjuhiks on määratud kapten K. Parts. Varemini allusid rongiülemad vahetult rindeülemale.

Soomusrong nr. 1 sai ratsapolgust mehi (ilma

hobusteta) täienduseks. Irv kirjutas selle kohta (päevik 26. XII 1918): „Meie rong sai 40 meest juurde. Seega on komando 170 meest. Juurdetulnud noortele ütlesin paar sõna, ja nimelt, et nende eeltulejad ratsa polgust on tublid mehed, kellest aina kiitvalt võin rääkida ja loodan, et nemad esimestest taha ei jää ja kutsusin soovijaid luurajate komandosse astuma.“

Aasta lõpul olid kapten Irvele alluval rongil järgmised allühikud: 1) patarei (ülemaks leitnant R. Sabolotnõi), 2) 1. kuulipildurite komando (lipnik R. Tiilmann), 3) 2. kuulipildurite komando (staabikapten H. Raudsepp), 4) ratsaväe-komando, hiljem dessantrood (staabikapten Ratassepp), 5) kapten Kohki ehk vabatahtlikkude komando (lipnik P. Villemi), 6) jalaluurajate komando (lipnik J. Raudsepp) ja 7) tehniline komando (lipnik O. Dreher).

3. Tapa mahajätmine. Lehtse lahing.

28. detsembri õhtul peeti kapten Irve juhatusel sõjanõu Tapa vallutamiseks. See sündis järgmiselt.

Kapten Irv, kes asus nüüd IV klassi vaguni alumisel korral, kutsus rongi allühikute ülemad enda juurde nõupidamisele ning korralduste saamiseks. Irve kui rongiülema magamiskoha vagunivahe teise korra lavatsid olid lastud alla. Samas kõrval, teise korra lavatsil asusid (magasid) ühel pool leitnant Sabolotnõi, staabikapten Ratassepp ja lipnik Tiilmann, teisel pool leitnant Susi ja lipnik Villemi. Et

teistest vagunitest kutsutud ohvitserid seisid all kapten Irve kohal, siis ülalnimetatud ohvitserid ruumi kitsikuse tõttu ei tulnudki oma asemeilt maha, vaid ulatasid ainult pead üle vagunivahe serva rongiülema poole.

Kapten Irv tegi teatavaks soomusrongide üldise tegevuskava Tapa vallutamiseks. Oma otsuse selleks Irv on märkinud päevikusse järgmiselt:

„Tapa peab nii-kui-nii võetud saama — muidu hakkavad punased oma äravõitmatusest undki nägema. Kuigi jalaväe nõrkuse tõttu võetud positsioone kinni pidada ei suudeta, aga juba moraalse mõju pärast peab vaenlasele hoobi andma. See on meie üleüldine arvamine... Meeleolu on kaunis elev. Kõik naeravad ja räägivad „kerenskitest“, mida punastel aršinate viisi taskutes puhata. Suurtüki ohvitser määrab isegi komando, kes äravõetud punaste suurtükkidest nende endistele isandatele tuld hakkavad sülitama.“

Öö jooksul aga muutus olukord kavatsuse läbiviimiseks raskemaks, sest vaenlane võttis enda alla Lehtse mõisa, mis oli seni 5. polgu osade käes.

Pärast keskööd sõitsid soomusrongid Lehtse jaamast Tapa poole, kavatsusega parandada vaikselt enamlaste poolt purustatud raudtee ja siis ootamatu retkega vallutada Tapa. Asi ei läinud aga nii libedasti: enamlased olid purustanud raudtee väga mitmes kohas ning seepärast ei jõutud isegi suurima hoolega töötades valge

tulekuks teeparandusega lõpule. Irv kirjeldab seda rongil ootelolekut kujukalt:

„Ahjude kütmine sai lõpetatud, et sädemete väljalendu ei oleks. Samuti said ka kõik tuled vagunites kustutatud. Kõik oli nii ootev ja nagu nõiutud lossis. Pimedates vagunites kükitasid mehed valmis sõjariistus ja tukkusid või heitsid rõõmsalt nalja. Ei tundunud sugugi, et asud soomusrongil, mis mõne silmapilgu pärast vaenlase keskele tormab, ja et need mustavad kogud pole mitte lõbusad reisijad kupees, keda elektri rikkimine silmapilguks pimedusse jätnud, vaid sõjamehed, kes nii palju kordi eluga riskeerinud ja kes praegugi ei kohku kartmatult surmale silma vaatamast.“ (Päevik 29. XII 1918.)

Hommik jõudis kätte. Selgus, et pole enam mingit lootust vallutada Tapat vaenlasele ootamatult, — ettevõttest tuli loobuda. Kapten Irv ja Soomusrong nr. 2 ülem staabikapten Paulus otsustasid siiski mitte sõita tagasi ilma lahinguta, vaid vallutada raudteest vasakul olevad mõisad. Kapten Irv viis isiklikult oma dessandi Lehtse mõisa peale. Meeste meeleolu, mis Tapa operatsiooni nurjamineku tõttu oli muutunud kaunis tusaseks, muutus jälle elavaks ning lootuslikult rõõmsaks. Irv viis oma dessandi Lehtse mõisa peale kirdest haaravalt, jättes otse läänest mõisa peale tungima vaid vabatahtlike komando. Kapten Irv kirjeldab seda lahingut:

„Kui meie dessandi pahem tiib juba põhjaõhtu poolses küljes metsast välja tuli ja mõisa poole hakkas liikuma, nägid seda ka punased ja kohe algas mõisas liikumine edasi-tagasi ja

kohe hakkas sealt kuulipilduja meie peale laskma. Ma andsin märgu üleüldiseks tormijooksuks ja meie ahelikud tormasid üle välja hooga mõisa peale. Suurepärane pilt avanes. Kummardamatult nagu manöövril jooksid mehed üksteisest ette püüdes mõisa peale. Mõni üksik suutis paugu teha. Punased löid kokkuma ja, nagu metsloomad jahimehe eest, algasid nad jooksu Annenhofi peale. Esmalt jooksis väike salgake, vist vahisalk, ja siis mõnekümneheline suurem salk — madrused. Meie jatkasime tagaajamist. Ühe kuulipilduja, vist eile 5. polgu poolt maha jäetud, viskasid punased maha, lukkusid ära võttes. Meie pahem tiib, kes neil järjest kannul oli, jõudis ka varsti Annenhofi juurde välja. Siin oli punastel mitu kuulipildujat üles seatud. Sai antud suurtükile rake-tiga märku tule avamiseks¹, mis ka sündis. Esimene šrapnell lendas üle meie, punasteni mitte ulatades. Äkitselt hakkasid ka punased rakette üles laskma, ja just meie märkide segamiseks. Meie suurtüki viis see koguni eksitusse ja järgmised paugud tabasid juba meid ennast. Siis jäi laskmine vait.

Meie paremal tiival tekkis segadus. Teise rongi komando, kes Annenhofi juures tulega vastu võeti, jooksis mitmele poole segamini ja sünnitas ka meie seas segadust. Võimata oli tunda, kes omad, kes punased². Raske oli ka

¹ Tol ajal meil puudusid võimalused telefoniside loomiseks väljaspool rongi. P. V.

² Nii meil kui ka punaväelastel puudus vormirõivastis. Oma soomusronglasi tundsimet vaid läheda maa pealt. P. V.

aru saada, kes ja kust laskmine. Vabatahtlikkude komando, kes parema tiiva peal edasi tungis, kaotas sideme oma peajõududega ja hakkas pahemale poole tõmbuma, et ühineda omadega. Äkki algas äge tuli pea igast küljest ja eespool ilmusid võsastikust metsa sinelites ja kasukat esimesed soldatid, kes komandole eesti keeles karjusid, et sealt lüüs (kerge kuulipilduja) toodaks. Tekkis kohe arvamine, et need kindlasti omad on. Hakati rääkima ja kisama märgusõnadega, püüdes ära näidata, et nad mitte ei laseks. Kõige selle peale vaatamata jätkati tule andmist. Et paugud ja kuulide vingumine jaapani omad paistsid olevat, ei julgenud meie omad sinna poole tuld anda. Et meil siin juba kaotused hakkasid tekkima, lipnik Soon raskesti haavatud¹, leitnant Arak ja üks alamohvitser kergemini haavatud, oli võimata Annenhofi peale tormijooksu jätkata. Ka ei lubanud seda parema tiiva segadus ja igasugune signaalide tarvitamise võimatus. Sealt Lehtse jõudes tulid kõik tuttavad vastu, rääkides, et minu pärast olla väga kardetud ja mind kadunuks loetud.“ (Päevik 29. XII 1918.)

Soomusrong nr. 1 oma puuduliku ehituse ja alatise tegevuse tagajärjel vajab hädapärast remonti. Kaptan Irv kirjeldas oma rongi seisukorda:

„Meie rong on võimatus seisukorras. Suurtüki platvorm on niivõrd rikkes, et suurtükk kõrvale lasta ei saa. Võib seda ainult otse teha

¹ Suri teel haiglasse. P. V.

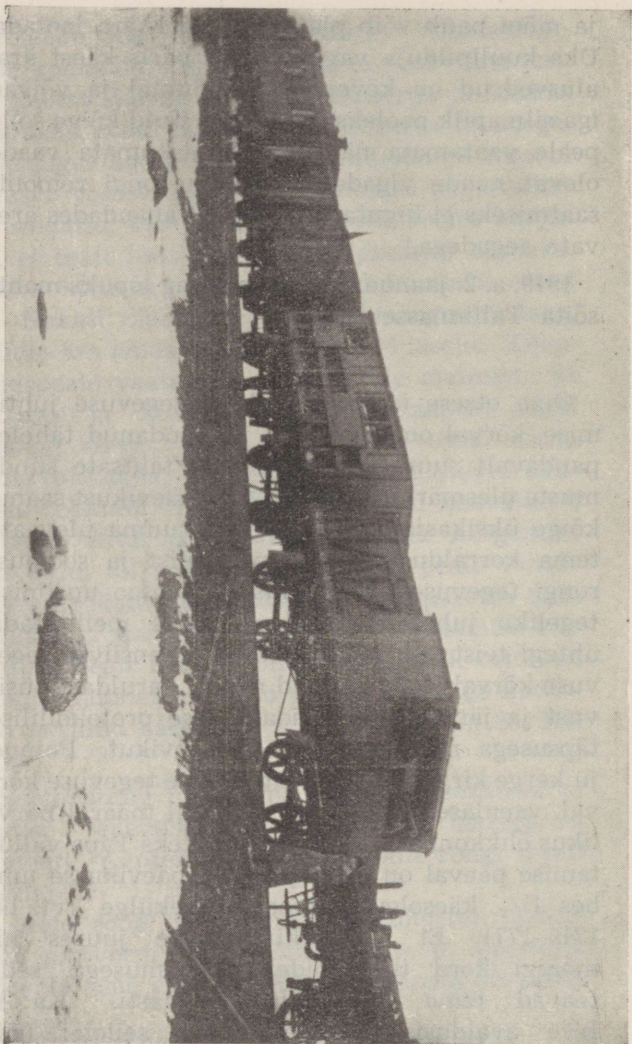
ja mõni pauk võib platvormi päris ära laotada. Üks kuulipilduja vagun on ka päris käest ära: alusvedrud on kõveraks paendunud ja võivad iga silmapilk pooleks murduda. Kuid kõige selle peale vaatamata näib staabil uskumata vaade olevat nende vigade kohta. Ja rongi remonti saatmiseks ei liigutata sõrmegi, vabandades ärevate aegadega.“

1919. a. 2. jaanuari õhtul sai rong lõpuks mahti sõita Tallinnasse remonti.

*

Oma otsese ülesande, lahingutegevuse juhtimise, kõrval on kapten Irv pühendanud tähelepandavalt suurt hoolt tolle aja tähtsate sündmuste ülesmärkimisele. A. Irve päevikust saame kõige üksikasjalisema ning tõetruuma ülevaate tema korraldusist, tähelepanekuist ja soomusrongi tegevusest. Vabadussõja ajaloo uurimise tegeliku juhataja tõendusel pole meil teada ühtegi teist sõjameest, kes nii intensiivse tegevuse kõrval oleks leidnud mahti, haruldast püsivust ja järjekindlust pidada otse protokollilise täpsusega ning usutavusega päevikut. Polnud ju kerge kirjutada muu intensiivse tegevuse kõrval, vaenlase kuulide all, teataval määral närvlikus õhkkonnas, eriti öösiti. Näiteks Tapa vallutamise päeval on ta kirjutanud päevikusse umbes 4¹/₂ käesoleva raamatu lehekülge (vt. lk. 171—177). Et Irvel kirjutamise juures nii mõnigi kord tuli võidelda väsimusega, seda teavad tema kaasvõitlejad hästi. Ka A. Irve avaldusist leiame viiteid sellele: näi-

Soomustrong nr. 1 1919. a. jaanuari algul.

teks: „Seal paugutas meie suurtükimees unega võideldes, nagu mina praegu...“ (Päevik 26. XII 1918.)

Teame, et A. Irv pidas päevikut juba noorpõlvest saadik, kui selleks aga vähegi aega jätkus. Maailmasõja ajal kirjutas Irv väga tihti pikki kirju kodustele, kuid Vabadussõjas sai ta ohverdada selleks hoopis vähe aega.

Iseloomustavalt optimistlikud ja veelgi intensiivsemale tegevusele virgutavad olid kapten Irve kirjutatud õnnesoovid oma meeskonnale jõulude ja uusaasta puhul. Näiteks Tapa mahaajamise järel kirjutas Irv (käskkiri nr. 11 EKL soomusrongile nr. 1 — 25. dets. 1918. a., Lehtses):

„Soovin kõigile Eesti soomusrongi Nr. 1 liikmetele keset ülejõukäivat võitlust rõõmsaid ja häid pühi, sest Isamaa hüüd, mille vaimustav kutse meid oma kodudest võitlusele kogunud, julgustab ka nüüd meid rõõmsad olema. Eesti vabadusvõitluses iseseisvuse eest on hiilgavam osa teie päralt. Oma väsimata kangelasgedega olete teie Eesti lipu uhkelt kõrgel hoidnud ja kriitilistel silmapilkudel nõrkevaid kaasvõitlejaid ergutanud. Loodan, et ka tulevikus meie soomusrong Vaba Eesti lipu kandjaks jääb ja vaenlane tema Lembitu käsivarre tubliduse ees peab taganema.

Komandode ülemaid käsen seda käsukirja oma meestele ette lugeda.

Soomusrongi komandant
kapten Irv.“

Ka tookordne sõjaminister on saanud optimistlikuma uusaasta-telegrammi kapten Irvelt, mis on avaldatud Sõjaministeeriumi 1919. a. päevakäsus nr. 1 paragrahv esimeses esimesena ja kõlab järgmiselt:

„Soomusrong Nr. 1 soovib Teile, oma kõrgemale käskijale, aastate vahetusel õnne ja edukast uut aastat. — Mis vana aasta kibedat kodumaale toonud, parandagu uus aasta. Toogu ta Teile laiad võimalused täita vastutusrikast kohust isamaa vastu. Viigu võidule meie väed ja vabastagu kodumaa.

Rongi komendant
kapten Irv.“

Edasi loeme samas päevakäsus:

„Minu poolt sai järgmine vastus antud:

Viru väerind. Soomusrong Nr. 1.

Täna õnnesoovi eest. Soomusrong Nr. 1 on oma kohust Isamaa kaitsmisel juba sõja algusest üles näidanud, olles julgustuseks ja toeks oma vägedele ja hirmuks vaenlasele. Usun, et vaprate isamaakaitsjate jõud ka uuel aastal ei raage. Soovin selleks kõige paremat õnne ja edu.

Sõjaminister K. Päts.“

Uuel aastal algaski meie pealetung, kusjuures kapten Irve juhatusel olev soomusrong teot- ses esirinnas suure aktiivsusega.

4. Pealetungi algus. (1. ja 2. lüpe)

Öö-päeva jooksul tehti Soomusrong nr. 1 ainult kõige hädavajalikum remont. Rindel 1919. a. 4. jaanuari hommikul valitseva raske seisukorra tõttu sõitis rong Tallinnast otsekohe välja.

Sõita tuli suure ettevaatusega, sest oli kuuldu, et kohalikud enamlased kavatsevad purustada raudteed soomusrongi liinile sõidu takistamiseks. Keskpäeva paiku rong kapten Irve juhatusel jõudis Kehra jaama, kus sel ajal seisis 1. diviisi ning ühtlasi Viru-rinde staap. Kapten Irvele teadustati rinde staabist ja ka telefoni kaudu eesliinilt, et vaenlane tungib kiiresti edasi raudtee suunas ja võib varsti saada ohtlikuks Kehra jaamale. Ees meie soomusrongi polnud, sest Soomusrong nr. 2 oli sõitnud Raasikule vedurile vett võtma. Kapten Irv sõitis viivitamata oma rongiga välja. Varsti liikus vastu kaitseliitlasi ja üksikuid jalaväelasi, kes seletasid, et punaseid olevat pealetungil nii rohkel arvul, et neile ei suudeta vastu panna. Kapten Irv, kes seisis esimesel suurtükiplatvormil, vastas: „Eks me vaata!“ Rong sõitis edasi. Kui jõuti Kehrast ligi viie kilomeetri kaugusel asetseva raudteevahimaja nr. 87 (nüüd nr. 149) kohal oleva metsavahelise lagendikuni, märgati punakaartlaste trobikondi väljumast metsast ja liikumas Kehra suunas. Otsekohe avati vaenlase pihta suurtüki- ja kuulipildujatuli, samal ajal tormas Irve käsul dessantvagunite kitsastest ustest ühekaupa mehi, kes söötsid üle lagendiku vaenlasele kallale. Minuti kümne pärast

(kell 2 p. 1.) olid punased laiali pillatud. Algas põgenejate jälitamine metsas. Soomusrong liikus pikkamisi edasi, peatudes aegajalt ja tulistades vaenlase suunas. Metsas langes mitukümmend punakaartlast, ülejäänud jooksid kabu- hirmus Aegviidu poole. On selgesti pilt silmade ees, kuidas kõige ägedama jälitamise momen- dil kapten Irv jooksis üksi raudtee poolt ja hõik- kas juba eemalt: „Ärge tapke kõiki, võtke mõni vangi!“ A. Irv tahtis saada vangidelt andmeid vaenlase kohta. Jätsimegi ellu ühe siniste püks- tega ja ohvitseri võõrihmaga punakaartlase, kes samuti kui mitmed teisedki simuleeris langenut ja tahtis pääseda sel moel. Mees osutus 15. Tartu kommunistliku polgu 7. roodu komandö- riks ja oli kergesti haavatud. Soomusrong jät- kas vaenlase tagaajamist pimedada tulekuni. Sel- gus, et meie vastas, paremal pool raudteed, oli olnud kolm enamlaste roodu. Peale nende oli liikunud Kehra suunas, põhja pool raudteed metsa mööda kolonn enamlasi, kes olid jõudnud lahingu alguseks soomusrongi asukohast isegi Kehra poole, kuid nad on, kuuldes äärmiselt ägedat tulistamist tagapool ja selle kandumist järjest Aegviidu poole, valgunud kiiresti tagasi. Enamlaste esimeseks ülesandeks olnud Kehra jaama vallutamine.

Kapten Irve soomusrongi võidukas pealetung anti kohe teada üle kogu rinde.

Rinde staabiülem telegrafeeris üksikasjaliselt Kehra lahingu käigust Tallinnasse ja lõpetas telegrammi järgmiselt:

„Kapten Irv ja kõik garnison tõendab, et nii

Kehra lahing 4. I 1919. Soomusrongi dessant tungib hoogsalt peale.
(Kõik lahingumaalingud B. Korolev'ilt.)

hiilgavat operatsiooni rongil veel ei ole olnud. Mehed töötasid kõrgemal kiitusest: mitu korda rohkemaarvulisele vaenlasele tormati maruhoona peale. Teistes väerinnaosades läks päev vaikselt mööda, ainult Valküla peale viskas vaenlase patarei mõned šrapnellid ja granaadid välja.“

Kui enamlastel oleks õnnestunud tungida edasi ja metsade kaudu varjatult jõuda Kehra jaama taha, siis oleks diviisi (ühtlasi rinde) staap pidanud taanduma Kehra jaamast Raasikule. Kuidas see oleks mõjustanud Tallinna meeolelu, selle kohta kirjutab kindral A. Tõnisson oma sõjamälestusis:

„Mulle tehti teatavaks, et Tallinna töölised otsustanud relvadega viibimata välja astuda, kui diviisi staap Raasiku jaama taganeb, ja rindele seljatagant kallale tungida.“¹

5. polgu seisukorda aitas tunduvalt parandada asjaolu, et järgneva päeva hommikupoolel jõudis Kehrast 15 kilomeetrit eemal asetseva Vetla juurde kapten Irve soomusrongilt saadetud desantsalk, kelle energilisel toetusel 5. polk asus veel samal päeval pealetungile.

Kehra ehk Mustjõe lahing avaldas teataval määral mõju isegi Lõunarindel teotsevate vägede meeolellu. Lõunarinde juhataja (2. diviisi ülem) koostas sama 4. jaanuari hilisõhtul pealetungikäsu 2. diviisile. Selle esimene punkt on sõnastatud järgmiselt:

„Mere rannal meie väeosade seisukord muut-

¹ „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ II, lk. 28.

mata. Tapa sihil 4 jaanuaril umbes kell 14 oli meie soomusrongil kapten Irve juhatusel lääne pool Mustajõe kokkupõrge kolme Tartu punase polgu rooduga. Enamlastel tuli see kokkupõrge ootamatult, nii et vaenlase keskel suure paanika sünnitas ja mehed laiali jooksid. Meie dessandi mehed leidsid peale seda üle 50 vaenlase surnukeha. Sõjasaagiks langes meie kätte hulk püsse.“

Tolleaegne Viru-rinde juhataja kirjutab Kehra lahingu tähtsuse kohta (kiri 19. VII 1933):

„Kehra lahing on esimene võidukas pealetungilahing Vabadussõjas. Selle lahinguga algas uus ajajärk vabadusvõitluses. Algas meie võidukäik, mis viis meid hiilgava Tartu rahuni ja iseseisvuse kindlustamiseni.“

Ülemjuhataja kindral Laidoner on juhtinud tähelepanu Kehra lahingukoha tähistamise vajadusele nähtava märgiga. Ta avaldas Vabaduse Risti Ühenduse volinikkudekogu koosolekul (protokoll 12. III 1933) muu seas järgmist:

„Ei ole veel ära märgitud sündmus, kus pärast minu poolt antud käsku — jääda seisma — teostus esimene soomusrongi rünnak. Oleks soovitatav, et ka see leiaks äramärkimist.“

Kehra lahingu järel ei avaldanud vaenlane raudtee suunas mitmel päeval tõsisemat vastupanu, mispärast juba 6. jaanuari õhtuks läks soomusrongidel korda teostada sissemurre raudtee suunas 20 kilomeetri sügavusse. Kapten Irve soomusrongil, mis liikus kõige ees, õnnestus 6. jaanuari ennelõunal saada Jäneda küla juures sõjasaagiks täiesti korras vaenlase patarei ja kaks koormat meile väga vajalikku sidemater-

jali (telefoniaparaate ja välikaablit). Sõjasaa-
giks saadud sidevarustisest jättis kapten Irv
omale rongile ainult hädavajaliku, muu aga las-
kis ta mõni päev hiljemini anda jalaväeosadele.
Jäneda juures langes vangi ka punaste patarei-
ülem.

Enamlaste patarei vallutamine Soomusrong nr. 1
kaitseväelaste poolt Jäneda külas 6. I 1919.

Jäneda jaamale lähenedes märgati soomus-
rongilt Jäneda mõisa kohal vaenlase ratsanikku,
keda hakati kohe tulistama. Seepeale tekkis
paremal ees asetsevas Jäneda külas suur liiku-
mine: ratsa ja jala tormasid sealt punakaartla-
sed välja eemaloleva metsa poole. Irve korral-
dusel avati nende pihta viibimatult suurtüki-
ja kuulipildujatuli. Ühtlasi tegi kapten Irv oma
abile (leitn. Neps'ile) ülesandeks, tungida des-
sandiga Jäneda küla peale. Leitnant Neps aga

ei mallanud oodata, kuni kogu dessant väljub kitsaste uste kaudu vagunitest ja asub lahingukorda, vaid jooksis kohe ühe ohvitseri ja vabatahtlik Harald Lipand'i saatel (langes 18. II 1919) küla peale ja vallutas kerge vaevaga patarei. Säärase ettejooksmise eest saadi aga kapten Irve käest noomida ja hoiatus, et edaspidi tuleb täita antud korraldusi täpsalt ning mitte tormata vaenlase peale nii uisapäisa.

Vaenlaselt võetud patareist Irve rongi patareid ülem pommitas heade tagajärgedega Rägavere mõisa, kus pidi asuma vaenlase raskepatarei. Seejärel läks õhtu eel soomusrongide nr. 1 ja nr. 3 ühendatud dessant Rägavere mõisa peale ja sai sealt sõjasaagiks ühe raskesuurtüki.

Seega kapten Irve soomusrong sai Vabadussõjas esimesena vaenlase käest sõjasaagiks täiesti korras patarei, mis asjaolul oli peale meelevõimulise mõjuavalduse meie sõjaväkke ja tagalasse ka suur tegelik väärtus, sest suurtükide järele oli meil tol ajal äärmiselt vajadus, — iga suurtükk oli mitte kullaga, vaid inimeludega üles kaalutav.

Samal ajal õnnestus Soomusrong nr. 1 telefonistil ja kapten Irveld raudtee telefonijuhtmete kaudu kuulata pealt vaenlase kõnet. Kapten Irv kirjutab selle kohta:

„Niipea kui meie aparaat sai telegraafi traadiga ühendatud, kuuldus sealt venekeelne kõne — enamlaste side käis ka neidsamu traate mööda. Rääkisid pataljoni ja brigaadi ülem: kõik nurjas, seisukord hirmus raske, mehi on võimatu paigal hoida. Küsisid, kus patarei —

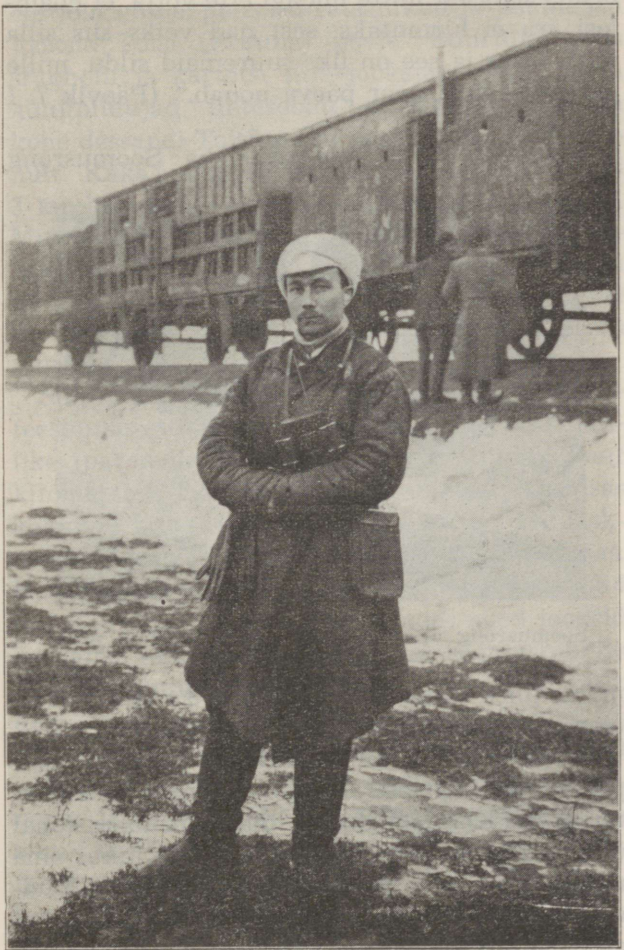
vist valgete kätte jäänud. Tahtsid korraldada vastupanekut Lehtse liinil, aga et soldateid siin kinni pidada ei suudetavat, kästi taganeda Tapa peale. Nii kui käsk anti, kadusid kõik kõned. Enne käsutati küll veel paigal seista: tulla 47. polk Rakverest abiks ja ka soomusrong jõuda homme kohale. Aga ei aidanud — hirm ja segadus oli meestel nii suur, et lippama pistsid.“ (Päevik 6. I 1919.)

Samal õhtul Lehtset vallutada soomusrongidel polnud võimalik, sest ees oli purustatud raudteesild, mille parandamise materjal lõppes otsa.

Meie soomusronglaste meeleolu kohta märgib kapten Irv 6. jaan. lõuna paiku kirjutatud ettekandes muu seas: „Meeste meeleolu on ülihea, mis Aegviidust välja sõites selle läbi palju tõusis, et punased öösi nõnda on jooksnud, et isegi tuhvlid, kuued ja vestid raudtee äärde maha pillanud olid.“

Järgneva päeva hommikul tulid soomusrongile „Päevalehe“ kaastööline ja fotograaf Parikas. Tehti soomusrongist ja meeskonnast ülesvõtteid. Ühel ülesvõttel näeme kapten Irve rahuliku ning kindla vaatega seismas oma rongi ees, jõuludeks „Ühistöö“ poolt annetatud valge kootud müts peas, binokkel rinnal, kaarditasku puusal ja kindad vöö vahele torgatud. (vt. pilt lk. 167).

Pärastlõunal jõuti lõpule silla ja purustatud raudtee parandamisega. Õhtuhämaruse tulekul liikus kapten Irve soomusrong Lehtse jaama. Luurelt saadi teateid, et eespool asetseva Pruuna (Toisi) mõisa kohale on ilmunud vaenlase soo-

Kapten Irv oma soomusrongi ees.

musrong. Kapten Irv arvas selle kohta: „Otsustasin esialgselt mitte midagi ette võtta, et enamasi ära ei hirmutaks, sest nad võiks siis silla õhku lasta ja see on üks suuremaid sildu, mille parandus juba paar päeva nõuab.“ (Päevik 7. I 1919.)

Vahepeal jõudis Lehtsesse ka Soomusrong

Soomusrong nr. 1 dessant tungib Pruuna peale
8. I 1919.

nr. 3, ühes rongide üldjuhataja kapten Partsi, ühe soome ohvitseri ja kahe ajakirjanikuga.

8. jaanuari hommikul jätkasid soomusrongid pealetungi Lehtsest. Et kapten Parts oli kutsutud tagasi Kehrasse diviisi staapi, siis täitis kohal üldjuhataja kohuseid kapten Irv, kes liikus oma rongiga ees, tema järel Soomusrong nr. 3. Jõudnud esimese soomusrongiga Pruuna mõisa kohal oleva silla ligidale, märgati ees vaenlast suures segaduses põgenemas. Irv kirjutab: „Umbes 50

sammu sillast hakkas umbes kella 7.10 min. rongi ees jooksmine, punased ratsanikud ja jalamehed jooksid Toisi (Pruuna) poole. Suurtükk avas šrapnelli ja kartetši tule jooksjate peale, kuna kuulipildujad ühtesoodu pliristasid. Saatsin kohe dessandi Toisi mõisa peale. Mõis võeti lennult. Kaks punast sõjameest langes vangi. Toodi 3 kuulipildujat, mis nad joostes maha visanud. Mitu hobust on toodud, soldatite kraamist rääkimata. Punased jooksid jällegi kirjeldamata paanikas, kuid sild on puruks lastud, vangide üteluse järele juba eile õhtul. Aluskandjad on purunenud.“

Silla parandamise ajal saatis kapten Irv raudteesuunas ette luurajate (vasakule) ja vabatahtlike (paremale) komando ja dessantmehi. Paar kilomeetrit Tapa suunas oli viimastel metsas kokkupõrge vastasega. Järgnes kaunis äge laskmine, millele mets mitmekordselt vastu kajas. Kaks hiljuti soomusrongile astunud meest olid metsas teistest veidi maha jäänud; need jooksid ägedama tulistamise ajal tagasi soomusrongile ja suure ähmiga teatasid kapten Irvele, et hulk meie mehi olevat langenud, nende hulgas ka parempoolse osa juhataja, teised aga joosnud kõik laiali. Mehed jõudsid siiski vaenlase põgenema löömise järel kõik täiesti korralikult ja ainult ühe haavatasaanuga tagasi rongile. Kapten Irve rõõm oli muidugi suur. Ta kuulas kõigepealt rahulikult ettekande lahingukäigust, surus seejärel osavõtjail kaua ning südamlikult kätt, tänas tubli luurekäigu eest ja ütles ohvitserile,

Vaenlase poolt purustatud silda parandamas. Kpt. Irv — valges mütsis.

kes pidi olema langenud: „Olen tõsiselt rõõmus, et näen teid elusana ja tervena!“

Irve säärane käitumine süvendas usalduslikku vahekorda tema alluvate juhtide ja meeskonna vahel. Lahingust põgenejate elu muutus aga kibedaks — kaasvõitlejate pilgete tõttu.

5. Tapa, Tamsalu, Rake.

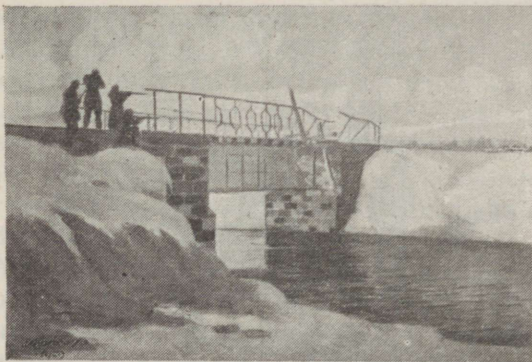
Suurema ülesandena seisis meie soomusrongidel ees Tapa kui tähtsa raudtee-sõlmpunkti vallutamine. Oli selge, et punased püüavad hoida seda iga hinna eest endi käes. Pealegi oli neile juba eelmisel päeval tulnud juurde värsked jõude.

Kapten Irv etendas Tapa vallutamise lahingus vastutavat osa, sest vanema juhina eesliikuvall soomusrongil tema tegelikult juhtis ja kooridioneeris ka soomusrongide dessantide tegevust. Tapa vallutamise käigust annab hea ülevaate kapten Irv oma päevikus. Ta kirjutab:

„Üks kord üle hulga aja sõitsime ajal välja, kuidas olime otsustanud. Kuigi ka seekordne otsustamine vähe enne väljasõidu aega sündis. Rong Nr. 1 sõitis ees, siis Nr. 3 ja lõpuks Nr. 2. Nii liikus kell 5 soomusrongide rida udusse. 3-da versta peal oli tee katki, ruttu olid töömehed väljas ja sala, tasa, harva, varjatult elektrilambiga valgustades, tehti kärmesti tööd. Tasa venisid rongid, nende ees kõndis luurajate salk, kes uuris tee seisukorda; nendega ühes käis miini tundja, juhusel kui neid teel oleks, kõrvaldada. 3 versta siinpool Tapat, kui katkise

koha ees jälle peatati, kuuldus suurtükipauk Tapa poolt. Otsustasime mitte vastata, pealegi et kuhugi mujale lasti, kuid Nr. 3 meie järel ei kannatanud välja ja hakkas laskma. Paha meelelega nägime, et punased tõesti oma tule meie peale pöörasid. Nüüd ei saanud enam teed parandada, tuli kohe Tapat pommitama hakata. Meie tuli oli trehvav, sest juba mõne paugu järele vaikis Tapal laskmine. Meie Nr. 3. suurtükk oli mõne paugu järele, ja nimelt kõige tõsisemal ajal, nii rikki läinud, et midagi teha ei olnud. Käskisin dessanti välja saata, mis ka kohe mõlemi rongi pealt tehti kell 7 hommikul. Varsti avati vaenlase poolt püssi ja kuulipilduja tuli, mis rongilt elava ragina välja kutsus, umbes min. 20 järele jäi vaenlase tuli nõrgemaks. Samal ajal ilmus ka meie rong Nr. 2 dessant pahemal pool raudteed. Nüüd algas pragin lõuna pool, mis Tapa poole hakkas liikuma ja tunnistuseks oli, et meie dessant võidukalt edasi läheb. Tunni aja pärast oli kõva paugutamine juba üsna Tapa külje all, mis meie töömeestelgi niipalju meeolelu tõstis, et tööst ainult kõige tarvilikuma osa ära tehes, rongi üle lasksid. Meie rongi suurtükid olid valvel; niipea, kui vaenlane oma häält tegi, ehk kui jalaväel abi vaja, kohe anti rutuliselt tuld. Punaste suurtükid jätsid viimaks meid üsna rahule. Igalpool oli põgenemist märgata. Meie jõudsime jaama semafori ette. Võtsime 2 kuulipildujat, — sõjasaagi — peale ja andsime aga ikka tuld, et võimalik oleks silla lõhkumist takistada. Kell 9 oli märgata, et Tapa meie käes on

ja natuke hiljem saingi kirjaliku teadaande Nepsilt (1-se ja 3-da rongi dessandi juht). Varsti räägiti, Neps olla haavatud, mina vaidlesin vastu ja tuligi välja, et haavatud oli küll minu abi, aga nimega Susi. Tema tikkus täna vägisi jala välja, esiteks küsis minult luba ja ka Nepsi juures oli end „tellinud“. Mina ei lubanud, aga

Tapa Valgejõe sillal 9. I 1919. Silla juures Soomusrong nr. 1 mehi, eemal enamlaste soomusrong.

ta oli siiski ära kadunud. Ometi oli punastel korda läinud silda teisest otsast puruks lasta. Toodi veel 2 kuulipildujat ja hulk kaste lintidega. Kõik aeg kogusime tee kõrval telefoni traati...

Meie soldatid hakkasid korraga paremal pool tee kõrval paugutama. Et sellest suur laskmine tekkis, läksin vaatama ja sain põrutatud järgmisest nähtusest: hulk meie soldatid oli 4—5 vaenlast sisse piiranud ja paugutasid nende peale; kui need maha kukkusid, lasti iga liigutuse juu-

res nende peale veel; siis rebiti taskud pahurpidi ja kisti saapad jalast, ning üleüldse katsuti õige põhjalikult läbi, kuigi juba enne mahalaskmist ka otsitud oli, nii et minul mulje sai, nagu oleks neid hävitatud röövimise otstarbel. Mul on mitu korda vaidlus olnud sõjavangide pärast, keda mehed ära tahtsid tappa, et see sõjamehe-

Üle 40 enamlaste vangistamine nelja Soomusrong nr. 1 sõduri poolt Kopelmanni talu juures (Tapa lähedal) 9. I 1919.

lik ega inimlik ei ole, nad ei lepi minuga, aga juba täna kuulsin häält, et see jälk olla, et sõjamehi ainult seni tuleks tappa, kuni nad sõjariistus vaenuliselt meie vastas seisavad.

Toodi üle 40 sõjavangi. Saapaid nende jalast lubasin meie soldatite katkiste jalanõude vastu vahetada, sest viimaseid on meil väga raske saada. Siis toodi veel 20 vangi ümber. Toodi vangi ka mitte-sõjaväelasi, kahtlasi isikuid, kes

punastega kaasa töötanud, neid meie seisukorraga tutvustanud, juhtinud nende väeosade liikumist ja oma kaaselanikke kui „valgeid“ punaste sõjaväevõimude ehk enamliste valitsejate kohtu kätte toimetanud, kus paljudel elu võetud.

Kui tee oli parandatud, sõitsime jaama. Vastu jooksis hulk naisterahvaid ja lapsi. Kes otsis meest, kes isa, keda uudishimu taga ajas. Ma ei märganud iseäralist rõõmuvaimustust meie tuleku üle siiski mitte, nagu kartus ja kahtlus paistis välja. Kas vast sellepärast, et meie jäämise üle kindlad ei olda? Vaimustud on meie tööst suurem osa remonditöölisi, kes seda ei varja ja iga meie võidu puhul elavamaks saavad.

Asusime kohe silla juure. Sabolotnõi lasi pauku 25 välja, siis tõmbasime rongi tagasi ja töömehed hakkasid töösse. Nendele sai ka alevist mehi abiks aetud.

Rong Nr. 3 ei olnud enam lahinguvõimeline, suurtükid ei töötanud. Arvati seda minu rongi kulul täiendada, minu tagumist suurtükki sinna liites, mis mulle ei meeldinud. Andsin nõu Nr. 3 remonti sõita, mis viimaks sündiski. Nr. 2-ga sõitis Parts ühes, et meie suurtükkisid 5-dast polgust välja nõuda ja ühte nendest Nr. 2 peale panna, teist minu rongi jaoks ühes tuua. Mina sõitsin kell 14.00 Tartu teed välja. Teise versta peal seisis 2 pommikasti, kust oma suurtükile moona võtsin ja edasi sõitsin. Mõtlesin mitte kaugele sõita, aga et tee terve oli ja keegi ei lasknud, lasin edasi. 5-da versta peal sai müris-

tatud paremale poole metsa, kuhu mõned inimesed jooksid, meie rongi nähes. Viimaks jõudisimegi Tamsalu jaama, kus sõjamehi ei olnud. Jaamas oli telefon ja telegraaf üleval ja oli ühendus Tartu poole.

Sabolotnõi andis end 5. patarei komandrina üles, kes vangi langenud, ja päris, kuhu temal tuleks jääda. Sai käsu Tamsalu mõisas aset võtta, sest siin pidada end terve suurtüki-brigaad koondama. Korraldus tehtud Rakkest, kus staap (diviisi) pidi olema. Meestel oli kange isu kohe Rakke peale tormata. Leidsin selle töö hädaohtliku olevat, iseäranis selle pärast, et meie endist juba märku olime annud. Isegi samas jaamas kaua viibida ei arvanud ma kohaseks. Enamlased teadsid praegu meie seisukohta ja võisid kas tee tagapool ära lõhkuda või ka jaamas suurte jõududega rongiga arveid õien-dama ilmuda. Peale selle oli meil 43 meest Tapal.

Enamlaste vabatahtlikkude salk — 20 eestlast, kes endid punasesse väkke üles andnud, langes meie kätte ja lasti maha, kui äraandjad ehk ülejooksikud. Kõik vangid, keda võtsime täna, olid venelased (lahingu aeg).

Kell 8 õhtul sõitsin tagasi. Toidurong oli esimeses pooljaamas vastas Tapa poolt. Tahtnud Tamsalu sõita, aga masinist kartnud väga. Mõtlesin, et kui Nr. 2 on Tapal, siis sõidame üheskoos kohe Rakke peale, aga et seda ei olnud, heitsin puhkama, kui enne veel korraldused olin teinud, et minule teadustataks Nr. 2 sisse-sõiduajast ja et remonditöölised mitte tööd ei

algaks ilma minu käsuta, sest nad olid selle pooleli jätnud selleks, et enamlased ei saaks silda tarvitada, kui meie tegevus Tartu teel vahest rohkem aega nõuaks.“ (Päevik 9. I 1919.)

Ülaltoodu täienduseks oleks ütelda, et Tamsalu jaamas oli kapten Irv algul nõus Rakkesse sõitma. Tamsalu jaama oli oodata lääne poolt taanduvaid punaväelaste salku. Jaama valveks pidid jääma rongilt üks ohvitser, üks allohvitser ja üks telefonist. Õhtuhämaruses jaama ees viibides pöördus kapten Irv tema ees seisvate rongi ohvitseride poole küsimusega, kes soovib jääda maha Tamsalu jaama, kui rong sõidab Rakke. Kõik vaikisid algul, sest kellelgi polnud soovi jääda maha, kui rong läheb huvitavale öisele retkele. Lühikese vaikuse järel hakkas ohvitseril, kes seisis otse kapten Irve vastas, piinlik ja ta avaldas soovi, jääda maha Tamsalu jaama valveks. Natukese aja pärast kutsus aga kapten Irv eelnimetatud ohvitseri ja telefonisti rongile, üteldes: „Rakkesse sõit jääb ära. Meie ei tohi hasarti sattudes oma rongiga riskeerida, sest vaenlase osad on alles üle raudtee taandumata ja nad võiksid kergesti meie rongi seljatta mõne silla õhku lasta.“

Tamsalust Tapale sõites Irv kuulas üle vange, kes ei võinud uskuda, et Eesti soomusrong võis olla Tamsalus, vaid arvasid endid viibivat enamlaste soomusrongil ja lootsid niiviisi kerge vaevaga saada Rakverre, kuhu nad olevat soovinudki minna. Tamsalu mõisa komissar, keda meie poolt kahtlustati „valgeks“, jutustas: „Mind tunnevad Rakveres kõik komissarid. Ma olen

siinsest ümbrusest juba rohkesti vilja kokku võtnud ja osalt juba ära saatnud Rakvere kaudu Narva poole. Edaspidi tahan siinsete talunikkude keskel teha puhta töö. Mind paneb siiski imestuma, et minu (Tamsalu mõisa) moonamehed ei taha hästi kommunismist aru saada. Nad soovivad saada mõisast igaüks endale maad ja kariloomi ja ei taha ühist majapidamist, nagu seda ometi nõuab kommunistlik kord.“

Tapal heitis Irv mitmesuguste korralduste tegemise järel puhkama. Suure väsimuse tõttu maitstes uni hea ja ta magas korralikult. Irv ise kirjutab selle kohta:

„Ärkasin kell 7. Vaatasin uuri ja ei tahtnud uskuda, käskisin ju end üles ajada. Mul oli paha, et kiruma pidin kukkuma — aga ega see poleks enam aidanud. Ja see uni üle 5—6 öö oli ikka tarvilik kah, nii et jäin vakka. Mulle teadustati ka, et ei olevat raatsitud üles ajada. Pealegi et kapten Parts ise rongil käinud ja mingit käsku pole andnud. Pudru oli ka hiljaks jäänud, nii et alles nüüd hakati välja jagama. See pahandas ka. Ilmus Parts, keda just otsima saatsingi. Andsin nõu kohe välja sõita. Masinistid (vedurijuhid) aga ütlesid süte puuduse kätte tulevat, mispärast jälle viivitada tuli, aga muidu ka sõita ei võinud. Nii läks aeg kuni kella 9-ni, enne kui liikuda võisime. Hommik oli udune, aga juba hakkas see lahtuma ja ilm lubas ilus saada.“ (Päevik 10. I 1919.)

Kapten Parts ja kapten Irv asusid esimesele suurtükiplatvormile. Rongi Tamsalusse jõudes

oli ilm väga ilus. Kapten Irv käskis oma adjutan-
dil teha ülesvõtteid.

Paar kilomeetrit Tamsalust, Põdrangu mõisa lähedal nähti ees punaväe ratsameest ja jala-
väelasi, kes tulid julgesti rongile vastu. Nad
kindlasti ei võinud uskuda, et Eesti soomusrong
on jõudnud nii kaugele. Ka võis neid viia sega-

Salk enamlaste-eksikuid Soomusrong nr. 1 juures
Põdrangu lähedal 10. I 1919.

dusse enamlaste käest võetud punane lipp, mille
kapten Irv oli lasknud panna püsti rongi esime-
sel lahtisel platvormil olevate raudteerööbaste
vahele. Esimese salga järel näis liikuvat terve
rühm punakaartlasi. Kapten Irv laskis peatada
rongi punaste eelsalga kohal, et nendega juttu
tehes oodata järele ka tagapool lähenevat rühma.
Ühtlasi käskis ta suunata kuulipildujad puna-
väelastele. Punaväelased näisid aimavat paha,
ratsamees hakkas keerutama hobusega metsa
poole ja tahtis põgeneda. Ei jäänud muud üle:

Irv andis märku, ja kuulipildujaist avati tuli lähedaloleva vaenlase pihta, kes kohe maha niideti. Suurtükist tulistati eemaloleva rühma pihta, kes aga jooksis metsa laiali; ratsa ees liikuv juht aga langes kuulidest tabatuna.

Kapten Irv saatis luurajad Põdrangu mõisa. Sealt saadi teada, et pool tundi tagasi on mõisast väljunud, sõites üle raudtee, väga suur punaste voor. Seda teadet saades ütles kapten Irv: „Väga kahju, et jääme hiljaks.“

Irv kihutas kiiresti oma rongiga Tamsalusse, sest kapten Parts tahtis seal asuvale Soomusrong nr. 2-le ja ratsameestele teha ülesandeks enamlaste voori kinnipüüdmise. Seejärel sõitis Soomusrong nr. 1 uuesti Rakke suunas. Et tee oli vaenlase poolt purustamata, siis edenes sõit jõudsasti.

Paremalt poolt kostis lahingumüra: esiteks püssipauke ja kuulipildujate tatatamist, siis ka suurtüki tumedaid mürtse. Irv kiirustas rongi sõitu, et vaenlase patareil ei läheks korda põgeneda üle raudtee.

Päike oli just loojumas, kui Soomusrong nr. 1 jõudis Rakke jaamani. Kapten Irv kirjeldab tegevust Rakkes:

„Eemal nägime, et meie ilmumine palju segadust sünnitas: joosti ja sõideti edasi-tagasi, siis aga üle tee pahemale poole. Meile oli see niisuguseks õhutuseks, et igaüks võimalikult rutem sinna tahtis ja kisa tegid: „Ruttu, ruttu!“ Kahtlus tekkis ainult strelka¹ kohta, aga ka see ar-

¹ Pöörang.

vati õigesti olevat, ja meie kihutasime hooga edasi.

Platvormid ees hakkasid hüppama. Nüüd kisas jälle hulk häáli läbisegi, et kinni peetaks. Vaatasin alla: näis kui oleks mingisugune redel vaguni rataste all, millest üle sõitsime. Rattad tegid redeli peeneks, aga rong jäi seisma. Juba pidin andma käsu uuesti edasi liikuda, õigem — see oli juba pooleldi antud, kui arvamisele tulin, et enne tarvis tee järele vaadata. Hüppasin maha ja nägin kohe, et edasisõitmise võimalus puudus: 2 vagunit olid ühe otsaga roobastest väljas. Andsin Sabolotnõile käsu viibimata suurtüki tuli avada. Sama käsu said ka kuulipildurid, kuna samal ajal dessant pahemale poole hakkas liikuma ja ette luurajad välja läksid. Siis kutsusin remondi töömehed ja vagunite teeaitamine algas kohe. Kaks tundi hiljem oli rong jälle korras ja ka jaam meie käes, kus hulk sõjasaaki ja vangisid saime. Üks nendest tõi teateid ka patarei üle. Seda ei tahtnud meie kuidagi ära lasta libiseda. Saatsin luurajad välja, need ei toonud kindlaid teateid. Siis sai rong Nr. 2 vahi peale saadetud. Mina, Sabolotnõi ja 10 teist sõitsime patarei endisele kohale. Seal ei olnud patareid enam, aga hulk mehi liikus teed mööda. Andsime neile tuld, mispeale kõik ära jooksid ja meile 3 hobust regedega jätsid, ühes kuulipilduja komando kraamiga, selle hulgas 40 kasti lintisid ...

Mehed olid väsinud ja söömata. Sama lugu oli ka endaga. Aga kahju oli võidu tagajärgesid mitte täielikult kasutada, mis aga ainult päeva-

valgel võis sündida, ja jääme öösiks valvama. Viimaks ilmus ka Nr. 2 meie juurde, siis oli vähemalt vahiteenistus kergem.

Öösi ei juhtunud midagi. Õhtul aga, kus koraks Nr. 2 üles tahtsime leida, sõitsime mitu versta tagasi ja vaatasime kõik teed läbi, mis üle raudtee käivad. Ometi ei näinud, et patarei ära oleks võinud minna. Kahtlus jäi veel ainult selle kohta, kas nad mitte Vägeva poole ei ole sõitnud, kuigi jäljed esialgu teisele poole näitasid. Rakke ligi metsas oli hääli ja raginat kuulda. Lasksin sinna tagumisest suurtükist 30—40 kuuli pilduda. Endalgi hakkas kahju kuulidest, aga, nagu hiljem selgus, tegid just need, et patarei juurest kõik laiali jooksid ja selle täiesti maha jätsid.“ (Päevik 10. I 1919.)

Sama patarei pihta on hoopis lähema maa pealt tulistatud raudteevalvel olnud Soomusrong nr. 2 kuulipildujavagunist rongiülema staabikapten J. Lepa isiklikul juhatusel ja algatusel. Ka oli Soomusrong nr. 2 öösi rohkesti tege mist raudtee kaitsemisega Kiltsi juures, kus soomusrongi kuulipildujatulega paisati laiali punaste suurem kolonn (polk?).

Kapten Irv oli mures oma rongi julgeoleku pärast: ta kartis, et üle raudtee valguvad punaväeosad purustavad mõne silla rongi seljagant. Kolonel Parts on jutustanud mitmel puhul, et seekord leidis aset juhtum, kus kapten Irv soovitas ettevaatuse pärast sõita ööks soomusrongidega Rakkest tagasipoole. On täiesti tõenäone, et sel juhtumil poleks ka vaenlase patarei Rakke lähedal meie kätte langenud.

Samal arvamusel oli pärast õnnestunud Rakke operatsiooni ka kapten Irv. Ta kirjutas järgneval päeval:

„Rakke tagasi jõudes saime juba teada, et suurtükid (4) on ikka metsa jäänud ja neid veetavat välja. See teade rõõmustas ja elustas kõiki, sest nii palju oli nende pärast kardetud ja ka vaeva nähtud, et nad ära ei läheks. Nende kättesaamiseks tegi Parts palju sellega, et ta visalt kinni pidas mõttest — meil oleks tarvis öösiks Rakke jääda.“ (Päevik 11. I 1919.)

Kapten Irve abi, leitnant E. Neps, jutustab: „Õhtul hiljemini jalutasime kapten Irvega kahekesi raudteed mööda Rakkest Tamsalu poole, sest Irv näis olevat väga mures seljataguse julgeoleku pärast, kuigi ta seda palju kellelegi ei rääkinud. Rakkest umbes 1¹/₂ kilomeetrit Tamsalu poole jõudes kuulsime Tamsalu poolt lähenemas suurt müdinat. Tõmbasime endid tee kõrvale ja märkasime, et meile lähenes kari hobuseid ilma ratsanikkudeta. Hüppasime kiiresti üles ja püüdsime kumbki ühe hobuse kinni ja hakkasime nendega Rakke poole liikuma. Teised hobused tulid järele. Oli mäletatavasti 18 saduldatud hobust.“

See oli kesköö paiku, kui kapten Irv, leitnant Sabolotnõi ja kümme meest sõitsid kahel reel vaenlase patareid üles otsima. Kapten Irvega kaasas olnud mehed jutustasid hiljemini, kuidas Irv kuuvalgel enamlaste hulka teed mööda lähenemas nähes on teinud oma salgale korralduse, lasta vaenlane hoopis lähedale ja

siis alles julgelt peale tormata. Irvele olevat meeldinud pärast ühe vangilangenud nooruri-kommunisti julge väljaastumine. See (kellegi vene komissari poeg) olevat ütelnud Irvele: „Kui meie oleksime teadnud, et teid siin vastas on nii vähe, poleks teist keegi siit eluga pääsenud.“ Hoopis kurjemini vaatas kapten Irv oma-maalastest kommunistidele-äraandjatele. Ta kirjutas: „Vangisid sai ka kohalikkudest võetud mõnede ülesandmise järele, kes tuntud olid. Mitte-soldatid lasksime enamasti maha, sest nende läbi oli seal eelmisel päeval mitu tublit eesti meest punaste poolt maha lastud.“ (Päevik 10. I 1919.)

Vaenlane oli suutnud öö jooksul valguda üle raudtee. Järgneva päeva hommikul tõid Rakke kohalikud elanikud soomusronglastele teate, et punased on jätnud oma patarei raudtee äärde metsa. Teade võeti vastu rõõmuhõiskega, suur-tükid toodi jaama ning asetati rongile.

6. Voldi, Tartu, Elva.

Esialgsete kavatsuste kohaselt pidid soomusrongid Tapalt edasi tungima Narva suunas. Rakvere juures enamlaste poolt purustatud sillad aga tõmbasid sellest plaanist kriipsu läbi. Kapten Irv kirjutab selle kohta 12. jaanuaril:

„Saime ülesandeks Narva poole sõita ja sõit-simegi õhtul harilikus korras: ees Nr. 1, siis Nr. 3. Vahepeal pidi sõitma remondirong. Rak-vere oli ära võetud ja meie teemeistrid arvasid, et silla remont 2 päeva võtab, järgmise silla

remont niisama palju jne. Sildasid on mitu ära lõhutud, mis meid ära kohutas. Kohutas nimelt see, et tegevuseta nädalaks ajaks teele vahtima pidime jääma. Otsustasime siis töö kaitseks jätta ainult Nr. 4. rongi, 1-se ja 3-ga aga uuesti Tartu teele sõita, mis kohe ka läbi viisime.

Diviisi staap oli juba Tapalt lahkunud, nii et meil ilma teadustamata ära tuli sõita ...“

Soomusrongid nr. 1 ja nr. 3 väljusid Tapalt Tartu suunas kapten K. Partsi üldjuhatusel 13. jaanuari varahommikul. Jõgevall edasi sündis liikumine üsna aeglaselt, sest vaenlane oli siin rohkesti raudteerööpaid paigalt ära kiskunud ja purustanud ka ühe silla, mille parandamine nõudis aega. Visusti ja Mõisamaa mõisade vahel võeti soomusrongidele kaks roodu partisaane ja õhtuhämaruses läheneti pikkamööda Voldile, kus pidi asetsema vaenlasi. Kui eesliikuv kapten Irve soomusrong jõudis Voldi jaama lähedale, kuuldus eest ja kõrvalt algul üksikuid, siis ikka sagedamaid püssipauke. Et pimedas ei võinud näha kuigi kaugemale, siis kapten Irv ei lubanud avada tuld enne tema poolt antavat korraldust. Irv ise seisis esimesel suurtükiplatvormil. Sõideti vaikselt edasi, kuni ka pimedas hakati märkama vaenlaste liikumist. Nüüd käskis kapten Irv avada tule suurtüki ja kuulipildujaist. Niisugune ootamatu marutuli sünnitas vastase keskel määratu segaduse. Punased jooksid paaniliselt laiali, paljud langesid, osa võeti vangi. Irve meestest said haavata kaks. Üks nendest, tubli lahingumees lipnik R. Tiilmann, suri hiljemini siin saadud haava

tagajärjel. Nüüd saadeti soomusrongilt osa des-santi Voldi mõisa peale.

Lahingu edaspidist käiku kirjeldab kapten Irv järgmiselt: „Päeval kollitati meid punase soomusrongiga, mis sõitnud ja meie vägesid pommitanud. Midagi musta oli meil vastas (Voldi jaamas). Arvasime selle soomusrongi olevatki ja andsime mitu mürtsu pihta. Jaama jõudes tuli ilmsiks, et see oli vagunite hulk, mis jaamas seisid ja sõjavägede vedamiseks olid määratud ja juba tarvitatudki. Pärast selgus, et üks pataljon oli sisse sõitnud. Vagunite arv 50—60. Rakkest peale oli igas jaamas vagunisi, kuid vähesel arvul — 4 kuni 5; samuti Tapal, ja needki rikkes. Siin aga oli põhjust saagi üle rõõmustuda. Nende hulgas oli mitu 3. ja 4. klassi vagunit. Jaamast olid kõik ära jooksnud, kuna telefoni ja telegraafi aparaadid kohale olid jäänud. Nende läbi saime teada, et Tartus veel aimu ei olnud, mis siin juba sündinud.

Vedurid võtsid vett ja liikusime edasi. Mina jätsin mahajääjate kogumise kolmanda rongi hooleks. Teel sain teate, et Äksis olla punastel patarei. Saatsin dessandi Äksi peale, jällegi jättes kolmanda rongi hooleks selle järele toomise, sest meie tahtsime võimalikult pea Jänese sillani (Emajõel) jõuda, mille purustamisega vaenlane meile palju tööd annaks ja peaasi — kaua kinni võiks pidada.“ (Päevik 13. I 1919.)

Vahepeal tuli vastu punaste soomusrong, kellega kapten Irve rong pidas edukat kahevõitlust.

Tartu võti — Emajõe raudteesild oli soomusrongide juhtidel eriti südamel. Ees-

liikuva soomusrongi juht kapten Irv tegi kõik, mis võimalik, et jõuda kiiresti silla juurde ja päästa see purustamisest. Emajõe silla purustamine võis anda kogu edaspidisele tegevusele teise pöörde. Meie soomusrongide hoogsa pealetungi tõttu olid enamlased sunnitud taanduma niivõrt kiiresti, et nad ei saanudki mahti silda põhjalikumalt purustada; oli lõhutud ainult raudteerööpaid.

14. jaanuaril kell 9.30 sõitsid Soomusrong nr. 1 kapten Irve juhatusel ja tema järel Soomusrong nr. 3 kapten Luiga juhatusel üle Emajõe silla. Paarkümmend kuperjanovlast jäeti sillavalveks.

Emajõe sillast Tartu poole oli raudtee mitmest kohast purustatud, mille parandamine võttis aega, nii et soomusrongide edasiliikumine oli aeglane. Kell 10.30 sõitis punaste soomusrong uuesti meile vastu. Algas äge kahevõitlus kapten Irve soomusrongiga. Enamlaste soomusrong sai pihtavusi, mida on näinud pealt mitmed kohalikud elanikud. Üks neist, Tähtvere Valgeveski tuuliku mölder, jutustas hiljemini järgmist: „Jälgisin lahingut oma tuulikust. Jänese silla pool oli kuulda laskmist püssidest ja suurtükkidest. Minu tuuliku kohal, otse üle raudtee seati enamlaste suurt jalaväeosa ritta ja nähtavasti sunniti Jänese silla poole liikuma — appi esirinnas võitlejaile. Varsti sõitis Tartust pealtnäha hästisoomustatud enamlaste soomusrong ja, peatudes ülalkirjeldatud jalaväeosa kohal, hakkas pommitama Jänese silla suunas, kust peagi vastati samaga. Eestlaste poolt lastud mürsud kukkusid otse enamlaste soomusrongi lähedusse,

üks isegi soomusrongi külje alla. Olin arvamusel, et nüüd enamlaste soomusrong ei pääse paigast, kuid ta hakkas siiski pikkamööda Tartu poole taanduma. Samal hetkel üks Eesti soomusrongilt lastud mürsk kukkus otse enamlaste soomusrongi esimesele suurtükiplatvormile, hävitas suurtüki juures töötava meeskonna ja kiskus lahti platvormi terassoomuse. Rong hakkas täie auru all Tartu poole taganema.

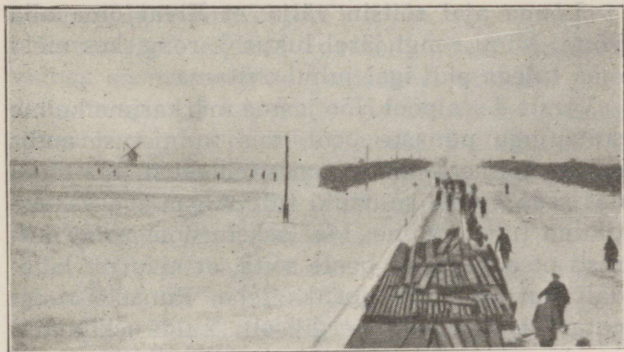
Enamlaste suur jalaväeosa, keda seati ritta tulle saatmiseks, nägi sündmust pealt. Soomusrongi purustamine ja selle kiire taandumine mõjus jalaväeosasse niivõrt masendavalt, et ei suudetud korda jalule seada. Komissaride ähvardusist hoolimata jooksid enamlased lambakarjana kokku ja põgenesid paaniliselt Tartu poole.“

Tartu jaama korrapidaja 14. jaan., hr. Simson, teatas, et Tartus olevale üleni soomustatud soomusrongile tehti ülesandeks Jänese sild õhku lasta. Rong sõitis välja, kuid tuli varsti tagasi purustatud osadega, isegi esimene suurtükk oli purustatud, selle kõrval lebas inimeste laipu. Rong oli sõitnud Tartu jaamast läbi peatumata.

Vahepeal kapten Irv lähetas Soomusrongilt nr. 1 dessandi, kes asus pealetungile ida pool raudteed Tartu suunas. Dessandile avaldas vaenlane tugevat vastupanu Tähtvere mõisa ja raudtee vahelises ribas, kuhu parajasti jõudis kohale punaste abivägi.

Lühikese ning ägeda lahingu järel Tähtvere rajoonis jõudis kapten Irve soomusrongi dessant kella 12.20 paiku esimesena Tartu linna, kuna soomusrong kapten Irve juhatusel jõudis Tartu

jaama kella 13.30 paiku, pärast seda, kui oli parandatud punaste poolt purustatud raudtee ning tõstetud teele tagasi punaste poolt veduri järsu tõukega upakile lükatud kiviplatvormid. Otsekohe Soomusrong nr. 1 jaama jõudmise järel liikus jaama Soomusrong nr. 3, ja sama rongi dessant ning osa partisanid tungisid linna.

Tartu vallutamine. (Kapten Irve isiklik ülesvõte oma soomusrongi suurtükiplatvormilt.) Parandatakse teed, vasakul endine Tähtvere „valge“ tuulik, mehi ruttab järele Tartut vallutama läinud dessandile.

Tartust meie soomusrongid ja partisanid said väga rikkaliku sõjasaagi: üle 200 vaguni, 3 vedurit, 4 suurtükki, 8 vagunit laskemoona ja palju mitmesugust varustist. Enamlased ei saanud jätkata alatud veretööd Tartus.

Tartu vallutamisega viivitamine oleks pannud meid hoopis raskemas seisukorda, sest vaenlasele oli just parajasti käsil suuremate jõudude koondamine Tartu rajooni. Kapten Irvest kui

eesliikkuva soomusrongi juhust olenes suuresti Tartu kiire vallutamine.

Edasitung Tartust Valga suunas ei läinud enam endise kiirusega, sest vaenlane oli purustanud rohkesti raudteed ja suuremaid sildu. Meie soomusrongidel tekkis ägedam lahing vastasega Nõo ja Elva vahel. Kapten Irv kirjutab sellest lahingust:

„Lõuna ajal sõitsin välja, et Elvat oma alla võtta. Minu rongi järel liikus 3. rong, kes meid oma tulega pidi igal juhul avitama.

Versta 4 sealpool Nõo jaama märkasime kolme suitsujuga punaste pool, mis tunnistust andis nende kolme soomusrongi siinolekust. Ka tõendas seda kolme suurtüki tuli. Algas äge vastastikune tuleandmine. Ma lasksin oma rongi kiiresti otse vaenlase poole sõita, et neid nii lähedalt kui võimalik puruks teha. Punaste rongi patareid vastasid energiliselt, kuid uskumata: nende granaadid lõhkesid alati aupaklikus kauguses meie rongist. Varsti hakkas eest poolt metsatukast (Vapramäelt) ka püssi- ja kuulipildujate-pragin meie peale kostma, kuid ka siin vingusid kuulid hooletult. Ratasepp jooksis oma meestega tormi peale, kestis mõni aeg äge laskmine, siis vaikis kõik. Punased jooksid jällegi, ühe kuulipilduja meile saagiks jättes. Meie salk oli metsas 2 hiinlast vangi võtnud, mis tunnistab jällegi hiinlaste salkadest meie väerinnal. Intensiivne suurtüki võitlus kestis ühtesoodu meie ja punaste soomusrongide vahel edasi. Meie liikusime ikka lähemale neile. Nüüd oli binokliga selgesti kolm rongi näha: kerged ühesuur-

tükilised rongid. Lähenedes Voika sillale andis Sabolotnõi ja ka 3. rongi „Tommi“¹ tulise hooga enamlaste pihta. Ja nüüd algas jällegi see, mis juba punastel taktika aluspunktiks saanud — nende soomusrongid aina kadusid kaugusesse. Esiteks jäid suitsud nagu peatuma ja ka mõni pauk tuli, siis aga kadusid. Kuid sillani jõudes oli meie edasimineku lõpetatud. Sild oli punastel hästi tublisti purustatud.“

Purustatud sildade parandamisest tingitult vaibus soomusrongide pealetung mitmeks päevaks, mispärast kapten Irv leidis olevat kohase aja oma rongiga paariks päevaks Tallinna sõita, sest eriti suurtükiplatvorm vajab hädapärast remonti. 22. jaanuari hommikul jõudis Irv oma rongiga Tartusse tagasi.

Sel vaheajal kapten Irv hoolitses, kuigi vähesel määral, ka isiklike lõbustuste eest: 19. jaanuaril ta käis Tartus „Vanemuise“ teatris ja 21. jaanuari õhtul oli Tallinnas „Estonias“ „Kuradi õpipoissi“ vaatamas. Ka kaasvõitlejate lõbusad meeleolupuhangud ei jätnud Irve külmaks. Näiteks, kui kord pärast päevast lahingu-tegevust Elva alt tagasi Tartusse sõideti, kogunes Irve juurde „kena kompanii, tekkis paar pudelit ja sõideti lustiliste lauludega“. (Irve päevik, 16. I. 1919.)

¹ Suurtükiplatvormi nimi.

7. Kapten Irv asub soomusrongide üldjuhi kohale.

23. jaanuar 1919. a. oli kurvemaid päevi meie soomusrongidele. Sel päeval sai Soomusrong nr. 1 juures šrapnellikuuliga käest haavata soomusrongide divisjoni ülem kapten Karl Parts,

Kirepi lahing 23. I 1919. Soomusrongid nr. 1 ja nr. 3 ühendatud dessandi juhi st.-kapten J. Ratassepa langemise momendil.

lahingus Kirepi juures langes soomusrongide nr. 1 ja nr. 3 dessantide üldjuhatajana staabikapten Jüri Ratassepp ja dessandi ohvitseridest surid haavadesse staabikapten A. Vollmann ja leitnant G. Roosmann. Soomusrongide kiire edasitungimine Elvast Puka suunas oli takistatud vaenlase poolt paljudes kohtades purustatud raudtee tõttu. Pealetungist võtsid osa kõik meie neli l.-r. soomusrongi järjekorras: nr. 1,

nr. 3, nr. 2 ja nr. 4. Kapten Irv kirjutas selle päeva muljeist muu seas:

„Üleüldse oli kogu päev õnnetu. Kohe hommikul jäi suurtüki granaat rauda kinni, mis aga varssi sai kõrvaldatud. Kuid vaevalt sai suurtükk 10 paugu ümber teha, kui juba jälle granaat rauda kinni jäi ja nüüd oli rong sunnitud kõige ees vaenlase ägeda suurtüki tule all seisma, mis täna iseäranis osavalt sihitud oli — otse rongi pihta. Üks granaat trehvas ka rongi.“ (Päevik 23. I 1919.)

Pärast lahingut telegrafeeris kapten Irv sõjavägede ülemjuhatajale:

„Täna kell 12 sai Soomusrongide Divisjoni ülem kapten Parts haavatud. Suurtükitle vahe- tuse ajal meie soomusrongide ja vaenlase pata- reide (1 kerge ja 1 raske 6.-tol.) ja soomusrongide vahel trehvas üks šrapnelli kuul kapten Partsi käest. Haav ei ole raske, nõudis siiski eva- kueerimist. Soomusrongide Divisjoni ülema kohusetäitmise andis kapten Parts minule üle.“

Tegelikult jäigi kapten Irv sellest hetkest kuni tema langemiseni (27. apr.) soomusrongide üldjuhi kohuste täitjaks.

Järgneval päeval tungiti suure visadusega edasi ja vallutati Pritsu jaam. Meie pealetung oli muutunud tunduvalt raskemaks peamiselt selle tõttu, et vastas polnud enam venelastest ja hiinlastest koosnev sõjavägi, vaid kuulsad läti kommunistlikud kütipolgud, kes üksvahe olid Venemaal peaaegu ainsad tegelikud kommunistliku korra kaitsejad.

24. jaanuaril saabus Tartust Elva kaudu rin-

dele, soomusrongide üldjuhataja käsutusse, tubli Kuperjanovi partisanipataljon. Kapten Irv telegrafeeris selle kohta sama päeva õhtul: „Kell 16 ilmusid partisanid ül.-ltn. Kuperjanovi juhatusel minu käsutada, neile sai ülesandeks Uderna, Teidla liinile asuda ja Tartu vabatahtliste pataljoniga õhtupoolel side luua.“

25. jaan. hommikul vara algas soomusrongide ja partisanide ühine pealetung, kapten Irve üldjuhatusel. Pritsu (Palupera) jaam langes viietunnise võitluse järel meie kätte. Ka siin oli vaenlane purustanud raudteed ja sildu. Vaatamata pealetungi raskusile kapten Irv ei kaota lootust võiduks. Ta peab vaid vajalikuks ja õigeks, et kõik tõsised eesti mehed astuksid välja kodumaa vabastamiseks. Sellises meeleolus A. Irv kirjutas oma kodurahvale:

„Eesti pojad, edasi!¹

Hüüan nüüd kõige oma olevusega. Hüüan rõõmsasti, täis tulevikulootusi ja kutsun üles kõiki, kellele kodumaaks on Eesti.

Teie, armsad kodurahvas, rahustuge: kui minuga juhtuma peaks kas head või halba, siis võib seda sündida ju mujalgi. Nii oleks üks-tapuhas, kus kohas. Loodame aga, et saatus minule ka edaspidi sama armuline saab olema, kui seni.

Täna nihutasime jälle hulk maad edasi. Lätlased olid kaunis visad vastu panema, aga kui lippama kukkusid, jätsid meile kõik oma moonad

¹ Kirja tekstis kaks sõrendatud lauset pole A. Irve kirjutatud, vaid need on trükitud kahele lahtisele kaardile. Need laused on A. Irv põiminud oma kirja sisse. Kaartidel on Eesti lipu kujutis.

varustuse ja suurtükid. Nii võttis partisanide pataljon täna 7 suurtükki, 3 kuulipildujat, miini-pildujaid, hobuseid ja muud. Raudtee on väga häbematult ära lõhutud, mispärast soomusrongid isegi jalaväega sammu ei jõudnud pidada. Parandus kestab pea vahetpidamata ööd kui päevad, aga siiski ei jõua niipalju kui tarvis edasi. Õige palju on sildasid puruks lastud, mis tõsiseks takistuseks.

Need kaabakad mõtlesid meile peale tungima hakata, koondasid jalaväge ja ootasid suurtükke. Nüüd on neil vist küll isu hulgaks ajaks ära, meil aga seda lõbusam edasi minna. Ja kui ikka nobedasti läheme, saame ennemalt piirile. Ja siis muidugi võime laulda

„E e s t i m a a — m u i s a m a a“

ja vast mõneks päevaks selle järele ka koju ilmuda oleks üsna mõnus. Mul oli õieti kuri nõu juba nüüd sõita, aga Parts sai ühe suure herne käevarde, nii et ravitsemisele pidi minema — tuli asemele jääda. Tartu äravõtmise ajal sai ka Neps kergelt haavata. Ainult mõne päeva vedeleski ta sellepärast ja nobedasti jälle rongile. Muidu läheb siin kõik ilusalt. Südamlikke terviseid kõigile.

Teie Anton.“

27. jaanuari ennelõunal vallutasid soomusrongid Keeni jaama, kus langes meile rikkalik sõjasaak: parkümmend vagunit, üks vedur, palju laskemoona ja lõhkeainet, 8 kuulipildujat ja muud. Selgus, et vaenlane oli koondanud siia pealetungi eesmärgil lisaks endistele vägedele

(1., 4. ja 6. läti kommunistlikule kütipolgule) veel 83. ja 172. polgud ja hiinlasi.

Ettekandes sõjavägede ülemjuhatajale kirjutab kapten Irv Keeni vallutamise puhul:

„Kell 8.20 jõudsim teist korda vaenlase soomusrongi põgenema sundida. Kell 10 jõudsim Keeni pooljaama ligidale tee käänule, kus kolmas suurtükivõitlus vaenlasega oli: Neil (punastel) olnud just mõte välja sõita teed lõhkuma, aga pidid meie trehvava tule all kiirelt põgenema. Jalaväge oli vaenlasel paras jagu üks rong (ešelon) kohale toodud. Hiinlased, kes laiali jooksid, ja mõned, kes vagunitesse jäänud, andsid meie peale püssidest ja kuulipildujatest tuld ja pildusid käsigranaate vastu. Tulevahe- tuse järele süttis üks vagun (enamlastelt maha- jäetud) põlema. Tuli hakkas rutuga teistesse, mispärast neid lahutada tuli, et mitte terveid tuleroaks anda. Seda väikest viivitust tarvitas vaenlane ja saatis meile veduri vastu, niipea kui tema soomusrongid Sangastesse jõudsid.“

Kapten Irv kandis ühtlasi ette, et soomusrongide liikumist raskendab suuresti veeküsimus. Vaenlane purustas mahajäetud jaamades vee- värgid ja nende kordaseadmiseks puudusid soomusrongidel abinõud. Seepärast oli Irv soomusrongide tegevusse saatmisel sunnitud rongide liikumise järjekorra määramisel arves- tama, missuguse rongi veduritel on rohkem vett.

Keenist tungisid soomusrongid üksteise järel edasi Sangaste suunas. Kapten Irv viibis, nagu harilikult, eesliikuva soomusrongi (sedapuhku Sr. nr. 2) esimesel suurtükiplatvormil.

Kui soomusrongid liginesid juba Sangastele, hakkas sealt mingi tume kogu suure kiirusega rongile vastu kihutama. Selgus, et vaenlane oli saatnud vastu „metsiku“ (ilma meeskonnata) veduri, tendripool ees. Varemini ettenägelikult tehtud korralduse järgi andsid meie soomusrongid, eesliikuvast alates, kiireks tagasiliikumiseks vedurivile. Rasked rongid ei suutnud aga nii kiiresti paigalt nihkuda ega ka sõita nii kiiresti kui üksik vedur, mis pärast viimane jõudis ikka rohkem ja rohkem lähemale. Meie soomusrongi suurtükist avati tuli „metsiku“ veduri pihta. Veduri tendris mürskude lõhkemisel tekkinud põrutus surus veduri rööbaste vahele, kuid ta tormas ikka edasi, tendri ratastega rööpaid liipritest ligi poole kilomeetri ulatuses lahti käristades ja kõveraks väänates. Vedur suutis siiski veel anda ka soomusrongile tubli hoobi, mistõttu esimene platvorm sai vigastatud. Lõpuks jäi vedur seisma, kuid nii õnnetult, et tema küljelükkamise puhul oleksid rattad takistanud soomusrongide möödasoitmist. Vedur tuli võtta pooleks, mis töö, arvestades meie puudulikke vastavaid vahendeid, oli kaunis raske ning aeganõudev. Pärast lükati „metsiku“ tendriosa tee kõrvale, veduripool aga tõmmati terasköite abil teele tagasi. Ka raudtee parandamine meie puudulike abinõudega nõudis palju vaeva ja ajakulu, nii et tee sai korda alles järgmise päeva kella 15. See aeg andis vaenlasele võimaluse organiseerida vastupanu Sangaste juures, purustada suures arvul sildu ja evakueerida varandusi Valgast. Võib õigusega oletada, et seesama „met-

sik“ vedur oli ka üheks põhjuseks, et 31. jaan. leidis aset meile kaotusrikas (üle 150 mehe löödi rivist välja) Paju lahing.

Kapten Irv oli mures Sangaste jaama lähedal oleva Emajõe silla pärast. Oli karta silla põhjalikku purustamist. 28. jaan. hommikul pimedas saatis Irv soomusrongide dessante ja ühe rühma partisane Sangaste jaama suunas, ülesandega — vallutada Emajõe sild ja hoida see endi käes kuni soomusrongide järelejõudmiseni. Vastase ülekaalu tõttu ei suudetud aga täita seda ülesannet. Pärast lõunat, kui punavägi ise alustas pealetungi, muutus saadetute seisukord eriti raskeks. Õnneks jõuti seks ajaks lõpule „metsiku“ veduri teelt kõrvaldamise ning raudtee parandamisega ja meie soomusrongid tungisid kapten Irve juhatusel täie hooga vastase pealetungivate jõudude keskele. Seal tekkis paanika, meie meeste meeleolu tõusis. Pealegi tuli väljasolijaile soomusrongidelt abiks dessantmehi. Ägeda pealetungiga vallutati Sangaste jaam. Vaenlase kaotused — mitukümmend langenud ja hulk sõjavarustist. Meil mõned langenud ja haavad.

29. jaanuaril tegi vaenlane mitmel korral katsed Sangaste jaama tagasi võtta. Kapten Irve ettekandest vägede ülemjuhatajale loeme selle kohta muu seas:

„Kolmat korda jaamale ligineda ja silda oma tule alla saada katsus vaenlane kell 16. Samal ajal jõudis silla parandus lõpule. Soomusrong Nr. 1 sõitis üle ja kihutas vaenlase versta 3 eemale kuni järgmise sillani sõites, kus seisma

pidi jääma, sest ka see sild oli purustatud. Rongi dessant ajas vaenlast kuni mõisani Luude-Gros-hoff (Paju mõis). Sõjasaak: väljaköök, 5 telefoniaparaati, kuulipilduja ja pool koormat püsse...“

30. jaanuaril jõudsid Sangastesse soomlased. Tartu-Valga väeosade juhataja ooberst Hans Kalm andis operatiivkäsu Valga vallutamiseks. Selle käsu punkt 3. algab järgmiselt:

„4 soomusrongi ja ülemlieitnant Kuperjanovi pataljon kapten Irve juhatusel liiguvad edasi raudtee suunas, parandades sildu, ja Telliste mõisa Valga maanteed kaudu lõunapoole. Pealetungi algus järgneb minult.“

Pealetungiks käsu andmisel (Soomusrongil nr. 1) on ooberst Kalm ütelnud kapten Irvele, et viimane korraldaks pealetungi nii, et Valka esimestena marsiksid sisse tingimata soomlased. Kapten Irv on avaldanud kindlal sõnal oma eriseisukoha: sõltub olukorrast ja väeosade edasi-jõudmisest, kes esimesena tungib Valka.

30. ja 31. jaanuar möödusid soomusrongidel raudteesildade parandamisega vaenlase tule all. Eriti palju vaeva sünnitas ühe silla parandamine, mis oli sügava sängiga ja väga mädase põhjaga ojakesel.

Enne Paju lahingut (31. jaan.) on leitn. Kuperjanov käinud soomusrongil kapten Irve jutul. Leitn. Kuperjanovi lahkumise järel on kapten Irv ütelnud juuresolijaile¹, et Kuperjanovi partisanid oodaku pealetungi algusega seni, kuni

¹ „Sõdur“ 1933, lk. 558.

silla parandusega jõutakse lõpule ja soomusrongid võivad oma suurtüki- ja kuulipildujatulega ja dessantidega toetada Paju mõisa vallutamist tiivalt ja seljatagant. Ilma soomusrongide tuletoetuseta kapten Irv nähtavasti ei pidanud otsustarbekohaseks saata dessanti kaugele ette, kartes asjatuid kaotusi. Kapten Irv ise on aga samal ajal järjest käinud kaugel meie soomusrongide ees, et isiklikult jälgida vaenlase tegevust ja uurida Paju mõisa vallutamise võimalusi.

Lahing Paju mõisa vallutamiseks on tulnud kapten Irvele ootamatusena. Ta on saatnud sidemehe vaatama, milles asi seisab.

Kuperjanovi partisanide pealetungi puhul Paju mõisale on teetsenud kõige vasemal (raudteele lähemal) 2. rood, kes pärast ägedat lahingut Paju mõisa pärast taandus, kaotades kõik ohvitserid. Selle roodu tegevuse kohta loeme kapten Irve ettekandest vägede ülemjuhatajale:

„Iseäranis kannatas 2. rood — oli kõik oma ohvitserid kaotanud. Ka rühmaülemaid ei leidnud ma üles. Veltveebel oli roodu juures, kui selle Lauvati kohal metsas kell 15.30 kinni pidasin. Saatsin mõne mehe soomusrongilt Nr. 1 roodu korraldama. Pool tundi hiljem läks partisanide 2. rood ise 120 vaenlase peale, lõi selle tagasi ja võttis osa Luude-Grosshofi (Paju mõisa) äravõtmisest ja tungis ühes pataljoniga Valga poole edasi.“

On selgunud, et ülalnimetatud kompaniid Paju mõisa lõplikul vallutamisel juhatas Soomusrong nr. 1 patarei vanemallohvitser V. Teras

ja tema abiliseks oli sama patarei nooremall-ohvitser Penberg. Kapten Irv on viibinud lahingu kestel ees — vaenlase kuulipilduja- ja püssitule piirkonnas.

Umbes tund või paar pärast Paju lahingu verist lõppu jõuti valmis raudteesilla parandusega ja meie soomusrongid sõitsid kuni järgmise purustatud sillani (7 kilomeetrit Valgast), kust oleks olnud võimalik toetada tulega Paju mõisa rajoonis teotsevaid väeosi.

Järgneva päeva (1. veebr.) hommikul jõudsid ühel ajal Valka Kuperjanovi partisanid (nüüdsele Kuperjanovi tänavale), soomlased (Antsla poolt tulles) ja Soomusrong nr. 1 desant (Sangaste poolt) jaama.

Valga vallutamise järel telegrafeeris kapten Irv vägede ülemjuhatajale 1. veebruaril kell 15 lühidalt:

„Esimene soomusrong ühendas end praegu Valga linnaga telefoni teel. Meie väed: soomusrongide dessant, Kuperjanovi partisanid ja soome polk on umbes kella 11 aeg linna marssinud. Vastupanekut vaenlase poolt ei olnud.“

Valgas tekkis kapten Irv soomusrongide edaspidise kasustamise mõttes lahkarvamusi Valga grupi juhatajaks määratud ooberst H. Kalmuga. Kapten Irv otsustas omal algatusel soomusrongid kohe saata Valgast Riia ja Pihkva teedele. Irv kirjutas 2. veebruaril: „Kalm nõuab ainult Riia tee saatmist ja ähvardab tema korralduste vastu tegijaid. Kell 20 õhtul rõõmuhõiskamine. Ka väerinna staabis on Pihkva tee tähtsust tunnustatud ja minule antakse luba

rongisid oma äranägemist mööda ühele kui ka teisele teele saata.“ Irv sai vabad käed teotsemiseks ja kasustas seda otstarbekalt: ta saatis ühe soomusrongi Riia suunas ja teistega liikus ise Võru, Petseri, Irboska poole. Ka siingi takistasid soomusrongide kiiret edasiliikumist vaenlase poolt purustatud sillad ja raudtee.

8. Kapten Irve viiepäevane sõjaretk Irboskasse.

Purustatud teed ja sildu parandades jõudsid meie laiarööpmelise soomusrongid, välja arvatud üks Stakelni (Riia) poole suundunud rong, kapten Irve juhatusel Võrru 4-ndal ja Petserisse 5-ndal veebruaril. Soomusrongide ilmumine meie jalaväele abiks oli hädavajalik, sest vaevalt oleks muidu suudetud tõrjuda tagasi vaenlase soomusronge ja aktiivselt teotsevaid jalaväeosi raudtee rajoonis. Valga — Petseri raudtee julgeoleku tagamiseks teostasid soomusrongide dessandid kapten Irve korraldusel ka pikemaid retki. Üks sääraseid retki toimus 11. veebr. Antsla jaamast Mõniste mõisa, kust vaenlane löödi välja.

14. veebruari varahommikul algas soomusrongide nr. 1 ja nr. 2 ja 2. jalaväepolgu ühine pealetung Irboska suunas. Soomusronge juhatas kohal kapten Irv isiklikult. Enne väljasõitu Petserist Irv informeeris rongiülemaid (Soomusrong nr. 1 ülemaks oli leitnant E. Neps ja Soomusrong nr. 2 ülemaks staabikapten J. Lepp) oma kavatsusest, tungida kahe soomusrongiga esialgu Irboskani ning kõige jõuga aidata kaasa, et 2. jal.-polk suudaks võtta enda alla meile sood-

sad Irboska positsioonid. Leitnant Neps olevat avaldanud arvamust, kas mitte tungida juba kuni Pihkvani. Kpt. Irv on vastanud, et esimeseks ülesandeks on Irboska positsioonide vallutamine. Kell 4.30 sõitsid Soomusrongid nr. 1 ja nr. 2 välja. Kapten Irv asus eesliikuvale Soomusrong nr. 1. Sild lõuna pool Puravitsa palu (6,6 km Petserist) oli purustatud. See parandati ühe tunni jooksul. Siin kapten Irv tegi Soomusrong nr. 2 ülesandeks edasiliikumisel korraldada seljataguse kaitset ja eriti toetada 2. jal.-polgu pealetungi. Enne Vašina-Gorani jõudmist märgati vaenlase väeosi Vašina-Gora edelaserval orus segaduses kagu poole jooksmas. Soomusrongide tule ja Soomusrong nr. 2 dessandiga paisati vastased laiali. Soomusrongilt nr. 1 saadeti dessant leitnant Nepsi juhatusel raudteest vasakule Lesgi küla vallutama, kust vaenlane avas suurtükitle meie rongi pihta. Meie rongi suurtükk hakkas vastu tulistama, toetades dessanti küla vallutamisel. Samal ajal ilmus kiirel sõidul läheduses asetseva mäe tagant nähtavale vaenlase soomusrong. Ajaviimatult avati meie soomusrongi esimesest suurtükist tema pihta tuli ja ta sunniti varsti põgenema. Irv hakkas esimese soomusrongiga jälitama vaenlase soomusrongi, vahet pidamata selle pihta suurtükist tuld andes. Meie raske rong aga ei suutnud sõita nii kiiresti, kui vaenlase lühem ja kergem rong, mispärast vaenlasel õnnestus oma ja meie rongi vahel raudteerööpaid mitmest kohast puruks lasta. Purustust lähedalt maalt märgates ei suudetud meie ras-

ket rongi nii järsku peatada, vaid see sõitis hooga mitmest purustatud kohast üle, kuid õnnelikult: ei joosnud rööbastest välja. Rööbastest välja joostes oleks rong veerenud alla sügavasse Kolomna orgu. Rong suudeti peatada parajasti ühe suurema purustise ees. Nüüd märgati rongilt paremal all orus olevast Kolomna külast Petski suunas põgenemas vaenlase voori. Ühtlasi avati vasakult mäe otsas asetsevast külast meie rongi pihta kuulipilduja- ja püssituli, mis aga meie kuulipildujate ägeda tulega sunniti vaikima. Samal ajal saatis kapten Irv rongilt dessant-salga Kolomna külla jälitama põgenevat vastast. Kolomna vallutati lennult ja saadi rikkalik sõjasaak: polgu apteek, hobuseid, vankreid, rohkesti saapaid ja sõduri riidevarustist ja 55 vangi. Viimaste hulgas olid polgu arst abikaa-saga ja polgu adjutant.

Ühtlasi Irv saatis välja soomusrongide ratsaluurajad, ülesandega lõunast haaravalt vallutada Irboska jaam, takistades seal vastase purustustöid, eriti jaama veevärgi kallal. Kell 11.40 vallutati Irboska jaam, kust saadi sõjasaagiks muu hulgas ka üks sõiduauto. See auto jäi hiljemini soomusrongide diviisi ülema sõiduautoks.

Kapten Irv laskis Soomusrong nr. 1 lahutada kaheks (rongil oli kaks vedurit), katkiste rööbaste kohtadele pandi puuhalge; rongi esimene pool sõitis ettevaatlikult katkistest kohtadest üle, et olla abiks ettesaadetud väeosadele Irboska jaama kaitsemisel. Ka vesi vedurite katlates hakkas jõudma lõpukorraale, mispärast tuli kas vaenlase tulepiirkonnas tungida Irboska jaama

või rutata tagasi Petserisse, kuhu oli üle 20 kilomeetri.

Olukorrast Irboska juures telegrafeeris kapten Irv samal päeval kell 16.20 järgmiselt:

„Pool soomusrongist Nr. 1 sõitis kell 15 Irboska jaama ette, kus tee paranduse käsile võttis, mis paljudes kohtades puruks oli lastud, kuna teine pool Košeljahä poole purustatud teest jäi. Parajate roobaste puudusel venis parandus pikale: alles praegu pääsevad rongid hädapärast Irboskasse vett võtma. Ühendasin end telefoni läbi vaenlasega ja sain teada, et neil olla nõu meil teed Košeljahä¹ ümbruses ära lõigata. Võtan omalt poolt kõik abinõud selle ärahoidmiseks käsile, mis küll kahe rongiga vähese dessandi abil kaunis raske on. Viljandi kommunistlik polk olevat enese peale võtnud Irboska jaama tagasi võtta. Vaenlase patareid lõuna pool raudteed, umbes Mriezu ligidalt (42 liiniliste) ja Patehjä poolt pommitasid raudteeliini kõige päeva. Vaenlane vahetas päeva jooksul mitu korda oma seisukohta. Üleüldse peab tunnistama: vaenlase vastupanek oli tõsisem kui senini olnud. Luurajad on Pihkva poole saadetud, teated puuduvad...“

Et kapten Irv kahe soomusrongiga sügavale vaenlase rindesse tungis, siis polnud kerge ka tagaliikuva soomusrongi seisukord. Selle kohta annab tõetruu pildi ühe tollaegse Soomusrong nr. 2 ohvitseri päevik, kes 14. II 1919 kirjutas muu seas:

¹ Nüüdne Liivamäe jaam, Petseri ja Irboska vahel.

„... Sõitsime jälle edasi. Korraga sattusime õige ägeda tule alla, nii et tuli natukene tagasi sõita. Esimene rong sõitis edasi. Umbes poole tunni pärast lasime jälle edasi ja sõitsime kogu aeg vaenlase suurtükitele all olles otse Irboska jaama 1. rongi juurde. Siin kuulsime, et punaste soomusrong meil vastas olnud, kuid taganema löödud. Ta olnud korra 300 sammu meie 1. rongist eemal. „Kartetsch“¹ oli neile sisse lasknud, sest rööbaste vahel oli hulk verd maas... Punased olid taganedes 6 kohas raudtee pürokseliiniga ära lõhkunud. Viimane oli umbes arssina suurused tükid rööbastest välja kiskunud. 1. rongi mehed pannud katkiste kohtade päale põigiti puuhalud ja sõitnud niiviisi üle, punastele järele. Üks padrun oli meie 1. rongi suurtüki platvormi all lõhkenud (platvormil viibis kapten Irv). „Kartetsch“, kes platvormi katusel viibis (vaatluse otstarbel), sai niivõrt põrutada, et põlvili langes. Esimesel kuulipilduja vagunil oli jälle katkisest kohast üle sõites ratta kandevedru katki läinud. 1. rong jäi ööseks Irboskasse. Õhtul tuli diviisiülema Puskari poolt käskjalg, kes tõi Irvele teate, kui kaugemale meie jalavägi on jõudnud. Meie rong sai ülesandeks öö läbi pooljaama ja Irboska vahel ristelda, et vaenlase poolt teepurustamist ja sildade lõhkumist ära hoida. Küll lasti täna meie rongide pihta!...

Raudtee on siin mägestiku vahel, siis jälle orus, vahel mäe otsas. Punastel igal pool jooksu-kraavid ja traataiad. Räbal maakoht soomusrongidele opereerimiseks...“

¹ Patareiülema leitnant Sabolotnõi hüüdnimi.

Olukorda Irboskas järgneval ööl kirjeldab kapten Irve alljärgnev teatis:

„Telefonogramm, v. rutuline.

2. diviisi ülemale oberst Puskarile.

Vaenlane liigub öö läbi ja ähvardab minu seljatagust. Vastu raudtee liini pani vaenlane veel ühe patarei üles ja tema soomusrong jõudis siia. Peale selle on tal endised suurtükid: kolm kerget põhja pool raudteed, lõuna pool kaks kuuetoollilist ja kaks 48-liinilist. Nagu näete, ei ole rongi kahel suurtükil just kerge niisuguse hulgaga, pealegi rasketega, tapelda. Ometi loodan kõigi nendega valmis saada kui seljatagune kindel oleks...

Soovitav oleks, et Teie väed võimalikult vara ja kiiresti Irboska alevi liinile asuks ja vähemalt mõne versta enne valge tulekut edasi tuleks. Meid pommitati mitu korda. Seni meil õnnelikult.

15. II. kell 14.20.

Kapten Irv.“

Öösi kapten Irv võttis veel vastu operatiivteated talle alluvatelt teistelt laia- ja kitsarööpmelise soomusrongidelt ja hommikul, ise vaenlase pommituse piirkonnas olles, telegrafeeris aruande kõigi soomusrongide tegevusest Tallinnasse operatiivstaapi ja Lõunarinde staapi. Tegevuse intensiivsuse tõttu sama päeva lõuna paiku läkitas Irv juba uue telegrammi järgmise sisuga:

„Kell 10 ilmus vaenlase soomusrong Gradischtse küla kohale ja hakkas Irboskat pommi-

tama. Saatsin remondi- ja varustuserongi jaamast Petseri poole, soomusrong nr. 2 nende kaitseks ja teed valvama. Soomusrong nr. 1 võttis vaenlase soomusrongi oma pommide alla ja sundis ühetunnise tulevahetuse järele taganema. Vaenlase rongi toetas kerge patarei Gradischtse juures, mis vaikima pidi. Viski Boroki vahelise patarei äravõtmiseks valmistas liikuma nr. 1. ja nr. 2. rongide dessant, aga pidi kaua ootama, sest vaenlase suurtükid ja kuulipildujad ei lasknud kedagi jaamast sinna poole välja. Soomusrong nr. 1 sõitis Pihkva poole, aga sattus peale nimetatud patareide veel raskete suurtükkide tule alla Lakonitsovi sihist. Vaenlase tuli oli trehvav, ja et Podgranje kohal sild katki oli, sõitis soomusrong nr. 1 jaama tagasi, kus ka kerge patarei rongile pihta hakkas trehvama, millega veelgi tagasi sundis tõmbama mäe varju. Samal ajal kell 1.40 sain teate, et tee tagaselja ära purustatud ja vaenlane remonditööd oma tulega takistab. Saatsin nr. 2. dessandile abiks soomusrongi nr. 1. dessandi, kelle ülesandeks jäi vaenlase raudteele tungimist Viski poolt takistada. Koponitsõi ja Kolomna vahekohal seisma jäädes jätkas rong vaenlase seisukohtade pommitamist, kuni vaenlase patarei Milthoist rongile pihta hakkas trehvama ja kell 14 veel mõnisada sammu tagasi sundis tõmbama. Kell 14.30 jõudsid Koponitsõi külani 2. polgu roodud. Soomusrongi nr. 1. dessant ühes 13 vabatahtlikuga läksid Viski vaenlasele pääle. Tagajärjed teadmata. Soomusr. nr. 2. sundis 28 versta peal vaenlase taganema ja lasi purukslastud truubi ära paran-

dada ning aitab 2. polgu roodusi suurtüki tu-
lega.“

Sama päeva pealelõunast tegevust Irboska rajoonis iseloomustab kapten Irve poolt kell 19 kirjutatud telegramm:

„Soomusrong nr. 1. dessant tegi kell 16 Viski vaenlasest puhtaks ja ajas põgenejat Holohal-
naja sihis taga, kuni need 86. polgu osadega ühi-
nedes vastu hakkasid. Viskis olnud 86. polgu
kaks roodu, umbes 200 meest. Soomusrongi des-
sant, 40 jala- ja 13 ratsameest. Vaenlane jättis
lahinguväljale 10 surnut. Meie sõjasaak: 1 kuuli-
pilduja lintidega ja 12 vangi. Soomusrong nr. 2
dessant lõi vaenlase raudteel Kukujevka kohal
tagasi ja lasi silla (meie seljataga) ära paran-
dada. Sillad Zagorje ja Mihnova külade kohal
olid vahtide poolt terveks hoitud. Veel aitas nr.
2. jalaväe 2.-st polku suurtükitlega Podgorjest
ja Gverstonist välja tõrjuda. Rongil kaotusi ei
ole. Soomusrongile nr. 1 kukkus tänase päeva
jooksul neli vaenlase suurtükikuuli vagunitesse.
Inimestes need kaotusi ei sünnitanud (meeskond
oli väljas lahingus), rong aga on tublisti kannat-
anud ja nõuab peatset remonti. Sõjavangidest
said vagunis üks surma ja teine haavata.“

Soomusrong nr. 2 tegevust samal ajal iseloo-
mustab täpsamalt rongi kuulipildurohvitseri
tolleaegne päevik. Ta kirjutab 15. veebr. muu
hulgas:

„Kella 8 ajal algas punaste poolt jälle äge lask-
mine. Pahemalt poolt lasi patarei kolmest suur-
tükist Irboska vaksali peale, mis aga kõik üle
lendasid ja paarsada sammu eemal majade

vahel lõhkesid. Vaenlane pommitas tund aega selle sihikuga, siis aga hakkas raudteeliini peale andma. Saime käsu (kapten Irvelt) oma rongiga viadukti taha suure mäe juurde sõita, kuhu ka peatama jääme. Esimene rong lasi päev otsa punastega vastamisi. Kui pärast raudtee pommitamist taganema hakkasime, ilmus korraga põhjapoolt vaenlase ahelik raudtee äärde ja hakkas kuulipildujatest supi- ja remontrongi pihta andma. Seal sai 1 mees surma, 1 haavata ja 1 läks rumalaks (hulluks). Punased ise panid aga ka kohe jooksu. Meie sõitsime vaksalist välja ja punaste soomusrong sõitis kohe sisse, kuid esimese rongi tuli põletas ta minema. Paremalt poolt andis teine patarei meie pihta tuld... Meie ei saanud enam pärast jaama, sest lagedalt ei pääsenud kuidagi nägemata läbi, ja niipea kui katset tegime jaama 1. rongi juurde sõita, algas lageda kohal kohe maruline tuleandmine. Istusime siis pool päeva suure künka taga... Kella 10 paiku anti käsk (kapten Irvelt, kes viibis ees oleva soomusrongi juures) seljataga edasi-tagasi sõita, et punaste poolt teerikkumist ära hoida. Punased olid päeval ühes kohas pürokseliiniga ühe silla juures roobast purustanud meie seljataga...“

Järgneva öö jooksul pommitasid vaenlase kolm patareid ja soomusrong mitmel korral Irboska jaama, kus asus kapten Irv soomusrongiga. Vaenlase soomusrong ja patarei Grädištše juures sunniti meie soomusrongide tulega vaikima. 16. veebruaril kell 6 sõitis kapten Irv Soomusrong nr.1 kolm kilomeetrit Irboskast

Pihkva poole, kus saatis luurajate salga ette ja avas vaenlase soomusrongi pihta suurtükitule. Seejärel hakkas aga ka vaenlase Tšernõšova juures asuv patarei ägedasti tulistama meie rongi; sedasama tegi ka punaste soomusrong. Üks mürsk purustas raudteerööpa otse meie soomusrongi alt. Vagunid sõitsid siiski imekombel õnnelikult katkisest kohast üle, kuid kõige ees (vaenlase pool) olev lahtine platvorm raudtee parandamise materjaliga jooksis rööpaist välja ja rong kiskus teda tüki maad lohistades järel. Vaenlase ägeda tule all oli võimatu upitada seda platvormi tungraudadega tagasi teele, mispärast kapten Irv laskis ta rongi küljest lahti haakida ja maha jätta. Vaenlase suurtükituli saatis meie soomusrongi kogu aja.

Varsti sai kapten Irv luurelt teateid, et 14. veebruaril meie poolt vaenlastest puhastatud külad on uuesti punaväe valduses ja et vaenlase suurest ülekaalust tingitult on meie 2. jal.-polk jäänud kaugele taha. Hoolimata äärmiselt raskest olukorrast, olles vaenlasest peaaegu täiesti sisse piiratud, kapten Irv oma kahe soomusrongiga siiski ei taandunud, vaid, hinnates meile ideaalsete Irboska positsioonide vallutamise määratu suurt tähtsust, otsustas jääda kohale. Veel enam — ta otsustas teotseda aktiivselt, tungida ise soomusrongi dessandiga vastasele kallale, et tõmmata endale vaenlase tähelepanu ning seega kergendada meie jalaväe edasijõudmist Irboska positsioonile. Kapten Irv tegi Soomusrong nr. 1 ülemale, leitn. Nepsile, ülesandeks vallutada dessandiga Irboska jaamast lõuna

pool asetsev suur Senno küla. See aga ei õnnestunud, sest leitn. Neps ise, kaks teist ohvitseri ja viis sõdurit said kohe pealetungi alguses haavata. Irv aga ei loobunud oma otsusest. Ta korraldas uue dessandi ja saatis selle Senno peale, Kolomna ees asetseva mäeseljandiku suunas. Irv ise asus juhtima dessandi toetamiseks avatud rongi suurtükitald. Sellest kirjutab Soomusrong nr. 1 tolelaegne telefonist oma sõjamälestusis¹:

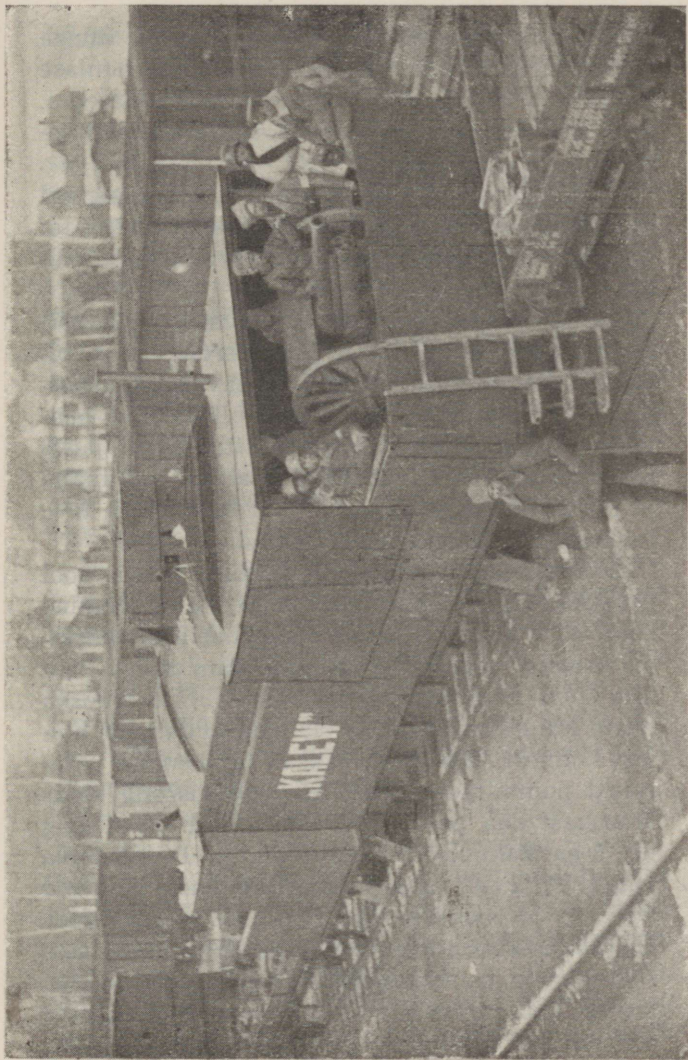
„Järgneval hommikul, kui dessant tungis Senno küla peale, tõmmati soomusrong Irboska jaamast Petseri poole mägede varju. Kapten Irv laskis minul rongi juurest vedada telefoniliini mäe otsa, kust ta jälgis dessandi pealetungi ja juhatas rongi suurtükitald dessandi toetuseks. Punased tulistasid meid kuulipildujast, mis asus Senno rajoonis. Lagedal künka otsas seistes meie olime punastele hästi nähtavad. Ütlesin kapten Irvele, et meie võiksime asuda varjule lähedal olevate kivide taha. Irv vastas: „Ärge närveerige! Need kuulid, millede vingumist meie kuuleme, meid enam ei taba, sest need on juba meist möödas.“

Irv jäi oma postile ja mina pidin viibima tema läheduses, kuni Senno vallutati.“

Sennos leiti rohkesti punaste laipu. Ühes majas oli soomusrongi mürsk tapnud 5 punakaartlast.

Pärast lõunat tegid vaenlase soomusrongid mitmel korral katset vallutada Irboska jaama,

¹ „Sõdur“ 1935, lk. 268.

Kapten Irv (kraega kasukas) Soomusrong nr. 2 suurtükiplatvormil.

kuid löödi iga kord meie soomusrongi tulega tagasi. Kell 15.20 ilmus Pihkva poolt ka vaenlase lennuk ja loopis pomme Irboska jaama rajooni, kuid seal asuvat soomusrongi, millel viibis kapten Irv, ta ei tabanud.

Ka 17. veebruaril kestis meie soomusrongidel äge lahing vaenlasega, kes öö jooksul uuesti tõi juurde jõude ja vallutas raudtee lähedased külad.

Sel ja järgnevail päevil teotses peamiselt Soomusrong nr. 2, kuna Soomusrong nr. 1 oli tublisti kannatanud saadud pihtavuste tagajärjel, ka rongiülem ja ohvitsere oli saanud haavata. Vaenlase ägeda suurtükitle tõttu jättis Soomusrong nr. 2 Irboska jaama kell 8.40 maha ja liikus Soomusrong nr. 1 juurde. Kapten Irve tookordsest telegrammist loeme:

„Pommitasin vaenlase seisukohti põhja pool raudteed Optjeki jõe silla kohalt, kuhu soomusrong nr. 2 kell 9.30 ilmus. Kategooriliselt käskisin soomusrongil nr. 2 Irboska jaam uuesti oma alla võtta. Soomusrongi nr. 2 järel liikus Irboska peale ka soomusrong nr. 1, vahetpidamata kõigest kolmest suurtükist vaksali ja vaenlase patareisid pommitades. Vaenlase soomusrong sõitis Irboskast siia poole. Kell 14 oli tal meie rong nr. 2-ga kahevõitlus, Kolomna ja Barabanova vahel. Nr. 2 tuli veidi tagasi. Enamlaste patareid vaikisid ja soomusrong ei tulnud enam edasi. Elanikkudelt saadud teadete järele on enamlaste remontrong jaamas teesid hakanud korraldama, kui nr. 1 tule avas. Töölised jooksnud laiali, rong sõitnud ära. Soomusrongi tabanud üks meie kuu-

lidest: 7 meest saanud surma, ülejäänud jooksnud rongilt maha ja läinud jala Pihkva poole.“

Soomusrongidelt saadeti luureosad lähedalolevate külade suunas, kus aga vaenlane oli suutnud juba end kindlustada. Õhtu eel suudeti vaenlase soomusrongid Irboskast välja tõrjuda ja meie soomusrongid sõitsid kapten Irve juhatusel jaama vett võtma. Enamlased olid aga öösi vee reservuaarist välja lasknud, nii et seda jätkus veel ainult Soomusrong nr. 2 vedurile, mis pärast Soomusrong nr. 1 pidi sõitma tagasi, et käia Petseris vett võtmas. Vee puudusel läks rikki (mõned torud sulasid lahti) Soomusrong nr. 1 soomusvedur, mis tekitas Irvele palju muret. Irv määras samas juurdluse, kas olid võetud tarvitusele kõik abinõud rikke tekkimise vältimiseks.

18. veebruar oli veelgi marulisem lahingupäev. Luurajad tõid juba hommikuks teateid vaenlase osade ümberpaigutusest ja jõudude juurdevoolust. Palju meie soomusrongi mehi oli luurekäikudel ja väljas valvekorral, kas sildade juures või mujal. Oli mehi, kes seisid neli päeva järjest sildade valvel, ilma kuhugi sooja pääsemata ja leppides viletsa toiduga.

Lahing algas hommikul valge tulekul. Vaenlase ägeda tule tõttu taandus Irboskast Soomusrong nr. 2. Kapten Irv aga ei leppinud Irboska mahajätmisega, vaid tegi kohe korraldusi raudtee ääres asetsevate külade vallutamiseks ja seejärel andis Soomusrongile nr. 2 kindla käsu, võtta uuesti Irboska jaam oma alla. Soomusrong nr. 2 lipniku E. Dreverk'i toleleagne päevik

jutustab lahingukäigu kohta, peale vaenlase survele taandumise kirjeldust, muu seas:

„Kapten Irvelt oli käsk Irboska vallutada — parata polnud midagi. Aur peale ja Irboska poole. Dessant vallutas mäe ja kihutas punaste osad kaevikutest välja. Meie aga sõitsime, vahetevahel suurtükitud andes, edasi. Soomusrong nr. 1 pommitas mäe tagant punaste küla paremal pool, kus küün põlema läks. Nüüd hakkasid ka punased patareist tuld andma 1. soomusrongi pihta. Marutuli läks lahti. Kui suure mäe tagant välja jõudma hakkasime, nägime mõlemal pool külades punaseid. Kohe panime kõik kuulipildujad tööle. Parevalt poolt külast jooksid punased välja meie tule alla. Kuna dessant mäe peal punastega võitles, sõitis meie rong Irboskasse, kus vedurile vett võtsime.“

Tookord ees teotseva Soomusrong nr. 2 ülem jutustab oma sõjamälestusis selle lahingu kohta ¹:

„2. jal. polk oli vaenlase survele öösi tagasi tõmbunud lääne poole Košeljahat ja punased tungisid Košeljaha (nüüd Liivamäe) rajoonis soomusrong nr. 1. peale. Hommikul algasid punased pealetungi ka raudtee rajoonis, vallutasid Irboska jaama, Senno küla, Zagorje ja Viski küla oma soomusrongi tule toetusel. Punaste edasiliikumine nendest küladest löödi esialgu meie soomusrongi tulega tagasi. Irboska jaamast

¹ Vabadussõja Ajaloo Arhiiv, käsikiri 167, lk. 4—8, ja album „L. R. Soomusrong 2 Vabadussõjas“, artikkel „Meie soomusrongi raskeim silmapilk Vabadussõjas“.

taanduv valvetõke tuli soomusrongile. Seisukord oli väga raske. Tahtsin saada kpt. Irvelt luba rongi tagasi tõmbamiseks Košeljahasse, aga Irv ütles, et s.-rongil nr. 1 on edu ja ka 2. jal. polk on peatunud. Sellepärast soomusrongidel tuleb alata uuesti pealetungi ja vallutada Irboska jaam, mis pidi sündima lõuna paiku. Irve käsul sõitsin oma rongiga Irboska suunas, et tõrjuda tagasi punaste raudtee ääres asuvaid osi. Varsti sõitis aga mulle vastu punaste soomusrong, mis pärast pidin loobuma punaste jalaväe vastu võitlemisest ja algama kahevõitlust vaenlase soomusrongiga. Viimane nähtavasti sai pihtavuse ja kadus silmist läbi Irboska jaama Pihkva suunas. Punaste jalaväe osad, kes tungisid peale lõuna pool raudteed, nähes oma soomusrongi taandumist, katkestasid edasitungi endises suunas (rööbiti raudteele) ja tõmbusid raudteest eemale lõuna poole. Samal ajal punased põhja pool raudteed võtsid oma alla Viski ja Zagorje külad ja Zagorje mäe raudtee ääres ja lisaks suurtükitulele pommitasid Zagorje mäelt ka pommipildujatest raudteed minu soomusrongi ees Kolomna küla kohal ning purustasid mürskudega raudteed mitmest kohast. Soomusrong nr. 2 edasiliikumine oli seega tõkestatud. Seejärel hoidsin oma rongiga vähemalt seljatagust Zagorje—Košeljaha vahel vaba, et soomusrong nr. 1 järelejõudmisel edasi tungida. Umbes kella 13.30 paiku sõitis Irv soomusrong nr. 1-ga Zagorje lähedusse s.-rong nr. 2 juurde ja teatas, et Košeljaha juures on 2. jal. polk mõned külad tagasi võtnud, mille tõttu seisukord seal olevat

kindlustatud ja soomusrongidel tuleks uuesti murda sisse Irboska jaama.

Umbes samal ajal punased algasid suurejoonelist pealetungi. Nende jalavägi liikus edasi üle suure lagendiku Irboska jaama ja Senno küla vahel, rööbiti raudteele lääne suunas, viies tihedas ahelikus. Need viis ahelikku liikusid lainena üksteise järel umbes 100—200 meetri vahedel. Ahelikkude lõunapoolsed otsad ulatusid Senno küalani ja kadusid silmapiiri taha. Punaste ahelikkudega näis olevat ka raskeid kuulipildujaid. Kpt. Irve korraldusel avasid mõlemad meie soomusrongid ägeda suurtükitle vaenlase ahelikkude pihta, mis tekitas seal suurt paanikat ja tõkestas punaväe edasiliikumist. Samal ajal liikus Irboska jaama poolt meile vastu värskelt kohalesaadetud punaste soomusrong, kes teotses meeletu kühmusega kui seni meile vastu võidelnud punaste soomusrongid. Sellel soomusrongil näis olevat kolm kerget toru. Katkestasime punaste jalaväe pihta tulistamise ja Irve korraldusel avasid mõlemad meie rongid suurtükitle punaste soomusrongi pihta. Irv oli pommitamise ajal ees soomusr. nr. 2 juures ja saatis siit tulistamiskäske ka s.-rongile nr. 1, mis asus tulistamise ajal harilikult 200—1000 meetrit eesoleva rongi taga. Punaste soomusrong tõmbus kord tagasipoole ja jäi Irboska jaamast Kolomna poole peatuma, kogu aeg tulistades. Kui meie suurtükitlest varem segamini löödud punaste jalavägi nähtavasti nägi, et nende soomusrong ei pääse edasi, valgus see rohkem lõuna poole ja Kolomnast ida pool asuvate küngaste varju, nii

et meie kapten Irvega ei saanud täpsalt kindlaks teha, kuhu nende enamik kadus.

Olime Irvega arvamisel, et punased on oma pealetungi katkestanud, ja Irv arvas olevat õige aja meil pealetungile üleminekuks. Et aga edasitung ilma Zagorje mäe vallutamisetä võimata, sest sealt pommitati raudteed pommipildujatest, siis kpt. Irv otsustas saata dessantosa soomusrongilt nr. 1 Zagorje ja Viski mägede vallutamiseks, kuna soomusrong nr. 2 pidi vallutama Irboska jaama. Saatsin oma rongi tehnikakomando mehed välja meie ees purustatud raudteed parandama. Teeparandajad võeti punaste poolt tule alla. Nad olid seejuures pannud tähele, et ka punased parandavad raudteed oma rongi ees. Et vältida asjata kaotusi ja jõukulu, siis kutsusin oma teeparandajad ära, et las parem punased parandavad raudtee ära. Loomulikult ei saatnud ka dessantmehi ette tulistama punaste raudteeparandajaid. Tee kääna ja kõrge künka tõttu rongi suurtükk ei saanudki tulistada punaste soomusrongi rajooni. Vahepeal soomusrong nr. 1 dessant läks välja Zagorje kõrgendikku vallutama. Punased parandasid raudtee ära. Asusin oma rongiga Zagorje künkast natukene lääne pool ja ootasin punaste soomusrongi. Soomusrong nr. 1 toetas Barabanova rajoonist oma dessanti suurtükitlega. Ilmuski kääna tagant pikkamööda liikudes punaste soomusrongi esiplatvorm umbes 200 meetri kaugusele minu rongist ja laskis mõned paugud lõuna poole raudteed Barabanovka rajooni, kus sel ajal võis olla ainult punaste jalaväeosi, ja tõmbas seejärel end

Kapten A. Irv.

Maksolly maalingu järgi.

kiiresti käänu taha tagasi. Minu rongi pihta ta ei saanud nähtavasti veel lasta — seda takistas järsk teekäänak. Vaenlase soomusrongi tagasi-tõmbumise järel sõitsin oma rongiga veel veidi edasi paremale positsioonile, kus lasksin suunida suurtüki välja sellesse kohta, kust oli oodata vastase soomusrongi nähtavale ilmumist, ja jäin ootama. Seejärel sain kpt. Irvelt, kes läks vahepeal minu rongi juurest veidi tahapoole ja koos ltn. Sabolotnyga juhatas soomusrong nr. 1 suurtükitulda Zagorje mäel asuva vaenlase pihta, korralduse tungida otse punaste soomusrongi kannul Irboska jaama ja see dessandiga oma alla võtta, sest soomusrong nr. 1 dessandil olla Zagorje juures edu. See oli umbes kella 14.15 ajal.

Minu rongi ootepositsioonil seistes punaste soomusrong aeglaselt liikudes pistis hetkeks oma nina teistkordselt nurga tagant välja ja tõmbas kohe tagasi. Mina ei lasknud veel tulistada, sest ootas, et vaenlase soomusrong sõidaks kuni rongi keskel oleva vedurini nähtavale, et siis anda vedurile pirakas pihta. Nendest katsetest julgust võttes või arvates, et minu rong on reast välja löödud, punaste soomusrong sõitis kolmas kord nurga tagant välja, nüüd juba õige julgesti, ja avas oma rongi esimesest suurtükist viibimata tule rongi suunas ja tagumisest suurtükist minu rongile lõuna poole tee kõrvale. Punaste soomusrongi esimeselt platvormilt lasti esimesena ja seejärel vastas kohe minu rongi esimene suurtükk, niipea kui punaste soomusrongi suurtükiplatvorm 2—3 lahtise platvormi

järel tuli nähtavale. Vaenlase soomusrongilt lastud esimene mürsk langes üks meeter meie suurtükiplatvormist vasakule (põhja poole), kaks järgmist mürsku lendasid meist paremalt (lõuna poolt) mööda, neljas mürsk kukkus keset raudteed lahtiste platvormide ette. Kuhu kolm järgmist vaenlase mürsku langesid, seda isiklikult ei näinud, küll aga rääkis tookord kuulipildujavaguni katusel viibinud Lindemann, et kaks mürsku olla lennanud üle rongi ja lõhkenud soomusrong nr. 1 läheduses. Meie jõudsime anda selle aja jooksul 11 mürsku, millest kolm silmanähtavalt tabasid punaste soomusrongi. Kahevõitluse kestus ei väldanud vahest minutitki. Laskmine oli mõlemalt poolt äärmiselt kiire. Peaaegu samal ajal, kui ees välgatas vaenlase suurtükitali, lõhkes meie läheduses ka välja lastud mürsk. Samal ajal, tähelepanu pööramata vaenlase tulele, pidid äärmise intensiivsusega töötama meie suurtükimehed. Patareiülema, lipnik Ballon'i („Uku“) närvid selle kahevõitluse tagajärjel olid veidi vapustatud: ta nägi unes oma ees vaenlase soomusrongi tulistamas ja ärkas oma meeskonnale läbi une komandosid andes kohe üles, mispärast umbes nädalapäevad kannatas unepuuduse all. Laskmise ajal punaste soomusrong tõmbus tagasi. Mina andsin signaali (elektrisignaali vedurile) edasiliikumiseks. Samal ajal punased lõhkused meie rongi ees teekäanu taga raudtee kolmest kohast, mida nad vahepeal olid suutnud mineerida. Tee oli purustatud rööbaste jätkukohtadest umbes $1/2$ — $3/4$ meetri laiuste juppidega. Oma rongiga edasi sõi-

tes asetasin katkistele kohtadele puuhalud ja sõitsin Irboska jaama, kus oli täiesti vaikne — vaenlast polnud jaama läheduses. Jaamas ootasin soomusrong nr. 1 järelejõudmist. Samal ajal seljataga Zagorje juures ja kaugemal oli kuulda kõva suurtüki ja jalaväe relvade tulistamist. Kuna soomusrong nr. 1 mulle järele ei jõudnud, mis aga Irvega kokkuleppe põhjal pidi sündima, ja möödunud oli juba üle tunni aja, siis saatsin ratsamehed sideks kapten Irve juurde. Ratsamehed Irve juurde ei pääsenud, sest Zagorje mägi ja Kolomna küla oli punaste tule all. Saatsin välja sama ülesandega umbes ühe jao desantmehi, kes samuti ei pääsenud soomusrong nr. 1 juurde. Kui olin üle 2 tunni jaamas olnud ja kõigile katsetele vaatamata ühendust kapten Irvega ei saanud, pealegi Irboska jaama rajoonis puudus vaenlane ja seega teguvõimalus minu rongil, küll aga oli kuulda kõva laskmist seljataga Zagorje rajoonis, siis otsustasin sõita tagasi ja astuda ühendusse kapten Irvega ja soomusrongiga nr. 1. Jõudes viadukti alt läbi Kolomna lähedusse, võeti soomusrong nr. 2 Viski mäelt kõva pommipilduja ja kuulipilduja tule alla, mida toetasid eemal asuvad vaenlase patareid. Peatusin rongiga ja sõitsin Irboska jaama poole tagasi, kuna tehnilistel põhjustel suurtükkidest tahapoole vaenlase pihta lasta ei saanud. Asetasin osa raskeid ja mõned kerged kuulipildujad vaguni katusele, milledest võeti tule alla Viski mägi (Zagorje mägi on sellest lääne pool). Ainult vagunite katustelt oli hädavaevu võimalik tulistada kõrgele mäe otsa. Samal ajal tulis-

tati kuulip. vagunitest poolhuupi raudtee kõr-
vale, nii et laskmist ja lahingumüra oli rohkesti.
Raudtee oli punaste poolt Kolomna kohal vahe-
peal veel vist kolmest kohast purustatud, —
seega oli kokku umb. 6—8 kohas purustusi.

Kuulipildujatest ägedasti tulistades andsin
hea õnne peale rongile tasase käigu tagasi ja
jõudsin õnnelikult katkistest kohtadest üle,
täiesti ilma kaotusteta. Läksin kohe kapten Irve
juurde, kes seisis soomusrongist nr. 1 eespool
Zagorje mäe peal vaenlase tule all, ja ütlesin
Irvele: „No, Anton, miks siis järele ei tulnud?“
Siis esimest korda elus nägin, et Irv oli eruta-
tud ja ta liigutatult võttis minu käe ja heameele
pärast, et jõudsin oma rongiga vaenlase selja-
tagant tervelt tagasi, vist isegi süleles ja ütles:
„Ma ei lootnud sind enam elusalt näha. Olukord
vahepeal muutus soomusrongil nr. 1 ja selle
dessandil äärmiselt raskeks. Pärast seda, kui
meie dessandil oli olnud edu, punased asusid
värskete jõududega vastukallaletungile ja pais-
kasid meie dessandi kaotustega tagasi. Otsus-
tasin ohverdada ühe rongi, kui et vaenlase raud-
teeäärde väljatungimise järel sulle appi sõites
mõlemaid ronge sisse jätta.“

Irv selgitas olukorda, et enamlased liiguvad
mõlemalt poolt raudteed suurte jõududega meie
soomusrongide seljataha. Irv teatas oma otsuse:
tõmmata mõlemad rongid tagasi ja võtta silda-
delt valvurid ära. Soomusrong nr. 2 pidi taan-
dumise järel jääma Optjõki jõe sillale, kuni tu-
leb soomusrong nr. 4 ja vahetab meid ära,

kuna soomusrong nr. 1 pidi sõitma Valka remonti.

Soomusrongide Košeljahasse jõudes selgus, et 2. jal. polk on tõmmanud tagasi Sabelino külla ja Vašina-Gora on punaste poolt vallutatud. Et vaenlane hoidis ka Košeljaha jaama, Irboskast 12 kilomeetrit Petseri pool, kõva suurtükitle all, siis tõmbasin oma rongi lääne poole Košeljaha jaama, kus asusin valvekorrale. Taandumise ajal meie soomusrongid olid kogu aja kuni Košeljahani kõva vaenlase suurtükitle all kahelt poolt raudteed.

Nii kapten Irv kui mina soomusrongil viibides juhtisime soomusrongi tegevust harilikult esimeselt suurtükiplatvormilt.“

Hetkel, kui kapten Irv koos Soomusrong nr. 1 ülema kohustetäitjaks määratud leitnant R. Sabolotnõi'ga juhatas soomusrongi suurtükitud pealetungiva dessandi toetuseks, sai leitnant Sabolotnõi haavata: vaenlase püssikuul viis tal binoklit hoidva käe otsast sõrme. Pealetungival dessandil oli algul hea edu: ta vallutas hästikindlustatud Zagorje küla (kaks rida maailmasõja ajal kaevatud kaevikuid, traattõke ees) ja sai sõjasaagiks 3 kuulipildujat ja 2 pommipildujat. Vaenlase kaotused olid tunduavad. Sel silmapilgul kapten Irv andiski Soomusrong nr. 2-le Irboska vallutamise käsu. Varsti aga tungis vaenlane suurte jõududega kolmest küljest Zagorje peale ja väga visas võitluses sundis meie dessandi taanduma. Varemini võetud sõjasaak jäi vaenlase kätte. Siin oli ka esmakordselt juhtum, kus jäid vaenlase kätte meie

nelja langenud soomusronglase laibad. Kapten Irvel oli sellest eriti kahju. Ta ütles, et tuleb teha kõik, mis võimalik, et ükski meie mees, ka langenu, ei jääks vaenlase kätte.

Kapten Irv telegrafeeris Tallinna operatiivstaabi ülemale, Lõunarinde ülemale Tartusse (ärakiri 2. jal.-polgu ülemale Petseris):

„Soomusrongid jätsid kell 17.45 Irboska jaama maha. Meie jalaväe kaugele tagasi tulek lubas vaenlasel suurtüki patareisid soomusrongide seljataga üles seada, nii et raudtee kuni Košeljahani nii põhja kui lõuna poolt vaenlase tule alla sai. Meie väed Petseri sihil jälle kaitseseisukorda üle läinud...“ (Edasi järgneb lühidalt lahingu kirjeldus. P. V.)

Eespool vaatlesime lühidalt kapten Irve tegevust vaid kahe Irboska rajoonis teotseva soomusrongi juhtimise seisukohalt. Tegelikult aga kapten Irv juhtis siit võimaluste piirides, sügavale vaenlase rindesse tunginult, telefoni ja telegraafi kaudu kõigi meie laia- ja kitsarööpmelise soomusrongide tegevust ja järjekindlalt soomusrongide üldjuhina telegrafeeris Tallinnasse operatiivstaapi ja Tartusse Lõunarinde staapi ülevaateid kõigi soomusrongide tegevuse kohta. On loomulik, et kapten Irvel, vähemalt neil päevil, polnud ei ööl ega päeval puhkust. Irboska-retkest osavõtnud soomusronglased tuletavad imestusega meelde tema väsimatut ning alati rahulikku ja kindlat olekut ka neil raskeil päevil. Alles hiljuti jutustas üks vana soomusrongi ohvitser (lipn. Dreher): „Soomusrongiga Irboska jaamas, peaaegu vaenlasest sisse piira-

tud ja kogu öö suurtükitle all olles meie soomusrongi ohvitserid ja sõdurid suurest väsimusest ikka veidi tukkusid. Ainus, kes ei pannud kogu öö jooksul silmagi kinni, oli kapten Irv. Ta võttis vastu teateid luurelt, kontrollis vahiposte, kirjutas aruandeid tegevuse kohta kõrgematele staapidele ja oli iga silmapilk valmis jagama korraldusi ja käske, kui vaenlane tungib peale ükskõik kustpoolt. Ainult hommikul ta siiski lausus juuresolijaile, kuid ise väliselt ikka rahulikuna: „No oli täna ikka kole öö küll!“

Ja teine ohvitser, lipnik A. Uustal, jutustab: „Soomusrong seisab Irboska jaamas. Rongi desant on saadetud Viski küla vallutama, suurtükimehed töötavad vaenlase pommitamisele vastates. Kapten Irv kutsub minu vagunist välja enda juurde ja ütleb: „Võtke viis meest, rohkem mul teile anda ei ole, ja asuge, näete, sinna jaamast Pihkva pool asetsevate põõsaste juurde ning kaitsege Irboska jaama raudtee suunas. Ühtlasi...“ Siin mattis Irve hääle vaenlase raske mürsu lõhkemine meist sadakond sammu kõrval. Instinktiivselt kummardusin, tõmbasin pea õlgade vahele ja järsu liigutusega pöörasin vaate mürsu plahvatuse poole. Külmunud mullapanku ja granaadikilde lendas üle meie peade. Hetke pärast vaatasin Irve poole. Tema seisis rahulikult ja jätkas poolelijäänud lauset: „... pöörake eriline tähelepanu Luki küla suuna valvamisele, sest, näete — sealt ju nad praegu meid tulistavad.“ Alles lause viimase osa ütlemise juures kapten Irv pööras vaate mürsu lõhkemise ja Luki küla suunas.“

Üks soomusrongide ajaloo uurijaid, vabadussõjaaegne soomusrongide diviisi staabiülem kolonel Poopuu, kirjutab soomusrongide Irboska-rette kohta muu seas¹:

„Oli üldine pingulolek, mis soomusronglasi väsitas. Oli mehi, kes ööd läbi ei saanud magada, sest viibiti kriitilises seisukorras. Oli ka juhtumeid, kus närvide liialt erutuse tõttu tuli mehi saata haigemajja. See hulljulge närvide operatsioon oli omane ainult kapten Irvele. Kapten Irv ei taganenud. Tundus, kui oleksid tal terasest närvid, mis ei katke kunagi.“

Tegelikult oli aga ka kapten Irv kõigi inimlike tunnetega ja inimesele omase närvikavaga. Pikaajaliselt ning püsivalt oma tahtejõudu kasvatades oli ta jõudnud niikaugemale, et vähemalt väliselt suutis alati enda üle valitseda.

Irboska head positsioonid jäid meie vägedel seekord küll vallutamata, kuid hiljemini mitme ja mitmekordsete jõupingutuste tulemusena sõlmiti nendel positsioonidel püsima jäädes rahu.

9. Soomusrongide divisjoni formeerimine.

Vastavalt meie soomusrongide arenemisele ja nende tegevuse iseloomule tuli korraldada ümber ka nende organisatsioon ja lahendada alluvuse küsimus. Esimeseks soomusrongide juhatajaks, 1.—15. detsembrini 1918. a., loeti kapten Joh Pitkat². Järgmiseks soomusrongide üldjuhiks määrati kapten K. Parts.

¹ Soomusrongide diviis Vabadussõjas II, lk. 104.

² Sv. Ülemjuhataja pvk. nr. 99, § 4 — 15. III 1919.

25. XII 1918 ilmus soomusrongide ülemjuhataja päevakäsk nr. 1, milles kapten K. Parts esimese punktina avaldas:

„Eesti Vabariigi Sõjavägede Ülemjuhataja käsu põhjal olen kõikide soomusrongide ülemjuhatus 24. detsembrist 1918. a. oma peale võtnud.“

23. jaanuaril 1919. a., kapten Partsi haavata saades, jäi soomusrongide ülemjuhataja (üldjuhi) kohustetäitjaks kapten Irv. Seejuures soomusrongide organisatsioon polnud ametlikult fikseeritud. Ka alluvuse küsimus polnud sirgjooneliselt selge. Selle üle avaldasid soomusrongide juhid mõtteid juba kohe pärast Tartu vallutamist.

1919. a. veebruarikuu esimesil päevil kapten Irv, kõneluse põhjal ülemjuhatajaga, luges ka kitsarööpmelise soomusronge endale alluvaiks, kuid sellel polnud veel seaduslikku alust. Hiljemini kapten Irv informeeris küsimusest kapten K. Partsi, nagu näeme alljärgnevast dokumendist:

„Telegramm Nr. 103, 7. veebr. 1919 kell 19.45.

Kapten Parts, Tartu Meieri kliinik.

Sinu tervise paranemine rõõmustab mind väga. Sooviks juba ligematel päevadel Sind koguni tervelt siin vastu võtta. Eile rääkis kindral Laidoneriga meie uute staatide¹ elluviimise üle. Oleks tarvilik alata, kuid ilma Sinuta on mul raske seda praegu läbi viia. Pealegi on mul juba tervis üsna paha. Teadusta,

¹ Koosseisude. P. V.

kunas siia võid jõuda, ehk saan niikaua oodata. Meile lubati rongidele partisanide pataljon saata.

Irv.“

Kaks päeva hiljemini ülemjuhatajale saadetud pikemas telegrammis mainib kapten Irv muu seas: „Kas ei leia Teie otstarbekohase olevat kõiki ronge ühise juhatuse alla anda.“

Lõpuks lahenes küsimus nii, et kapten Irve Irboska-retkelt Valka jõudes võis ilmuda päevakäsk, mis pani aluse soomusrongide divisjonile. See kõlab järgmiselt:

„Päevakäsk Soomusrongide Divisjonile.

Tegevväes. Nr. 1.

20. veebruaril 1919. a.

§ 1.

Soomusrongid, laia- ja kitsarööpalised, ühendatakse ühise komanderi alla ja nimetatakse soomusrongide divisjoniks.

Alus: Sõjavägede Ülemjuhataja telegramm 10. veebruarist 1919. a. nr. 597.

Divisjoni ülem

Kapten Irv.“

Oma staabiülemaks määras kapten Irv samast päevast kapten J. Poopuu ja oma abiks kitsarööpmelise soomusrongide ülema kapten A. Peters'i. Pärast viimase langemist (20. III 1919) jäi kitsarööpmelise soomusrongide ülemaks kapten A. Engman ja kapten Engmani haavata saamise järel (23. III 1919) kapten Laaman.

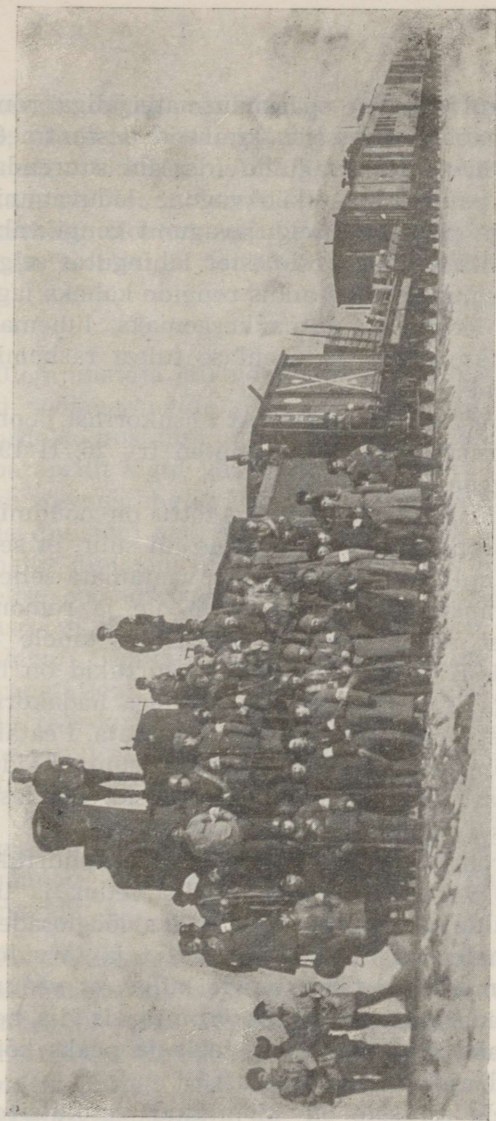
Soomusrongi kuulipildujavaguni sisemus 1919. a. kevadel.

Soomusrongide divisjoni koosseisu kuulusid tol ajal neli laia- ja neli kitsarööpmelise soomusrongi, varustusrongid, remontrongid, ratsakomando, muusikakomando, tehnika-side ja liikumisosakond. Kitsarööpmelise soomusrongide desandina teotsesid „scoudid“ kapten F. Pinka juhatusel. Laiarööpmelise soomusrongi koosseisust rääkisime eespool (vt. lk. 150).

Kapten Irv soomusrongide divisjoni ülemana allus vahetult sõjavägede ülemjuhatajale, operatiivselt aga vastava väerinde ülemale. 1. märtsil anti ülemjuhataja käskkirjaga soomusrongide divisjoni ülemale kapten A. Irvele diviisiülema õigused nii majandus- kui ka distsiplinaaraladel.

Kapten Irve tegevus divisjoniülemana jagunes kahte suurde harru: alluvate vägede operatiivne juhtimine ja tagala korraldamine. Mõlematel aladel oli tööd enam kui rohkesti. Irvel tuli korraldada intensiivses lahingutegevuses kannatanud soomusrongide remonteerimist, mis nüüd teostus Valgas, formeerida juurde uusi osi, igal soodsal võimalusel korraldada meeskonna väljaõpet jne. Tagavarapataljoni juures kapten Irv laskis formeerida õpperoodu ja pommipildurite kursuse, märtsi algul asutas tagavarapatarei juures suurtükiväe ohvitseride asetäitjate kursused.

Otstarbekamaks teotsemiseks kapten Irv jaotas iga laiarööpmelise soomusrongi kahte ossa: löögi- ja staabiosaks. Löögiosa koosseisu kuulusid suurtükiplatvormid, kuulipildujavagunid, mõned laskeavadega soomustatud vagunid desandi jaoks, vedur rongi keskel ja paar lahtist

Soomusrong nr. 4 kitsarööpmel. Valga—Marienburgi teel veebr. 1919.

platvormi raudtee parandusmaterjaliga rongi ees. Staabiosa koosseisu kuulusid dessantmeeskonna tarvis klassivagunid (dessant suurendati rongil pataljonini), köökvagun, laduvagunid, vedur ja paar kuulipildujavagunit rongi vahetuks kaitseks. Juba esimestes lahingutes selgusid paremused, mida andis rongide kaheks jagamine: löögiosa muutus kergemaks, lühemaks ning liikuvamaks ja vaenlase tulest raskemini tabatavaks.

Soomusrongide tehnilisest seisukorrast ja oma kavatsusist telegrafeeris kapten Irv 26. II 1919 sõjavägede ülemjuhatajale:

„Vaenlase elava tegevuse tõttu on nõudmine soomusrongide remondi järele nii suur, et seda täita ainult osalt korda läheb, vaatamata sellele, et soomusrongidel puhkust ei ole ja remondi nõudeist ainult kõige hädalisemad tähele on pandud. Kõik kolmetollilised suurtükid on liia töö tagajärjel rikutud, aga nendega hädakorral veel lasta võib — ei saa neid ära saata. Peatähtsus viimasel ajal seisab nimelt suurtükkides, mispärast tarviliku leian lisarongisid teha lasta, milleks Teie luba ja korraldust palun.

Lisarongide koosseis oleks üks-kaks suurtükki — üks vagun, dessandi vagun, vedur ja üks kuulipildujate vagun. Neid saaks löögiosadena suuremate rongide ees kasutatud ja tarviduse möödumisel liidetakse nende külge, et vedurid vabastada. Niisuguseid ronge on tarvis viis, nendest kaks kitsaropalisele teele ja peaks kõige ligemal ajal valmis saama.“

Sellele esitisele on kirjutatud resolutsioon:

„Soomusrongid peavad saama nõnda korraldatud, et oleks laiaroopa peal viis soomusrongi (Nendest üks Narvas) ja kitsaroopa peal 4 soomusrongi. Nende tarvis annan 4 inglise kerget suurtükki. Rohkem rongisid praegu korraldada ei saa, sest ei ole vedureid ja suurtükke.

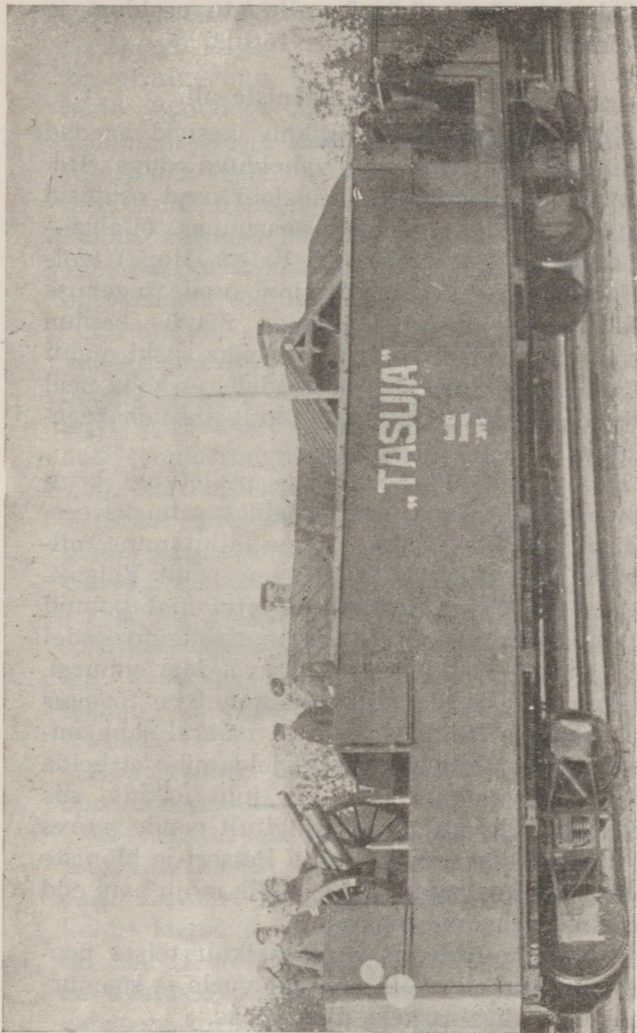
27. II. Laidoner.“

Ülemjuhataja ja rindeülema korraldusel määrati soomusrongide divisjoni koosseisu järjest juurde ka uusi ühikuid. Nii allusid kapten Irvele juba aprilli algul järgmised asutised ja väeühikud: soomusrongide divisjoni staap, soomusrongide divisjoni suurtükiväe inspektor, soomusrongide divisjoni liikumisosakond, viis laiarööpmelise soomusrongi, neli kitsarööpmelise soomusrongi, Kuperjanovi partisanipataljon, Kalevi Maleva, Scouts-väeosa, soomusrongide tagavarapataljon, Võru kaitsepataljon, soomusrongide ratsakomando, kolm väljapatartareid, kaks soomusautot, soomusrongide inseneriosakond, kolm remontrongi, soomusrongide intendantuur ja varustusrong, soomusrongide divisjoni sidekomando, soomusrongide divisjoni komandandikomando ja soomusrongide divisjoni muusikakomando.

Peetakse normaalseks ja juhtimise mõttes veel jõukohaseks, kui sõjaväes ühele juhile vahetult allub kuni seitse allühikut. Kapten Irvele allus vahetult aga üle kahekümne asutise ja väeühiku, nendest paljud isegi täiendamist ja ümberkorraldamist nõudvad.

Kuigi kapten Irve tegevus oli laiaulatuslik, ulatus siiski tema hoolitsev käsi isegi üksikute sõduriteni. Selle kohta jutustab tolelaegne soomusronglane F. Tiits järgmise iseloomustava episoodi:

„Astusin 12. veebr. 1919. a. vabatahtlikuna Soomusrongile nr. 3. Kas veebruari lõpul või märtsi algul, kui meie rong oli Valgas remondis, tahtsin lasta parandada oma lagunened saapaid. Selleks juhutati mind Valga jaama ees olevasse soomusrongide divisjoni staabi juurde kuuluvasse kingsepatöökotta, mis asus vagunis. Kurtsin kingseppadele, keda oli 3—4 meest, oma häda. Kingsepad vastasid, et pole nahka ja ei saa parandada. See teade mõjus minusse, 17-aastasessse noormehesse, väga kurvastavalt, sest pidin jälle katkiste saabastega liinile sõitma. Sel hetkel astus kingsepatöökotta soomusrongide juhataja kapten A. Irv. Ta vaatas kõigile tähelepanelikult otsa, märkas minu ahastavat olekut, tuli juurde ja küsis vaikse isaliku häälega: „Mille üle kurvastute, noormees?“ Jutustasin oma katkiste saabaste loo. Seejärel Irv silitas minu pead ja ütles: „Liinimehele peab kindlasti saama saapad parandatud!“ Ta andis kingseppadele rahuliku, kindla tooniga käsu parandada minu saapad. Minule ütles veel rahustavalt: „Ärge kurtke, küll saapad parandatakse!“ Varsti täideti kapten Irve korraldus. Mulle jäi seejuures Irvest väga hea mulje: ta rääkis minuga isalikul hoolitsevalt, mis tungis südamesse. Eriti mõjus veel peasilitamine. Jäi mulje ja tundmus, et kapten Irv on meie ülemus, kes oma vägesid

Soomusrong nr. 5 suurtükiplatvorm.

oskab juhtida ja väärrib alluvate usaldust ja poolehoidu oma inimlikkuse tõttu.“

10. Petseri ja Mõniste all.

Kogu märtsi- ja aprillikuu kestsid ägedad lahingud Lõunarindel, — vahelduva eduga. Seejuures soomusrongide divisjoni osad osutasid suurt aktiivsust. Kolmes peasuunas (Valga—Irboska, Valga—Volmari ja Valga—Hopa) teotsevate soomusrongide divisjoni osade tegevuse koordineerimine ja juhtimine nõudis kapten Irvelt suurt jõupingutust. Ta leidis siiski mahti aegajalt isiklikult sõita eesrindele, et koha peal tutvuda olukorraga ja isiklikult juhtida tegevust.

17. märtsil algas vaenlane pealetungi kogu Lõunarindel. Tema üheks ihaldatavaimaks eesmärgiks oli Valga raudteesõlme vallutamine, millega ta oleks likvideerinud meie poolt Valga—Petseri raudtee kasustamise (tol ajal polnud Tartu—Petseri raudteed). Soomusrongide osadel arenesid ägedad lahingud Orava, Marienburgi, Stakelni all ja mujal. Et kapten Irve tegevus sel perioodil kujunes teataval määral šablooniliseks ja nende lahingute kirjeldamine ei heida erilist uut valgust Irve kui juhi isikule, siis käesoleva teose ulatusest tingitult nende juures ei peatu. Valgustaksime vaid Petseri ja Mõniste lahinguid, kus kapten Irve isiklik mõju pani end maksma suurimal määral.

Petseri kaitsemine veebruarikuu teisel poolel ja märtsi algul oli meie jalaväele ja soomusrongidele väga raskeks ülesandeks.

11. märtsil oldi sunnitud Petserit maha jätma. Lahingud Petseri positsioonide vallutamiseks aga ei raugenud. Eriti ägedaid lahinguid suuremate jõududega löödi Orava mõisa pärast. Vaatamata meie kaitseväge üksikute osade suurele pingutusele oli meie edu siiski ainult osaline, kuni ülemjuhataja direktiivide kohaselt hakati valmistama ette suurejoonelisemat ja väeosade kokkukõlastatumat pealetungi. Petseri operatsiooni üldjuhiks määrati kapten A. Irv.

27. märtsil avaldas ülemjuhataja Lõunarinde vägede ümberkorraldamiseks käsu, mille järgi Scouts-pataljon ühes 3. patareiga, Kuperjanovi partisanide pataljon ja Kalevi Maleva anti soomusrongide divisjoni ülema käsutusse.

27. märtsi hommikul leidis Soomusrong nr. 1 (Piusa jaamas) aset Petseri vallutamise plaani harutamine, millest kpt. Irve juhatusel võtsid osa: 2. jal.-polgu ülem al.-polkovnik Kurvits, 7. polgu ülem kapten Anderson, scoutide tegelik ülem kapten Friedrich Pitka, scoutide korraldaja kapten Reissar, Kalevi Maleva pealik Tõnson ja Joh. Pitka.

Nõupidamise järel kapten Irv seadis kokku operatsioonikava.

Et vastasel oli suur jõudude ülekaal ja ta osutas aktiivsust, siis mõned meie juhid avaldasid kahtlust operatsiooni kordaminekus. Selle kohta loeme J. Pitka „Minu sõjamälestustes“ lk. 154: „Operatsiooniplaani läbiarutamise juures avaldasid kaptenid Anderson ja Reissar operatsiooni kordamineku üle kahtlust. See pahan-

das kapten Irve ja, hoolimata oma alalisest rahulikust meelest ja külmaveresusest, sai ta kaunis ägedaks ja tähendas lühidalt: „Siin ei ole enam pikemalt vaielda, vaid nõuan, et operatsiooni käsk, nii kui see kokku on seatud, täidetud saaks.“ “

Meie väeosad asusid: põhja pool raudteed 7. polk — Tahana, Ankse, Hoinkelse joonel; lõuna pool raudteed 2. jal.-polk — Dupleva, Ermakova, Dubrovka joonel.

Kapten Irv määras operatiivkäsus nr. 2 väeosadele ülesandeid Petseri vallutamiseks.

Lahingujõudude vahekord Petseri vallutamise eel oli umbes kolmekordselt enamlaste kasuks.

Ülesande täitmiseks 29. märtsil kell 2.45 leitnant Sabolotnõi sõitis Soomusrong nr. 1 Piusa jaamast Petseri suunas parandama purustatud raudteed. Kell 5.40 algas äge võitlus meie Soomusrong nr. 1 ja vastase soomusrongide vahel. Enamlaste soomusrongid taandusid, kuid väga pikkamööda, seejuures intensiivselt tulistades, kuni esimene neist sai mõne pihtavuse ja seejärel juba kiiresti taandus Petseri jaama. Leitnant Sabolotnõi jälitas vastast, et talle mitte anda võimalust lasta õhku raudteesilda Piusa jõel. See õnnestuski, ning sild vallutati tervena ja sillavalve hävitati rongi tulega (vt. pilt lk. 241). See sild lasti Petseri mahajätmise puhul meie poolt puruks, kuid enamlased olid jõudnud lõpule selle parandamisega Petseri lõpliku vallutamise eelpäeval.

Samal ajal tungisid scouts-väeosad Soomusrongide nr. 2 ja nr. 5 suurtükitle toetusel Orava mõisa peale. Kell 7.50 sõitsid Soomusrongid nr. 2 ja nr. 5 Petseri poole esimesele soomusrongile järele, pommitades Petseri linna ja põhja pool raudteed asuvaid külasid.

Soomusrong hävitab enamlaste sillavalve Piusa jõel
29. III 1919.

Kell 8.35 jõudsid soomusrongid Petseri jaama, kust hiljemini väljusid kapten Irve korraldusel Soomusrong nr. 1 ja nr. 2 dessandid Petseri linna vallutamise ülesandega. Dessandi tegevuse kohta kapten A. I r v telegrafeeris järgmist:

„Kell 11.10 läks rongide dessant lipnik Villemi, al.-leitn. Berenglau ja Bersingi juhatusel, 110 meest, Petseri alevi poole põhja-hommiku poolt. Tunnise võitluse järele langes Petseri

alev meie vahvate sõdurite kätte ilma kaotusteta meie poolt. Sõjasaak rikkalik: 3 suurtükki, neist üks kolmetolline, teised Schneideri 42-liinised, hulga laskemoona tagavaraga. Peale selle hobused, riistad, püssid, kuulipildujad ja nende osad, padrunid, köögid, vankrid ja muu sõjasaak veel registreerimata. Vange 26.“

Petseri vallutamise päeval kell 16.10 telegraferis kapten Irv kapten Pitkale:

„Tervitan Teid meie ilusa võiduga. Petseri jaama ja aleviga langes meie kätte tubli sõjasaak, kuna kaotusi meil ei ole mingisuguseid. Et võidetud kohta oma käes hoida, neid kindlustada ja meie edukat edasitungimist laiemalt ära kasutada, on tingimata tarvis, et polgud edasi läheks, ja kohe.“

Et meie jalaväepolk põhja pool raudteed ülesande kohaselt edasi ei liikunud, siis saatis kapten Irv järgmise päeva varahommikul Soomusrong nr. 3 dessandi al.-leitn. Kase juhatusel põhja poole raudteed vaenlase seljataha. Dessant töötas edukalt, vaenlane löödi põgenema.

Petseri positsioonide vallutamisega paranes meie seisukord Pihkva rindel tunduvalt ja rinne lühenes märksa. Seejuures oli erilise tähtsusega ka meeleolu tõus meie kaitsevägeosades ja usk oma võimetusse.

Petseri vallutamise järel hakkas kapten Irvele erilist muret tegema raudtee vilets seisukord. Kevadine suurvesi viis meie Petseris asuvate soomusrongide seljatagant Piusa jõe silla. Vaenlane sai sellest teateid ja tungis ägedasti peale. Kapten Irv korraldas visa vastupanu

Üks vaenlaselt saadud suurtükke. Keskel kapten Irv, temast paremal Soomusrong nr. 2 ülem st.-kapten J. Lepp, vasakul dessandijuht patareii ja Petseri linna (alevi) vallutamisel.

raudtee suunas ja kiirustas silla parandamist, mis teostus soomusrongide divisjoni inseneri juhatusel väga rasketes oludes. Sild sai valmis kaheksa päeva pärast.

Aprilli teisel poolel oli äärmiselt raske seisukord Võru all. Ülemjuhataja hindab seda olukorda raskeimaks kogu Vabadussõja kestel.

21. aprillil andis kapten Irv soomusrongide divisjonile operatiivkäsu, mille järgi 22. aprillil kell 3 divisjoni parempoolne grupp alamkapten Laaman'i üldjuhatusel pidi tungima üle Mustjõe silla Mõniste mõisa kaudu sügavale vaenlase seljataha, vasakpoolne grupp aga pidi jääma paigale ja Soomusrong nr. 1 ja nr. 5 leitnant Neps'i juhatusel pidid kaitsema Võru jaama ja linna.

Parempoolse grupi osad tungisid algul peale suure hooga, kuid hiljemini pealetung vaibus, sest 2. ratsapolk, kelle ülesandeks oli vallutada Stradda, oli sattunud tiibtule alla ja lahinguta põgenenud üle Mõniste silla. Ratsapolgu taganemise tõttu jooksid üle silla ka varusolev lätlaste osa, osa soomlasi ja 3. polgu mehi.

Olukorra kohta kandis kapten Irv kindral Laidonerile (ärakiri polkovnik Puskarile) ette järgmist:

„2. ratsapolk ei täitnud oma ülesannet: 21.-sel tõrkus välja minemast, ärevaid jutte levitades nõudis Tallinna saatmist. Viimaks sõitis küll välja, aga viivitas 22. hommikul tegevuse algusega. Mustajõe sillast üleminekul kihutas 3-as eskadron paanikaliselt tagasi, teisi segi ajades ja ööl vastu 23. põgenes üle jõe, kus palju mehi ja hobuseid uputas. Sõjategevuseks on niisugune polk kõlbmata. 2.-se ratsa polgu kirjeldatud tegevus paralüseeris kavatsetud plaani läbiviimist

õigeks ajaks. Täna (s. t. 23. IV. P. V.) said uued jõud koondatud, et operatsiooni jätkata.

Ka soomlasi ja rootslasi on võimata kasutada. Ühes soomusrongi nr. 3 dessandiga saatsin 50 soomlast välja. Täna ei leidnud enam ühtegi, kõik on ära jooksnud ühes ohvitseridega. Rootslased avaldasid soovi soomusautol kui spetsialistid teenida, kuid on ka ära kadunud, nii et auto tarvitamisel uue komando pidi muretsema. Niisugused juhtumised mõjuvad halvasti korralikumate väeosade meeolelu peale, mispärast nimetatud väljamaalastest soomusrongide diviis vabastada palun.

24. IV. 1919, kell 0.55. Nr. 37.

Kapten Irv.“

Et olukord Mõniste all kujunes tõsiseks, siis sõitis kapten Irv isiklikult autol kohale asja korraldama. Ta pidas Mõniste kaitsemist meile tähtsaks. Kui kapten Irv jõudis autol üle Mõniste silla, vingusid vastu kuulid, mis tulid eest vasakult (ida poolt). Meie laiarööpmelise Soomusrong nr. 3 dessant ja Kalevlaste Maleva olid kaitsekorras otse ümber mõisa: Soomusrong nr. 3 dessant rindega kirdesse, kalevlased näoga itta ja kagusse. Enamlased olid rõngana ümber mõisa. Üks meie kitsarööpmelise soomusronge seisis Mustaoja raudteesillast veidi Mõniste jaama poole.

Mõniste mõis asub orus (lohus). Lahingust osavõtnute jutustuse järgi kapten Irv pani tähele, et dessantmehed ja kalevlased ei püsi mõisast veidi eemal asetseva kõrgendiku harjal,

kust oli võimalik vaenlast tulistada, vaid kippusid valguma tagasi mõisa poole, vaenlase kuulide eest varju. Irv läks asja korraldama ja mehi künka otsa tagasi viima. Ta võttis salga sõdureid enda järele ja viis nad, ise püsti vaenlase kuulide all käies, üles künka otsa ja asetaskohale. Seejärel tuli ta teise salga järele, kuni kõik sõdurid olid asetatud laskekohtadele.

Soomusrong nr. 3 dessant ja soomusautod Mõniste juures aprillis 1919.

Mõniste juures võitlevate osade üks aseohvitser on märkinud sel puhul oma päevikusse, et 23. aprillil kapten Irv sõitis autoga Mõniste mõisa, kuhu jäi meeste juurde kogu lahingu ajaks, mis kestis keskööni ja oli üsna äge. Puna-
sed tungisid mõisale peale kolmest küljest ja neid oli palju. Sama aseohvitser (vapruste eest ülenda-

tud) märgib erilise lugupidamisega soomusrongide üldjuhi vastu, et tema (kapten Irv) „pidas meestele väikese kõne ja tänas meid tehtud töö eest“.

Kapten Irve Mõnistesse sõitmisest kindlasti oli kasu. Juba 24. apr. hommikul telegrafeeriti soomusrongide staabist Tallinna:

„Vaenlane on Mõnistest põgenema löödud. Kell 3 algasime meie pealetungimist. Vaenlane põgeneb hommiku poole. Iseäranis hiilgavalt töötavad soomusrongide tagavara pataljoni osad. 2. ratsapolk ei suuda mingisugust ülesannet täita. On saadud mõned vangid. Vangide ülekuulamise järele oli enamlastel Mõniste all 13. läti polk. Sellesse polku oli liidetud iseäraline Pihkva polk. Polgus 9 roodu, igas roodus 120 tikku. 39. Petrogradi polk 1500 tikku ja 6. läti kütipolk 400 tikku. Meie osad tungivad kiiresti edasi ja on Strade, Lodu, Miku liinile välja jõudnud.“

Ülaltoodust näeme, et vaenlasel oli Mõniste all väga suur ülekaal, kuid ta sunniti siiski meie soomusrongide poolt taanduma.

11. Mõningaid lisajooni kapten Irvest kui sõjamehest.

Huvitav on tähele panna, kuivõrra ühtemoodi kirjeldavad kapten Irve iseloomu põhijooni kõik need, kes teda lähemalt tundsid. Irv oli niivõrra tasakaaluka iseloomuga, et tema tundjad tihti võisid eksimatult öelda, kuidas Irv oleks toimunud ühel või teisel juhul.

Kuid me leiame kapten Irve poolt kirjutatud sadade ettekannete hulgas ka kaks erilist, mis on sisult, üks isegi väljendusviisilt, lahkuminevad tema harilikust avalduslaadist. Need on järgmised. Kui diviisi staabiülem kapten Mutt mitte diviisiülema, vaid enda nimel saatis üsna käreda telegrammi brigaadiülemale al.-polkovnik Kubbo'le ja ära kirja (teadmiseks) sellest kapten Irvele, käskides energiliselt jätkata pealetungi ja kasutada seks soomusrongide ja 2. jal.-polgu poolt saavutatud edu, telegrafeeris kapten Irv kõvasisulisel toonis järgmiselt :

„Kapten Mutt, Tartu.

Sundida ei tarvitse: juba ammu oli see ette nähtud ja 29. III peale kõik tehtud, mis võimalik, et praegust seisukorda kätte saada. Ka kasutada osatakse nii palju kui suudetakse.

3. IV kell 23.15 Nr. 336.

Irv.“

Teine kapten Irve erandliku sisuga kiri on läkitatud ülemjuhataja alljärgneva telegrammi peale:

„5. IV kell 23.50.

Puskar, Irv, Kann.

Irboska ja Marienburgi operatsioonide läbi viimiseks annan soomusrongide divisjoni operatiivselt 2. diviisi ülema käsutada. Ühes sellega peavad soomusrongid aitama ka Volmari sihti kaitsta. Kolmas diviis omalt poolt peab oma reservidega ligi aitama kitsarööpaliste soomusrongide seljatagust ja paremat tiiba Valga-Marienburgi teel kaitsta. Nr. 1531.

Laidoner.“

Kapten Irv on ülaltoodud telegrammi sisu teinud teatavaks haiglas viibivale kapten K. Partsile ja palunud, et viimane tuleks divisjoni juhtima. Saanud kapten Partsilt, viimase tervisliku seisundi tõttu, eitava vastuse, kirjutab kapten Irv ülemjuhatajale paari päeva pärast:

„Kindral Laidonerile.

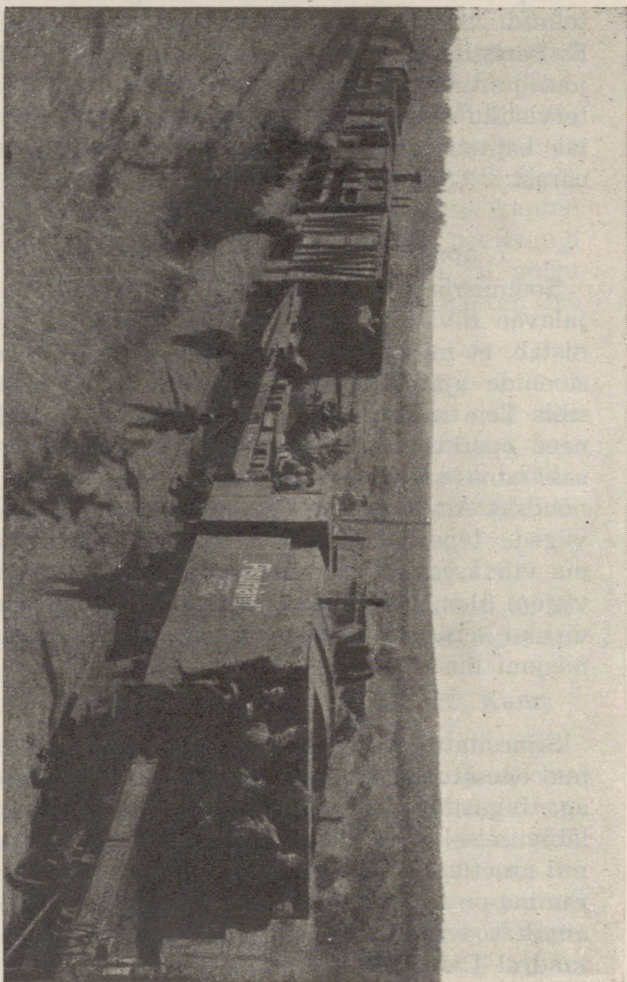
7. aprillil 1919 kell 21. Nr. 353. Valgas.

Soomusrongide divisjoni operatiivselt 2.-se jalaväe diviisi ülema käsutada andmine tunnistab, et mina oma ülesande täitmisel operatsioonide ajal Marienburgi ja Petseri, Irboska sihis Teie rahulolemist ära ei ole teeninud. Et need operatsioonid edukalt läbi on viidud, ei saa mina aru põhjusest, mis minu alandust nõudsid. Arvan aga, et Teile minu alla usaldatud vägede tegevust valesti on valgustatud. Olen ma viimases eksinud, siis palun mind kohe divisjoni ülema kohustest vabastada, ja minu tervisliku seisukorra järelvaatamiseks arstlist komisjoni määrata.

Kapten Irv.“

Siinesitatud Irve kirjas tundub nagu haavunud enesetunde avaldust. Tegelikult polnud see aga õigustatud, sest teatavate operatsioonide läbiviimiseks ühe üldise juhi (käesoleval juhtumil ametikoha ja auastme järgi vanema) määramine on sõjaväe juhtimise põhireeglina mitte ainult soovitav, vaid nõutav. Ühtlasi teame, et kindral Laidoner ei hinnanud kapten Irve kui juhi võimeid madalalt: ta määras kapten Irvele

Soomustrong nr. 1 Irboska jaama lähedal 1919. a. kevadel.

väga usaldusrikkaid ülesandeid, jättis kapten Irve otsustada 2. ratsapolgu saatuse jne.

Peab tähendama, et Lõunarindel juhtimise küsimuse lahendamine Vabadussõjas polnud kaugeltki kerge. Eriti raske oli jalaväe ja soomusrongide koostöö korraldamise küsimus. Et selles siiski ei esinenud suuremaid arusaamatusi, selleks aitas tunduvalt kaasa kapten Irve tasakaalukas ja asjalik iseloom.

Laseme jutustada kapten Irvest ka tema kaasvõitlejail. Soomusrongide divisjoni staabi veltveebel-kirjutaja A. Vichmann avaldab oma sõjamälestusis kapten Irve kohta:

„Soomusrongile teenistusse ilmudes pärisin oma kaasvõitlejalt, missugune on meie soomusrongide ülemjuhataja. Viimane osutas käega valge peakatte all rongi kõrval kõndiva mehe suunas ja lisas iseteadvalt juurde, et see ongi kapten Irv ja soomusrongide ülemjuhataja.

Silmitsesin kapten Irve: alla keskmise kasvu, harvad vurrud mokal, puhta tõsise näoga ja elavate liigutustega mees, peas valgest lõngast kootud nokaga sukkmüts, riidega katmata põlvedeni lambanahkne kasukas seljas, rihm korrapäraselt vööl, säärikud jalas, binokkel rippumas rinnal, kaarditasku nööri üle õla, kindad vöörihma vahele torgatud ja püss kaenlas. Kõnnib kindlal sammul rongi kõrval edasi-tagasi, vahete-vahel viskab elavaid pilke vaenlase suunas, näib millegi üle tõsiselt mõtlevat. Aegajalt pistab käe kaarditaskusse ja viskab midagi suhu ning krõbistab süüa.

Mõtlen endamisi — see kapten Irv ning soomusrongide ülemjuhataja on küll vist iseäraline mees. Endises vene sõjaväes ohvitserid rooduülemast alates kõrgemale ei võtnud püssi kättegi. Meil aga soomusrongide ülemjuhataja kõnib esirinnal, püss kaenlas, nagu endine vene sõjaväe soldat.

Hiljem, juba divisjoni staabis olles, tutvusin kapten Irve omadustega lähemalt. Kapten Irv ei püsinud seljataga, rühkis ikka eesrinnale. Ta tahtis igal pool ise olla ja kõike oma silmaga näha, sealjuures mitte närveerides. Heatahtlikult, kuid kindlalt jagas ta korraldusi ja näpunäiteid. Näpunäited olid ta käsud — ja ümberlökkamatud käsud, mis juba ette aimatud ja kaalutud. Rabelemist, närveerimist ja sõnelemist ta ei sallinud.

Staabist lahkudes, oli see päeval või öösi, ta soovitas meil olla valvel, aga mitte vana Rooma sõduri und magada, hoolsasti staabi asjaajamist korraldada ja ikka nii, et staabist kasu oleks sõjaväele ja rahvale, seejuures kindel kord majja luua, — muidu sõidame pärivett. Irv võttis püssi kaasa, kuivikutekoti viskas üle õla ja lahkus, meile head aega soovides. Kuivikuid valmistas Irv endale ise — kuivatas leiba vaguni kütte aurutorudel. Öösi tagasi tulles ta tihti leidis kõik puhkamas, kõditas äratamiseks jalge alt ning sõnas: „Küll on teil rahulik elada, ainult mina pean kõndima kui metsavaht vahet pidamata!“ Ometi ta ei kadetsenud, sest siis oleks väljenduse toon teistsugune olnud. Mõnigi kord tekkis siiski piinlikkusetunne ta sõnade puhul.

Kapten Irv (kraega kasukas) Soomusrong nr. 2 dessantroodu keskel, märtsikuus 1919.

1919. a. kevadel sõidavad vene valgekaardi osad Petserist Tartu poole üle Valga. Kaks ešloni jõuavad Valga jaama. Ešelonide koosseisus ainult kolmanda ja neljanda klassi vagunid. Osa vagunite aknaruute on purustatud. Ešelonid millegi pärast edasi ei sõida. Venelased, juhtidega eesotsas, tulevad vagunitest maha raudteele, nende endi vahel on märgata elavat kätega vehkimist ja närvitsevat jutuajamist. Peagi eraldub inimhurrust salk kõrgemas aukraadis juhte, isegi paar polkovniku paguneid kandvat isikut on nende hulgas, ja pressivad Valga jaama kontorisse korrapidaja juurde. Peagi tulevad sealt välja ja küsivad soomusrongide divisjoni ülemat. Keegi raudteeametnik juhatab nad vagunisse nr. 114 kapten Irve juurde.

Valgekaardi juhid ägedas toonis rõhutavad kapten Irvele, et vene seaduste järgi vene ohvitserid peavad raudteel sõites saama kasutada vähemalt teise klassi vaguneid ja et nende ešelonid enne siit jaamast välja ei sõida, kui on antud ešloni koosseisu ohvitseride jaoks teise klassi vagunid.

Kapten Irv kuulas rahulikult vene ohvitseride kõrgendatud toonis avaldatud nõudmise, ükski muskel Irve näol ei liikunud. Seejärel Irv võttis taskust kella, heitis sellele pilgu ja ütles vaikselt, viisakal toonil:

„Siin ei ole Venemaa ja Vene seadusi meie ei kasuta. Kümne minuti pärast sõidab välja esimene ešelon ja kakskümmend minutit pärast seda teine ešelon. Istuge peale! Kes aga edasi

ei sõida ja ešelonist ilma minu loata maha jääb, saab minu poolt valjusti karistatud.“

Valgekaardi juhid väljusid vagunist. Väljas lasksid kuuldavale mõned käredate sõnad kapteni ja diviisiülema kohta, kuid asusid siiski vagunitesse ja ešelonid väljusid jaamast kapten Irve poolt määratud ajal.

Seda kõike kõrvalt nähes ja kuuldes süvenes veelgi uhkuse- ja heameeletunne oma ülema vastu. Jah, Eesti soomusrongide ülem, Eesti kapten, Eestimaa ja seadused... Läbi ja läbi Eesti!“

Ka tujjusattunud soomlastega oli Valgas nii mõnigi kord tegemist. Selle kohta kirjutab K. Kornel muuseas järgmist:

„On jäänud meelde kohtamine kapten Irvega Valgas 1919. a. veebruarikuu lõpul või märtsi alul. Olin Valgas linna ja maakonna komandandiks ja kaitseliidu ülemaks. Front jäi püsima Valga külje alla ja oli tegemist, et Valka kõiki väeosasid ära mahutada ja linnas korda pidada.

Tuli kapten Irv ja küsis, kuidas ma Kalmu meestega (soome vabatahtlikud) hakkama saan.

Näitasin talle kuulijälge aknaraamis. Keegi soomlane, kes asus Saksa ühispanga maja teises tiivas, oli sõduri püssist vareseid lastes minu töötoa aknaraami tabanud. Irv vangutas aeglaselt pead ja lausus rahulikult nagu ikka: „Hullud mehed seljataga, aga muidu vahvad sõjamehed.“

Alati rahuliku ja tasakaaluka mehena on A. Irv minu mällu jäänud. Kõneles ise vähe, kuid seda rohkem kõnelevad tema teod.“

Üks kapten Irve lähemaid kaastöölisi (adju-

tant A. Tilger) jutustab, et Irv armastanud tihti väljas jalutada, kui selleks oli vähegi mahti. Näiteks, kui soomusrong pidi sõitma eesliini poole ja väljasõiduni oli veel aega ning Irvel polnud eriti pakulist teha, siis ta kutsus adjutandi endaga kaasa ja jõudis tihti enne rongi järgmisse jaama. Teel Irv armastas rääkida ja filosoferida elu üle. Kuid jäi siiski mulje, et ta ei räägi kõike, mida mõtleb.

Kord ühel pimedal ööl Valgas jalutades rääkinud Irv vaikselt, nagu iseendale:

„Sõjas olen ma õieti iseennast leidnud. Mis ma muidu olin: haridus on mul väike ja välja-vaated edasijõudmiseks elus puudusid. Aga sõjas leidsin, et olen nagu sõja jaoks sündinud: suudan enda üle valitseda ning oma külmaveresuse ja nagu sissesündinud oskusega lahingut juhtida lõõn ma läbi ja, kui elu ja tervist on, suudan veel paljugi ära teha.“

Majanduslikult jõukale järjele tõusmisest ei näinud A. Irv kunagi unistavat. Ta hoolitses oma majandusliku külje eest ainult niipalju, kui võrra seda oli äraelamiseks hädapärast vaja. Irv oli alati valmis majanduslikult aitama nii koduseid kui ka kaasvõitlejaid. Isiklikes huvides „soomusetegemine“ (sõjasaagi võtmine) ei saanud kapten Irve juures tulla kõne allagi. Väärrib aga märkimist, et kapten Irvel kui diivisiülemale vastaval ametikohal teenival ohvitseril polnud päev enne tema langemist sauna minnes oma särkigi selga panna, — ta langes kaasvõitlejalt J. Trubok'ilt laenatud korralikult lapitud särkis.

Soomusrongide üldjuhüid Soomusrong nr. 1 ohvitseride keskel aprillis 1919.

I r i d a (vasakult): leitn. R. Sabolotnõi †, lipn. P. Villemi, lipn. M. Puru †, al.-leitn. V. Arak.
 II r i d a: lipn. J. Künnapuu †, kapten A. I r v †, kapten K. P a r t s, leitn. E. Neps.

III r i d a: dr. M. Josep, lipn. K. Hansen, lipn. J. Vasar, leitn. O. Kurvits, al.-kpt. J. Madde, al.-leitn. K. Alberg.

Et kapten Irv tihti isiklikult eesrindel viibis, sellest kuulsime. Seejuures ta ilmus ikka sinna, kus olukord oli kõige raskem, tegevus kõige intensiivsem. Kui aga kapten Irv ilmus rindeossa, kus kumbki pool ei osutanud aktiivsust, siis võis olla kindel, et nüüd läheb lahinguks. Seda ei teadnud üksnes juhid, vaid seda aimasid ka kõik sõdurid. Mäletan juhtumit, kus seisime soomusrongiga Petseri taga Vašina-Gora läheduses, ilma et tükil ajal erilist lahingut oleks olnud. Ühel õhtul tormas keegi sõdureid luurajate vagunisse ja hüüdis rõõmsasti: „Kas teate, Irv tuli meie rongile! Läks rongiülesse vagunisse. No nüüd läheb vist juba homme mulinaks.“ Oldi kindel, et algab pealetung ja vaenlane saab peksta. Üksikud luurajad võtsid ilma ühegi korralduseta püssi, vaatasid seda ühest ja teisest küljest ja hakkasid puhastama, — ehk läheb tarvis. Ja ei eksitud. Juba öösi mindi luurekäigule ja hommikul koidikul algas lahing.

Kapten Irvest oli pikkamööda tõusnud tähelepanndav juht. Seda tunnustavad üksmeelselt ka tema vanemad kaastöölised. Näiteks üks neist, rindelt paariks päevaks Tallinna sõitnud, avaldas oma sõbrale 1. Eesti polgu ajast: „Kas sa tead, missugune Irv nüüd on? Seda vaikset ja tagasihoidlikku Ants Irve, keda meie Haapsalus 1. Eesti polgus tundma õppisime, ei tunne äragi. Irv on nagu ümber sündinud või ennast leidnud, — ta on tõeline diviisiülem selle sõna paremas mõttes. Tema poolt tehtud korraldused on nii loogilised ja järelekaalutud ja tema ülalpidamine käskude andmisel on nii rahulikult

kindel, et kuula ja imestu. Alles hiljuti, kui temalt käskusid vastu võtsime, jättis ta endast meisse ütle mata autoriteetse mulje.“

Õnnestunud lahingute järel kapten Irv hari likult avaldas osavõtjaile tänu. Tähtsamatel juhtudel ta tegi seda isegi kirjalikult (päevakäsus), avaldades ühtlasi lootust, et eelolevates lahingutes osutatakse samasugust vaprust. Olgu toodud näitena üks niisuguseid päevakäske (päevakäsk Soomusrongide Divisjonile, nr. 44, 14. apr. 1919. a., § 1):

„Avaldan kõige südamlikumat tänu minu alla usaldatud väeosadele ennastsalgava töö eest lahingutegevuses 29.-st märtsist¹ peale, mis vaenlase vastupanekut murdes meie kätte paremad seisukohad andis. Veel ei ole meie eesmärgil, kuid ligidal oleme siiski ja loodan sinna jõuda varsti, meie esimesel uuel jõupingutusel.

Nende peale, kes lahingutes iseäralist vahvust on üles näidanud, käsin väeosa ülematel autasu saamiseks ettepanekud teha.“

Tähtsamate päevade ja sündmuste puhul pöördus kapten Irv samuti oma vägede poole. Nii kirjutas ta pärast maa vabastamist Vabariigi esimese aastapäeva puhul (päevakäsk Soomusrongide Divisjonile, nr. 5, 24. veebr. 1919. a., § 1):

„Tervitan kõiki meie soomusronge Eesti iseseisvuse aastapäeval.

Palju on meie kodumaa selle aasta jooksul

¹ Petseri lõpliku vabastamise päev.

üle elanud, palju kannatanud ja Eesti iseseisvus on mitmel puhul kadumas olnud. Ometi ükskord, mineva aasta sügisel, tundus jalge all kindlam pind. Kohe algas elav liikumine, algas töö jalgealuse kindlustamiseks.

Samal ajal tehti teisel pool kibedasti tööd, et Eesti iseseisvust jälle õhku riputada. Seda tehti väljaspool, tehti aga laialt ka seespool kodumaa piire, piire, mis kindlat kaitset nõudsid esiteks väliste vaenlaste vastu, et juba siis ka seesmisi leida. Saatus oli armuline meie noorele Vabariigile. Seesama saatus juhtis meid ka õnnelikule mõttele, soomusrongide asutamisele, mis otsustav oli. Soomusrongides ilmus vaenlaste ette kindlus, mille vastu tormates nad oma päid asjata peksid, kuna soomusrongid hinge tagasi tõmbamata edasi rõhusid — kuni Eestimaa pind vaba. Raske oli meie Vabariigi sõjavägedel ja iseäranis raske meie soomusrongidel niikaugemale saada, milleks juba paljud — ütlen julgesti: enamjagu — lootuse kaotanud olid.

Nüüd aga on meie Eestil piirid ja neid tuleb kaitseda niisama kindlasti, kui kätte võitnud oleme. Soomusronglastele ei tule seda palju seletada: nemad, kes oma kohust nii ennastsalgavalt senini on täitnud, saavad seda ka edaspidi alati tegema.

Teenistuse nimel tänan teid, „Soomusrongide Lõvid“, teie vahva ennastohverdava töö eest. Eestimaa ei unusta omi kangelasi.

Elagu Eesti, vaba ja rippumatu! Hurraa!

Divisjoni ülem
kapten Irv.“

VIII.

KAPTEN IRVE LANGEMINE.

Valga raudteesõlm oli antud sõjavägede ülemjuhataja poolt soomusrongide divisjoni ülema kapten Irve valitsuse alla ja selle kaitsemisele kästi pöörata erilist tähelepanu.

Vaenlase tegevus ja luureandmed tõendasid, et tal on kindel kavatsus vallutada Valga. Mõniste lahingu järel ta algas pealetungi ka 3. ja 6. polgu rindel. 25. aprillil kell 12 telegrafeeris 3. diviisi staabiülem polkovnik Reek soomusrongide div. ülemale kapten Irvele:

„6. polk vaenlase survele taganes ja on sunnitud Ruhja ära andma. Raudteeliin Ruhja ümbruses on vaenlase käes. Divül palub soomusrongidega aidata vaenlase pealetungimist kinni pidada.“

Ja telegramm kell 16 samal päeval:

„Ruhja postijaam ja Lange talu liinil 6. polgu II pataljoni parem tiib seisab praegu Talli jaama juures, nõnda et Naukseni ja Talli jaamade vahel meie front on üsna lahti. Vaenlase ahelikud liiguvad mööda raudteed Valga poole.“

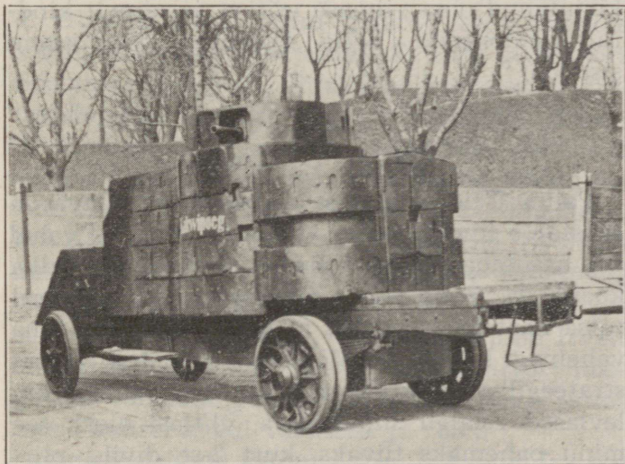
3. polgu osad asusid 26. aprillini kaitsel — Koiva jõe parem kallas kuni Egle taluni, Egle talu, Sallaneki küla ja Turneshofi mõisa üldjoonel.

26. aprilli hommikul alustasid punaväed üldist pealetungi Valga teedesõlme vallutamiseks, nii 3-nda kui ka 6-nda polgu rindel. Stakeln—Valga maantee suunas surusid punased meie 3. polgu osad õhtuks tagasi umbes 8 kilomeetrit ja vallutasid Berse kõrtsi rajooni. Samal päeval oli kapten Irve ja 3. polgu ülema kpt. J. Kruus'i vahel läbirääkimine järgmise päeva tegevuse kohta, kusjuures kapten Irv lubas 27. apr. hommikul toetada 3. polgu vastupealetungi punastele kolme soomusrongi ja ühe soomusautoga. (J. Kruusi andmed.)

26. aprilli õhtul kapten Irv tegi korralduse, seada öö jooksul soomusauto „Kalevipoeg“ lahinguvalmis, ülesandega järgneva päeva kell 4 homm. sõita Berse suunas. Soomusrongidele andis kapten Irv käsu, tungida 27. aprilli varahommikul hoogsalt Stakelni suunas ning kiiresti ette jõudnult saata soomusrongi dessant meie 3. polgu osade ees teotsevate punaväeosade seljataguse äralõikamiseks Egle rajooni. See kapten Irve lahingukava tundub olevat kõigiti otstarbekohane.

Oma sõiduauto juhile kapten Irv tegi korralduse, olla väljasõiduvalmis 27. apr. kell 3 hommikul. 27. aprilli ööl kella 1 paiku on kapten Irv öelnud oma adjutandile, et tema heidab enne väljasõitu paariks tunniks puhkama, ja lisanud juurde: „Palun sind olla sel ajal üleval ning mitte magama heita.“ Edasi jutustab A. Irve adjutant järgmist: „Jäingi divisjoni staabivaguni kantseleiossa, kuna kapten Irv läks oma vaguni teises otsas asetsevasse ku-

peesse. Istusin umbes ühe tunni ja võitlesin unega, sest olin samuti kui Irvgi väga kaua magamata. Irve kohta peab ütlema, et temast tihti mitme päeva kaupa ei saanud aru, millal tema magas. Ta vahete-vahel ainult tukkus, üks silm kinni, teine lahti, ja kui midagi ametiasjus vaja oli, siis oli ta kohe üleval.“

Soomusauto „Kalevipoeg“.

Sündmuste edaspidist käiku kirjeldab Irve tookordne adjutant A. Tilger järgmiselt: „Vestlesime korrapidaja ohvitseriga kuni kella 2-ni, siis sirutasin enda vagunipingile ja olin varsti uinunud. Ärkasin kergest müksust ja nägin Irve väljasõiduvalmis enda ees seisvat.

„Sa siiski ei saanud uneta läbi,“ ütles ta, „heida siis uuesti puhkama, me ei sõida täna

kuhugi.“ Pöördus ringi ja läks oma kupeesse. Kell ei olnud veel kolm. Kella 6 paiku äratas mind Irv ise, naeratades, nagu poleks midagi olnud. Arvas, et päris hea oleks teha väike väljasõit Säde jõeni ja vaadata, kas parte on liikvel.“

Uurimus tõendab, et kapten Irv pole ka vahepeal puhkama heitnud, vaid on enne kella 5.45 kirjutanud oma viimase esitise, ja nimelt kindral Laidonerile. Selle ajaloolise telegrammi sisu on:

„S a l a j a n e.

Kindral Laidoner.

Palun Teie luba 2-st ratsapolku jalaväena Mustajõe liini kaitseks Kalliküla Mõniste vahel ära kasutada, nende hobused ja voor aga Valka koondada. Selle polgu pikema tegevuse korral ratsa kaotaks ja rikuks ta hulka hobuseid ilma vähemagi kasuta. Et Mõniste mõisat kui tähtsat strateegilist punkti meie käes hoida, tuleks kallelased esialgu sinna jätta, ühtlasi oleks see minu pahemaks tiivaks, kust 2-se diviisi piirkond peaks algama. Et lahingutegevus soomusrongide divisjonil neljas sihis raudteed mööda käimas on ja Valga sõlm hädaohus, ei või mina kauemini oma jõudu Mõnistest Pihkva kivitee sihis operatsioonide peale kulutada ja kolmanda polgu roodused kinni pidada, sest polk tarvitab praegu ka tervet oma jõudu. Seisukord nõuab, et divisjon ka omad jalalöögiosad võimalikult pea liinil seismisest vabaks ja oma käsutada saaks, et vaenlasele oleks võimalik jälle tõsiselt

hoope anda. Praegu on need kõik 2-se diviisi tegevuse piirkonnas ja minu mitmekordsed nõudmised neid vabastada on tagajärjeta jäänud.

27. IV kell 5.45 m. Nr. 381.

Kapten I r v.“

Nii teostuski väljasõit kella 6 ja 7 vahel, kuna soomusauto „Kalevipoeg“ sõitis välja juba kell 4. Alles eelmisel õhtul määrati soomusautole kuulipilduriteks vabatahtlik F. Tiits ja Alekõrs Soomusrongilt nr. 3. Õhtul seati korda kaks kuulipildujat ja asetati need soomusautole. Kuulipildujalintide laadimiseks kulus kogu öö. Peale selle oli soomusauto relvastiseks üks 1,5-tolline suurtükk. Soomusauto jõudis Berse lähedusse, kui 3. polk oli alanud vastupealetungi. Soomusauto toetas kallaletungi, tulistades maanteest vasakule (kagu suunas). Raudtee suunas tungisid peale soomusrongid, vastavalt kapten Irvelt antud käsule. Üldine pealetung oli niivõrt hoo-
gus, et vaenlane põgenes suure kiirusega, jättes maha suurel arvul varustist ja relvi.

Säde jõe sillale jõudnud, kuulis kapten Irv ees lahingukära ja otsustas sõita viibimata kohale vaatama, kuidas pealetung edeneb. 3. polgu osad olid vahepeal vallutanud Berse rajooni ja tunginud hoogsalt soomusauto toetusel edasi maantee suunas. Enamlaste poolt risti üle tee lastud kümmekond jämedat puud saeti puruks ja kõrvaldati teelt, nii et „Kalevipoeg“ võis liikuda edasi.

Kapten Irv jõudis meie eelosadeni maantee-silla juures, mis asetseb Berse kõrtsist 2,5 kilo-

meetrit Stakelni pool. Selgus, et see sild oli vaenlase poolt mineeritud, kuid nähtavasti kiire taganemise tõttu jäänud õhkimata. Silla läheduses oli telefoniaparaate ja kaablit. Kapten Irv võttis lõhkeaine (püroksüliini) silla alt ja asetask selle oma sõiduautosse (vt. pilt).

Sild, mille alt kapten Irv lõhkeaine välja võttis.

Sama silla lähedal asus soomusauto „Kalevipoeg“. Kapten Irv küsis endale soomusauto kuulipildurilt rms. Alekõrs'ilt täägita vene püssi ja F. Tiits'ilt padrunid ühes rohelise riidest padrunikotiga. Irv viskas padrunikoti ümber õla, nii et padrunid olid poolpõiki üle rinna. Püssi ta hoidis käes, binokkel rippus rinnal ja kaarditasku puusal.

Silla juures oli ka 3. polgu ülem kapten (nüüd kolonel ja 1. diviisi ülem) J. Kruus. Kapten Irv tegi soomusautole korralduse edasiliikumiseks, kuna Irve sõiduauto pidi liikuma soomusauto järel ohutus kauguses (umbes 1 kilomeeter).

Irv adjutantiga ja kapten Kruus asusid soomusauto taga olevale trepilauale. Irv seisis trepilaua parempoolsel serval ja vaatles üle soomusauto liiklemise suunas. Üle paari kilomeetri edasi sõidetud, peatati soomusauto ja kapten Kruus astus maha, et minna tagasi oma polgu juurde ja juhatada selle pealetungi. Irv sõitis soomusautoga edasi kuni Egleni umbes 1 kilomeeter. Egle rajooni oli parajasti jõudmas Soomusrong nr. 3 dessantosa, ühes ühe rühma Soomusrong nr. 1 dessandiga, kes oli alanud lahingut teest paremal pool metsas asetseva vaenlasega. Dessandijuht ei teadnud algul, kas lähenev soomusauto on oma või kuulub vaenlasele. Soomusauto tulistamisest selgus aga kohe, et on tegemist oma soomusautoga. Irv avaldas, et dessant oleks pidanud energilisemalt teotsedes jõudma varem Egle rajooni, et siin ära lõigata vaenlase taandumistee.

Soomusauto kapten Irvega liikus Eglest pikkamööda edasi, kui dessandil tee ääres oli parajasti käimas lahing. Soomusauto liikus mootoriosa ees, mispärast ta oma viletsa konstruktsiooni tõttu ei saanud otse ette tulistada. Üle ühe kilomeetri Eglest edasi jõudnud, märgati ka ees vasakul, madala kasumetsa rajoonis võrdlemisi suurt (üle 100 mehe) punaväe ahelikku, kes oli väljunud Koiva kaldal olevast metsast ja liikus kiiresti Egle suunas. Ka maanteest paremal, suure metsa all oli märgata punakaartlasi, kes olid valmistanud endile laskuripesi lamades laskmiseks. Soomusautolt avati kuulipildujatest tuli kahele poole teed ja suurtükist ette vasa-

kule, vaenlase aheliku pihta. Äge tulistamine kestis umbes paar minutit, mille kestel soomusauto kumbki kuulipilduja laskis välja umbes 500 kuuli. Kapten Irv samal ajal tulistas vaenlast püssist. Vaenlane, kelle kaotused ei olnud kuigi suured, vastas ainult nõrga püssitulega ja jooksis kohe laiali, valgudes peamiselt tagasi metsa, kust ta oli väljunud. Soomusauto lähedusse sattunud ligi paarkümmend punakaartlast andsid endid vangi, mõnedel alles püssid käes. Vangidel lasti püssid maha panna ja kapten Irv saatis nad relvadeta maanteed mööda Egle suunas meie dessandi ja jalaväe poole. Vangide saatjaks polnud Irvel kedagi määrata. Ta arvas: kuhu nad ikka jooksevad. Vahepeal leiti lahinguplat-silt ka üks raskekuulipilduja.

Selgub, et kapten Irv oli kohe lahingu algul saatnud käskjala dessandijahi al.-kapten Ped-manson'i juurde. Viimane jutustab selle kohta:

„Kui soomusauto dessandist (Eglest) mööda sõites pidas vaenlasega lahingut, siis tuli varsti keegi joostes soomusauto poolt ja andis minule edasi: „Kapten Irv nõuab viibimata ühte Mad-seni kuulipildujat enda juurde!“ Nüüd alles sain teada, et soomusrongide juhataja kapten Irv ise sõitis soomusautoga dessandi ette ja lööb seal lahingut. Saatsin kohe kuulipilduja ühes laske-moonaga tee äärt mööda soomusauto poole, kuid et soomusautoni oli hea tükk maad, siis kapten Irv ei saanud kuulipildujat kätte ning kasustada, vaid langes mõni minut enne selle kohale jõud-mist.“

Pärast vangide ja kuulipilduja võtmist kapten Irv arvas, et ega tema adjutandiga ikka jõua kõiki metsa tagasi valgunud punakaartlasi kokku koguda, ja avaldas kahetsust, et meie jõud ei liigu nii kiiresti edasi, kui tarvis. Seejärel andis oma adjutandile käsu minna kärmesti tagasi ja teha korraldus, et dessant ja jalaväeosad liiguksid võimalikult kiiresti edasi maantee suunas, et mitte anda vaenlasele aega end korraldada uueks vastupanuks. Kapten Irv ise liikus soomusauto ees maanteed mööda, nähtava eesmärgiga, toimetada luuret vastase üle, et dessandi ja jalaväeosade järeljõudmisel teada, kuhu need suunata parimate tagajärgede saavutamiseks, seejuures minimaalseid kaotusi kannatades.

Liikudes umbes 20—30 sammu soomusauto ees oli kapten Irv parajasti jõudmas kohale, kus tee teeb käänaku Kautsi suunas (vt. pilt lk. 270), kui äkki eest metsast avati tuli kapten Irve ja soomusauto suunas. **Kapten Irv langes ...** Surmakuul vaenlaselt oli puurinud läbi soomusrongide juhi rinna.

Kapten Irvel langemise momendil seljas olnud rõivad hoitakse alal Vabadussõja Muuseumis. Seal võime näha järgmist: palituhõlmad on Irvel olnud eest lahti, kuul on tunginud rinda kuue teise ja kolmanda nõöbi vahetkohaalt, tehes pisikese augu, ja tulnud välja seljast, lõhkudes siin nii kuuele kui ka palitule juba suurema augu. See ongi alatine nähtus, et eemalt lastud kuul teeb sissemineku kohal väikese augu, kuna välja tulles purustab laiemalt.

Kapten Irve langemist on näinud leitnant Lindemann (langes 9. VI 1919), kes on ülalt soomusauto tornist hüüdnud oma meeskonnale: „Kapten Irv langes!“

Soomusauto liikus pikkamööda edasi ja jõudis

Kapten Irve langemise koht (X).

kohe tee vasakpoolses ääres lamava kapten Irveni. Vastase tuli oli aga juba niivõrt tugev, et oli võimatu Irve autosse võtta. Pealegi ei saanud meie soomusauto kuulipildujad tulistada otse eesolevaid vastase kaevikuid. Sõideti umbes 500 meetrit tagasi, kus leitnant Lindemann tegi korralduse, keerata soomusauto ümber ja liikuda tagurpidi käigul vaenlase poole. Nüüd oli võimalik tulistada mõlematest kuulipildujatest, nii ette tee suunas kui ka kõrvale, mida kasustatigi täiel määral, liikudes kuni kapten Irve laibani. Vaenlane oli seejärel juba põgenemisel, — tuli veel ainult üksikuid kuule. Leitnant Lindemann,

vabatahtlik Tiits ja keegi kolmas soomusauto mees tulid soomusautolt maha ja tõstsid kapten Irve soomusauto taga (nüüd vastase pool) olevale pisikesele puust trepiastmele ehk platvormikesele. Tõstjad läksid soomusautosse ja kihutasid kiiresti Valga suunas kuni kapten Irve sõiduautoni, mis asus eespool jalaväeosi. Siin tõsteti kapten Irve laip sõiduautole ja sõideti Valka.

Kapten Irve langemise koht (X), päevapildistatud kaeviku asukohast, kust tõenäoselt lasti surmav kuul.

Langemise puhul kapten Irv allus vahetult ülemjuhatajale, olles diviisiülemale vastaval ametikohal. Nii vastutusrikkal kohal seisev juht harilikult ei tohiks võidelda, püss käes, vaenlase vastu isegi oma vägede ees, sest tema langemine tähendaks suurt kaotust kogu kaitseväele. Kapten Irv aga oli harjunud teotsema ennastohverdava lahingujuhina, kelles oli pika-aegse lahingutegevuse kestes kujunenud usk saa-

tusesse. Ta püüdis olla ikka seal, kus lahingu-tegevus kõige otsustavam ja kus tema isiklik mõju ja juhatamine kohal võisid anda paremaid tulemusi. Säärane teguviis oligi tema kui sõjamehe iseloomustavamaid jooni.

Kapten Irve langemise puhul läkitas ülemjuhataja järgmise telegrammi:

„Kõikide meie sõjavägede nimel avaldan kõige suuremat kaastundmust soomusrongide meeskondadele vahva soomusrongide divisjoni ülema kapten Irve surma puhul võitluses vaenlase vastu. Vabariigi sõjaväed kaotasid ühe oma parematest juhtidest, mina kaotasin ühe tublima kaastöölise.

Tallinnas, 27. apr. kell 23.30.

Kindral-majoor Laidoner.“

Kapten Irve maine põrm toodi Valgast Tallinna kaudu Viljandisse, kus ta maeti 1. mail sõjaväeliste auavaldustegega maakoguduse surnuaiale.

Teade kapten Irve langemisest levis kulu-tulena. Eriti valusasti lõi kas see kurb sõnum Irve alluvate hingesse. Üks nendest, õppursõdur, kirjutab („Kaja“, 27. IV 1933):

„Kapten Irve põrm saabus liinilt Tallinna. Siin peeti Toompea katedralis kirstu juures jumalateenistus ja siis igavesele puhkusele jõudnud kangelane sõitis Viljandisse kodumulda. Ta põrmule au avaldama oli toodud igast väeosast sõdureid. Meie, endised Irve all-teenijad liinil, moodustasime omaette üksuse ja rivikorras ilmusime samuti kiriku ette. Määratu rahva-

Kapten Irve puusärk kantakse Viljandi kirikust surnuaiale. 1. V 1919.

murd piiras Toompead. Kirikust kostis vaid kaeblikke laule. Jumalateenistust pidas mitropoliit ise.

Ja ühel silmapilgul kirikust ruttas välja mereväe ohvitseri mundris käske andev ohvitser ja andis komando: „Auavalduseks tervituseks võtt!“

Puusärk kanti välja preestrite ja koorilaulu saatel. Orkester alustas mängu ja leinarong liikus paigalt.

Me laskusime alla Pikastjalast läbi linna Narva maanteele. Kogu Narva maantee pikkukselt liikus matuserong. Rongis oli 5—6 orkestrit. Lõpetas üks, algas teine leinamarssi. Kogu aeg kostsid leinahelid läbi linna.

Me jõudsime väikeraudteejaama sadamasse. Reisijaterong ees ootas. Ühte vagunisse tõsteti kapten Irve põrm. Sel ajal sõdurid hoidsid auandmiseks püsse, orkester mängis „Sa igavene koidu paistus...“ Ja määratu rahvamurd ringi, ka sõdurid, ei suutnud end enam valitseda, vaid põski mööda veeresid pisarad, kuna naisi valjusti nuuksus.

Kangelase lend oli lennatud, tema võidud võidetud. Ja oma vere ta tõi vaba Eesti altarile, mida ta nägi ees oma vaimusilmaga. Ja siis algas Irve viimne sõit...“

IX.

KAPTEN IRVE MÄLESTUSE JÄÄDVUSTAMISEST.

A. Irve töö on leidnud hindamist nii Vabariigi Valitsuse kui ka rahva poolt. Juba 11. jaanuaril 1919. a. Aj. Valitsus sõjaministri ettepanekul otsustas „sõjaväljal ülesnäidatud iseäralise vahvuse ja vägitegude eest autasu“ määrata ka kapten A. Irvele. Nii oli A. Irv esimesi, kelle eriline vahvus ja vägiteod Vabadussõjas leidsid ametliku tunnustuse. Hiljemini on Vabariigi Valitsuse poolt annetatud kapten Irvele I liigi 2. järgu ja II liigi 2. ja 3. järgu Vabadusrist, tasuta maa ja 300 000 marka (A. Irve omastele) autasuna. A. Irve vanemad said surmani pensioni.

Kohe pärast kapten Irve langemist nimetas Vabariigi Valitsus ülemjuhataja ettepanekul Soomusrong nr. 1 „Kapten Irve“-nimeliseks. Ka on lugupidamistäheks kapten Irve mälestuse vastu Valgas ristitud kapten Irve nimeliseks tänav ja park. Noored Kotkad on meie rahvuskaugelaste nurkade loomisel ja sisustamisel pühendanud lugupidavat hoolt, tähelepanu ja armastust kapten Irve mälestamisele. Tapal soomusrongi-rügemendis peetakse järjekindlalt igal aastal kapten Irve langemise päeval (27. apr.) aktus A. Irve mälestuse austamiseks. Viljandis on kapten Irve haud seltskondlikul hoolel nägusasti korda seatud ja Viljandi Pauluse kirikumäele

Kapten Irve Soomusronglaste Seltsi esindaja asetab pärja kapten Irve mälestussambale selle avamise puhul
6. VIII 1933.

on püstitatud kapten Irvele ka mälestussammas. Mälestussamba avamise puhul 6. VIII 1933 anti Kapten Irve Soomusronglaste Seltsi poolt välja brošüür „Monument kapten Anton Irvele“. Kapten Irve elutööst on tihti olnud kirjeldusi ka ajakirjanduses.

Kapten A. Irve hauakivi (keskel) Viljandi vennaskalmistul.

Ka käesolev teos tahab olla üheks lüliks kapten Irve mälestuse jäädvustamise ahelas. Selliste ideeliste rahvussangarite mälestuse jäädvustamise ülimaks astmeks aga on, kui järeltulevad põlvned jätkavad nende elutööd ja täidavad oma kohused riigi ning rahva vastu.

SISUKORD.

	Lk.
Saateks	5— 7
I. A. Irve põlvnemine	9— 14
II. A. Irve lapsepõlv ja kooliaastad	15— 22
III. A. Irv kooliõpetajana	23— 32
IV. A. Irv sõdurina ja põllumehena	33— 42
V. A. Irv maailmasõjas	43—126
1. Esimene sõja-aasta	43— 71
2. Nädalapäevad vaenlase seljataga	71— 84
3. Dubissa ja Narevi kallastel	84— 93
4. 1916. aastal	93—104
5. Viimased kuud tsaari teenistuses	104—108
6. Pärast Vene veebruarirevolutsiooni	108—117
7. A. Irve katsed saada Eesti rahvusväkke	117—126
VI. A. Irv 1. Eesti polgus ja Saksa okupatsiooni ajal	127—132
VII. Kapten Irv Vabadussõjas	133—260
1. Valga komandandina	133—139
2. Esimesed lahingud Soomusrongil nr. 1	139—150
3. Tapa mahajätmine. Lehtse lahing.	150—158
4. Pealetungi algus	159—171
5. Tapa, Tamsalu, Rake	171—184
6. Voldi, Tartu, Elva	184—191
7. Kapten Irv asub soomusrongide üldjuhi kohale	192—202

8. Kapten Irve viiepäevane sõjaretk Irboskasse . 202—228
9. Soomusrongide divisjoni formeerimine 228—238
10. Petseri ja Mõniste all . 238—247
11. Mõningaid lisajooni kapten Irvest kui sõjamehest 247—260

VIII. Kapten Irve langemine 261—274

IX. Kapten Irve mälestuse jäädvustamisest 275—277

A
9710

217390 e

Hind 1 kr. 75 s.